

ORSZÁGÉPÍTŐ

A Kós Károly Egyesülés folyóirata

ÉPÍTÉSZET | KÖRNYEZET | TÁRSADALOM

2018
01

SALAMIN FERENC | Ház Zebegényben

AZ ÉPÍTÉSZ HÁZA | Makovecz Központ és Archívum
A Szent Korona szerkezeti egységéről

FŐÉPÍTÉSZEK | Csóka Balázs

Egy műemlék új élete | A budajenői magtár
Településképi Arculati Kézikönyv

60 SALAMIN

„Egy öregebbnek nincs nagyobb öröme, mint egy nálánál fiatalabb tehetségét elismerni” – kezdte így egyszer Makovecz Imre egy kiállítás megnyitóját, s kezdem én is ekképpen írásomat Salamin Ferenc méltatásakor, életének jeles évfordulójához érkezvén.

De nem is nehéz így szólni arról, aki az elmúlt több mint három évtizedet, amit az építészszakmának szentelt, ilyen eredményesen töltötte. Tudjuk, hogy itt nem zajos sikerekről van szó, a mi szakmánk csendesebb – de maradandó. Kitartó, alkotó munka. Egy település képének megváltoztatásához hosszú évek kellene, ami a lakók gondolkodásának megváltoztatásán át vezet eredményre. Főépítészként Salamin folyamatosan megvalósította Makovecz Imre útmutatását: „*olyan döntés-előkészítő munkát végezzen a településeken, ... hogy az emberek a bennük szunnyadó vágynak megfelelően magasabb rendű életet tudjanak élni*”.

Salamin nemcsak várost, falut, de közösséget is épít. Zebegény, Szerencs, Tokaj-Hegyalja települései tanúskodnak alkotóerejéről. Közösségépítőként a Kós Károly Egyesülésnek is meghatározó személyisége, egyik szellemi vezetője. Az egyesülés Vándoriskolájának első igazgatója, irányítója, szervezője. Fiatal építészek sorát tanítja, neveli. Hitelességének tehetsége, alkotó élete a záloga. Kiváló, formateremtő építész. Eddigi életműve a kortárs magyar építészeti csúcsára helyezi.

Le Corbusier szerint az építészetben a negyvenedik életév a csodagyermekkor. Akkor a 60. az érett építész kora. Ez a stáció mérlegkészítésre ösztönöz. Salamin Ferenc mérlege példamutató mindannyiunknak.

Isten éltesse teremtő munkában, boldogságban, mindannyiunk javára.

Köszöntjük őt zebegényi családi házában bemutatásával, valamint ajánljuk minden kedves olvasónknak április 6-án, a Vigadóban *Munkák, alkotótársak, tanítványok* címmel nyíló kiállítását.

Dévényi Sándor és az Országépítő szerkesztőbizottsága

ORSZÁGÉPÍTŐ

A Kós Károly Egyesülés folyóirata

04

ÉPÍTÉSZET | KÖRNYEZET | TÁRSADALOM

2018
01

✘ Salamin Ferenc 60

- 06 Örökké változó változatlanosság – Zebegény
(Építészet: Salamin Ferenc, Szöveg: Kuli László)
Permanence in Constant Movement – A House in Zebegény
- 10 Múlt – Jelen – Jövő (Szöveg: Erhardt Gábor)
Az Építész háza – a Makovecz Központ és Archivum épülete
Makovecz Memorial House
- 18 A magyar Szent Korona szerkezeti egysége (Szöveg: Barabássy Miklós)
The Holy Crown of Hungary

✘ Főépítészek | Masters Architects

- 26 Interjú Csóka Balázs főépítésszel (Terdik Bálint)
Interview with Balázs Csóka
- 32 A budajenői magtár (Építészet, szöveg: Csóka Balázs)
– Egy műemlék új élete
The Granary in Budajenő – The New Life of a Monument
- 38 Illeszkedés, megtartva megújítás – Év háza 2017, fődíj
(Építészet: Dénes György, szöveg: Dénes Eszter)
Simultaneous Integration, Preservation and Innovation – House of the Year 2017
- 44 Illeszkedés – regionalitás – TAK! (Szöveg: Erhardt Gábor)
Integration – Regionality – TAK!
- 51 Arculati kézikönyvek – Eredmények és feladatok
(Szöveg: Dénes Eszter, Kassai-Szoó Dominika)
Architectural Design Guides – Results and Tasks
- 56 TTT program – Új szemlélet a tipizálásban II.
Interjú Jánosi Jánossal, Turi Attilával és Terdik Bálinttal
(Dénes Eszter)
TTT Programme – New Avenues in Type Design II
– Interview with János Jánosi, Attila Turi, Bálint Terdik
- 66 Pritzker-díj, 2018 – Balkrishna Doshi (Szöveg: Dénes Eszter)
- 70 Hírek
- 71 Könyvajánló

A KÓS KÁROLY ALAPÍTVÁNY köszönetet mond mindazoknak, akik 2016-ban személyi jövedelemadójuk 1 százalékával támogatták. Az Alapítvány számlájára ebből a forrásból 2017-ben beérkezett 102 052 forintot a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolájának működtetésére fordítottuk.

Kérjük, hogy 2018-ban is támogassák idej adójukból Alapítványunk célkitűzéseit!
Adószámunk: 19193580-2-41.

A Kós Károly Egyesülés negyedéves folyóirata.
Kiadja az Egyesülés nevében
a Kós Károly Alapítvány.

Kós Károly Alapítvány

1034 Bp., Kecské u. 25.
Bankszámlaszám:
10402166-21629530-00000000
Adószám: 19193580-2-41

Felelős kiadó:

Dévényi Sándor és Zsigmond László
Alapító főszerkesztő: † **Makovecz Imre**

Főszerkesztő: Dévényi Sándor

Felelős szerkesztő: Dénes Eszter

A szerkesztőbizottság tagjai:

Buella Mónika, Csóka Balázs, Erhardt Gábor,
Jánosi János, Kuli László, Szűcs Endre,
Terdik Bálint, Tóth Péter, Turi Attila
Lapterv és tipográfia: Vízvárdi András
Angol fordítások: Móra Zoltán
Nyomás: Progresso Print Kft., Budapest

Honlap: www.orszagepito.hu

ISSN 0866-0069

A lap előfizethető átutalással, az Alapítványtól
igényelt csekken vagy személyesen.
Ügyintézés, régi példányok árusítása:
Artbureau Kft.

1065 Bp., Nagymező utca 4. I/128.,
telefon/fax: (+36 1) 322-0677;
e-mail: haabkatalin@gmail.com

Egy szám ára: 800 Ft

Előfizetési díj a 2018. évre 3000 Ft,
külföldi előfizetőinknek a
postaköltséget is felszámítjuk.

nka MWA

Támogatók:

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA
NEMZETI KULTURÁLIS ALAP
Bonex Építőipari Kft., Arker's Stúdió Kft.,
Farkas Építésziroda Felületkémia Kft.,
Forma Rt.

„Megtudtam, hogy titkokat rejteget

A mi Dunánk, ez a vén róka,

Mikről talán sohase álmodott

Az ősi barlang-tüzek óta

Ez a közönyös Európa.”

(Ady Endre: A Duna vallomása – részlet)

ÖRÖKKÉ VÁLTOZÓ VÁLTOZATLANSÁG

Ház Zebegényben

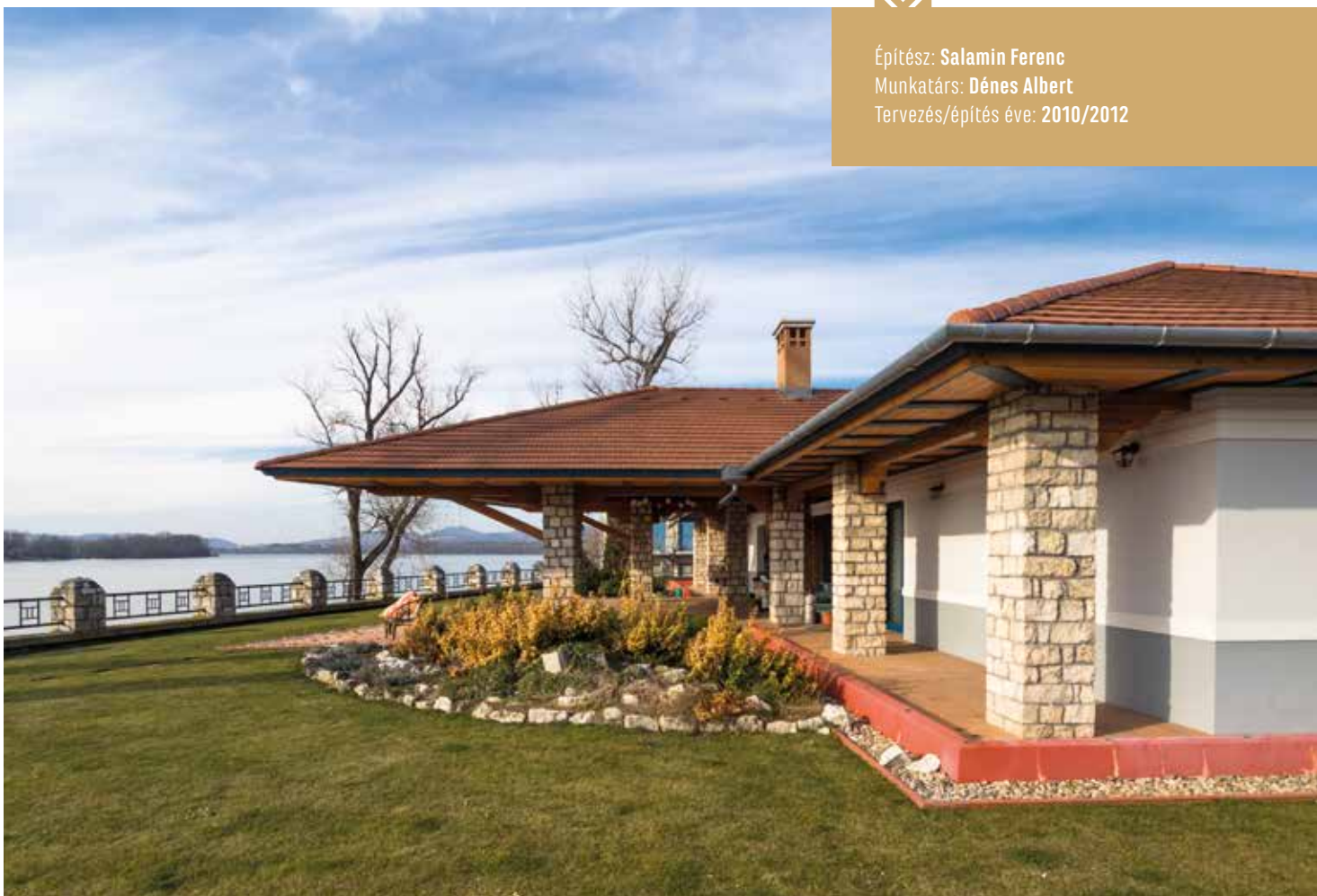
Szöveg:
Kuli László

Építészet:
Salamin Ferenc

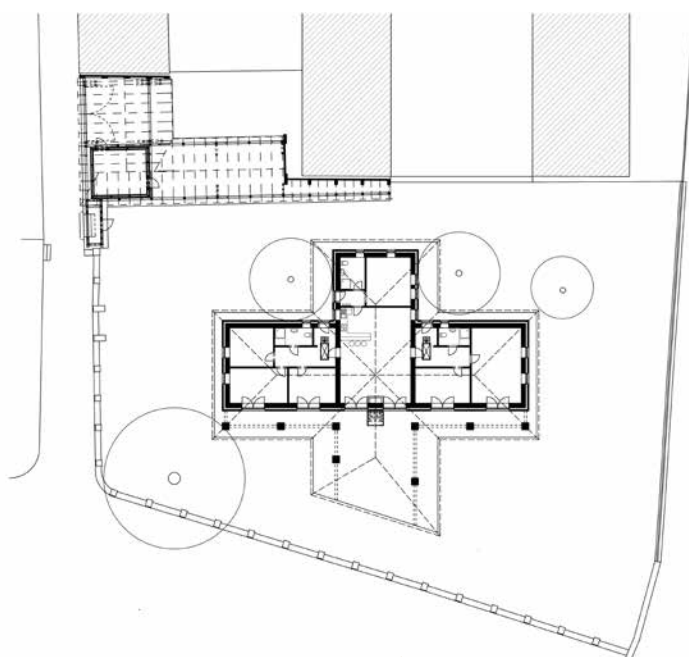
Fotó:
Dénes György

Építész: **Salamin Ferenc**
 Munkatárs: **Dénes Albert**
 Tervezés/építés éve: **2010/2012**

Az elmúlt századok emberi-társadalmi felfordulásai megváltoztatták viszonyainkat és viselkedésünket. A felszínen. A mély hallgat, de a fecsegő felszín sokszor többet mond és többet tesz, mint illene. Régen egy folyóparti település lakóházai ugyanúgy, de legalábbis hasonló módon rendeződtek utcákká, terekké, mint egy „szárazföldi” település házai. Egymás felé fordultak, egymásnak támaszkodtak, egymáshoz öltöztek. Egy folyóparti falu utcáinak vonalvezetését meghatározta ugyan a part rajzolata, a kikötő helyzete, és annak térbeli viszonya a templommal, de a házakban zajló életnek csak háttérrel adott a nagy víz. Aztán megjelent a városi ember, akinek már volt szabadideje, aki rácsodálkozott erre a lenyűgöző szépségre, és a házából, nyaralójából ebben kívánt gyönyörködni.

▲
Helyszínrajz

A méltóságteljesen vonuló nagy víz látványa, a szélesvásznú folyópanoráma sok asszociációra és gondolattársításra ad municiót, így a szellemi inspirációra vagy kikapcsolódásra vágyó városi értelmiség házeit már erre a látványra szerkesztve építette meg. A Dunakanyar településén a múlt században megjelentek ezek a villák, sok helyen új utcákra felfűzve, színesítve az évszázados településképet. Salamin Ferencnek egy zebegényi villakertből leválasztott új telekre kellett üdülő-villaépületet terveznie. Ő a rá jellemző alapossggal tárta fel a hely szellemének értékeit, hogy segítségére legyenek e munkában. A villasoron álló Maróti-villa és a szomszédos telken álló Sipőcz-villa, melyek Maróti Géza szobrász-építész tervei és ötletei alapján épültek, már megadták az alaphangot – még a telek és a feltáruó látvány viszonyát kellett meghatározni.

A telek sarkán álló melléképülettel a tervező szépen „elvarrja” a szomszédos lakóházak falusias karaktert hordozó oromfalait, és elválasztja azoktól a funkciójában és méretében is más karakterű villát. A földszintes, feszes szerkesztésű, kereszt alaprajzú épület nem kíván a ma divatos meghökkentés eszközeivel élni, de a Duna vonalára érzékenyen reagáló, szögben lecsapott teraszlefedés mégis beemel annyi játékosságot a ház kontúrájába, ami elvárható egy mai épülettől, ugyanakkor még nem zavaró. A nyugodt tetőidom és mély árnyékot adó nagyvonalú ereszkialás megadja a tiszteletet a hatalmas vonuló víznek, szép keretet ad a házból nézve a tájnak, és a vízről nézve is belesimul a természeti és épített környezet rajzolatába. Erősíti ezt a hozzáállást a természetes anyaghasználat: a vízi védművek terméskő falait folytató kerítések, támfalak és pillérek, valamint a csónakok és csónakházak miliójét megidézö faanyag építészeti fordulatai és igényes használata.

Az épület jól példázza, hogy a történeti településstruktúrának ellent-

mondó új építészeti igény kiszolgálásával is teljesíthető az illeszkedés elvárt mértéke. Az életmód, az élet felszínét átalakító vélt vagy valós változások és új igények is jó mederbe terelhetők, ha az ember érti a lét mélyben húzódó, változatlan alapkér-

déseit, és azokból használható sorozetöket tud magának teremteni. Ha nem érti és nem hallja, akkor üljön le a Duna-parti lépcsökre, és kérdezze a „vén korhely” hajkait róla! A folyót, ami minden pillanatban más, és évezredek óta ugyanaz.

PERMANENCE IN CONSTANT MOVEMENT A HOUSE IN ZEBEGÉNY

The plans of this resort villa in Zebegény, a picturesque settlement on the banks of the Danube, were created by Ferenc Salamin. In the first phase, he set out with his usual thoroughness to study the local values and atmosphere, the tone of which was set by the grand villas built at the turn of the century. Located at the corner of the plot, the annex marks a smooth transition from the rural townscape, dominated by family homes, to the villa, different in both size and function. Conceived in opposition to modern trends, the tightly structured single-floor building does not intend to astound. However, the sloping tilt of the terrace roofing closely follows the line of the Danube, adding the required amount of modern playfulness to the shape of the house.

The calm structure of the roof and the prominent line of the overhang, jutting out from the facade to cast a deep shadow, salute the majestic drift of the water, provide an elegant frame for the landscape when viewed from the house and merge softly into the natural and constructed environment when viewed from the river.

MÚLT — JELEN — JÖVŐ

Az Építész háza

— a Makovecz Központ
és Archivum épülete

Szöveg:
Erhardt Gábor

Fotó:
Csernyus Lőrinc

E cikk írásakor, illetve a *Szerves építészet* című műegyetemi tantárgy előadásaira való felkészüléskor kellett rájönnöm, hogy a Mester épületeiről milyen kevés kész információ áll rendelkezésünkre. Egyfelől nagyon ritka a jó minőségű, ma is használható, dokumentáló erejű fotó. A fényképek többsége inkább egyedi beállítású, művészeti alkotásnak tekinthető. A fő közönség, azaz a laikus érdeklődők számára is értelmezhető épülettörténet gyakorlatilag alig lelhető fel. Makovecz szövegei, Ekler és Gerle interjúi, tanulmányai csak keveseknek adhatnak betekintést a Mester pályájába, épületeivel, az építészettel kapcsolatos gondolataiba. Cikkünk tárgya, az eredetileg magának és feleségének tervezett családi ház, a mostani Makovecz Központ és Archivum (a budapesti Városcsúti úton mindenki előtt nyitva álló) épülete többszörösen is kiváló lehetőség mindezek pótlására... Különösen, hogy a látogatók száma, az általános érdeklődés minden előzetes várakozást felülmúl.

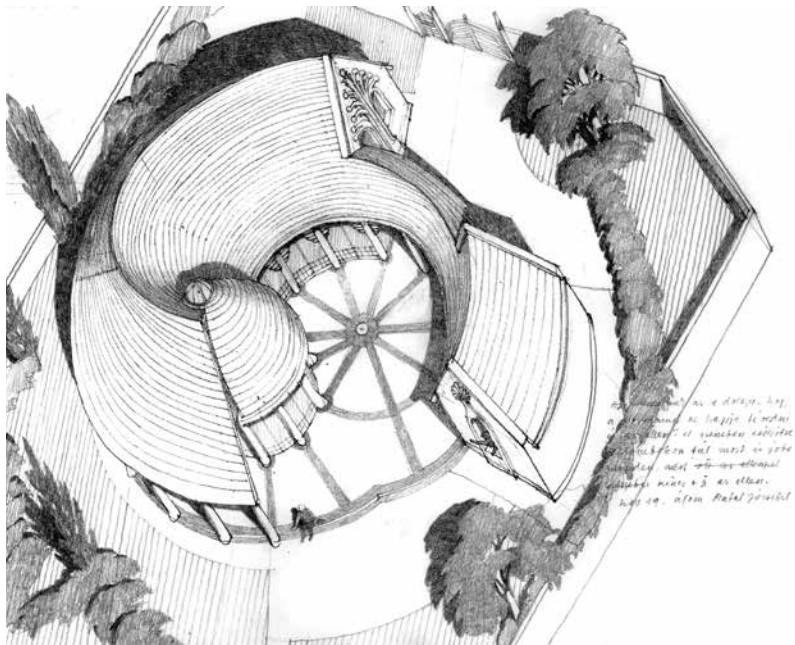

Örök kérdés, hogy az építész (saját magának tervezett) háza több-e önmagánál? Tekinthető-e automatikusan egyfajta credónak? A cikk írásának kezdetén az archívumban rendelkezésre álló néhány, datálatlan szabadkézi rajzból, illetve a terveket feldolgozó kollégáktól nagyon keveset tudtam meg az épület mögötti gondolatról. Így az a kép alakult ki bennem, hogy ez a ház nem az életmű csúcса, összegzése. Többször hallottam a Mestertől, hogy ő nem azoknak az embereknek tervez házat, akik a megbízással bejönnek az irodájába, hanem azoknak, akiké válniuk kell... Nem voltam benne biztos, hogy ezt a munkát önmagán is el akarta volna végezni hetvenévesen. Az épületben járva is olyan természetes, magától értetődő volt számomra, hogy ez egy a sok Makovecz-ház közül, és egyfajta szemérmességéből nem akartam belegendolni: bizony egy kitüntetett épületről van szó. Ez az Építész háza. Valóságosan és átvitt értelemben egyaránt. Aztán egyszer csak – mondhatni, véletlenül – megtudtam, hogy előkerült egy dosszié, tele az épület vázlataival, néhány fontos – a korábban ismert rajzok közé illeszkedő – láncszemmel. Ennek köszönhetően minden a helyére került. Jellemző momentuma ez az életmű a bevezetőben említett feldolgozatlanságának.

A múlt

Mint az sokak számára köztudott, a Makovecz Imre a Villányi úton lakott egy klasszikus, harmincas évekbeli bérház negyedik emeleti lakásában, gyakorlatilag szakmai pályafutása teljes ideje alatt. Életművében fontos helyet foglal el a saját maguk számára tervezett és épített Csipke utcai faház, ami meglehetősen közel van a Városcsúti úti épülethez. Az apró, antropomorf, kis épület a pilismaróti Hoffmann-kunyhó mellé tervezett turistatelep lakóegységének terve szerint valósult meg. Bár a telekre azóta egy háromlakásos társasház épült Makovecz tervei alapján – a gyermekei számára – a kis épület még ma is áll. Hogy mikor és milyen okból került fel a gyermekekhez közeli helyen építendő saját ház ötlete, nem tudjuk, és talán cikkünk szempontjából nem is annyira lényeges. Ahogy az sem, hogy a Városcsúti úti buszvégállomásra nyíló saroktelek milyen, nem túl szerencsés adottságokkal rendelkezett, és ezek mennyiben befolyásolták a tervezés folyamatát. Természetesen fontos lenne mindennek dokumentálása, feldolgozása, de talán e cikk keretei közé nem illenek ilyen hétköznapi, profán dolgok.

◀ Távlati kép. Makovecz Imre rajza

▶ Alaprajzi vázlat, 2. változat.
Makovecz Imre rajza

A ház tervezése 2008 környékén zajlott. A korábban az egész családnak tervezett mártélyi nyaraló építészeti koncepcióját sokakkal szívesen megosztotta, de erről az épületről szinte semmit nem tudtak még legközelebbi kollégái sem. Építészetileg releváns információval a tervek feldolgozó vándorépítésszek nem tudtak szolgálni.

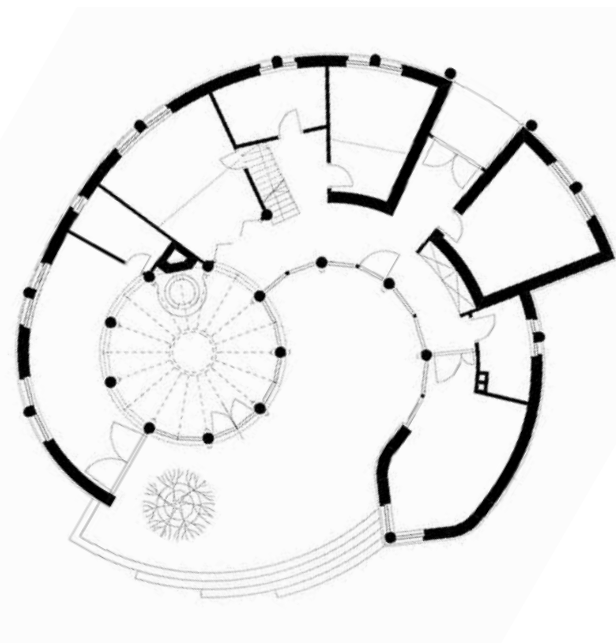
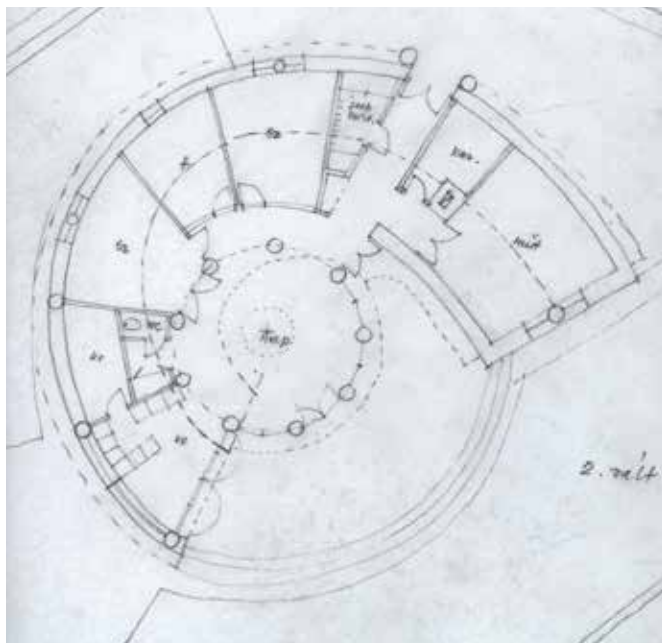
Az építési engedélyezési tervek Ferenc Attila, a kiviteli tervek pedig Arnóczki Imre Balázs vándorépítésszek készítették. A kivitelezést a Bau System kezdte 2009 tavaszán, de a munkát Böröcz István vette át és vitte végig. Az épület gyakorlatilag Makovecz Imre halálára lett teljesen kész, így ő már nem költözhetett be oda. A halálát követő évek – talán érthető, kegyeleti okokból – különösebb történések nélkül teltek, lassan kristályosodott ki az épület hasznosításának koncepciója.

A jelen

Az épület szerepének, mai jelentőségének felderítéséhez elengedhetetlen, hogy akár levéltári, muzeológiai részletességgel megismerjük az építményt, a tervezés folyamatát, és elhelyezzük azt az életműben. A közelmúltban előkerült, fent említett vázlatokból kiderül, hogy a Mester rendkívül fontosnak tartotta e házat. Hat szignifikánsan különböző alaprajzi változatról tudunk, amely nem feltétlenül állítható sorrendbe: a fejlődésben egyaránt voltak előre- és visszalépések, jelentős ugrások.

Végigtekintve a rendelkezésre álló terveken, megdöbbentő látni az evolúciót, ami a családi házaira nem feltétlenül volt jellemző. Többnyire egy alaprajz, egy metszet, két homlokzat és egy távlati kép állt a részletes tervet kidolgozó építésszek rendelkezésére. És jellemzően az oszlop-

▲ Alaprajz

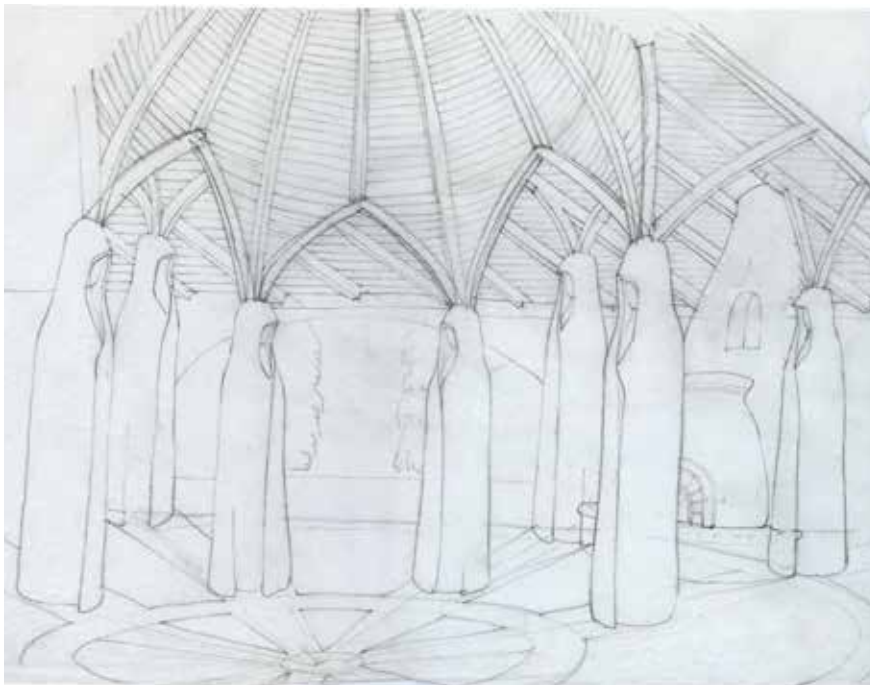

fejezetek valamifajta tanulmányai. A saját házánál azonban részletrajzokat készített a nappali felülvilágítójáról, a galériára vezető lépcsőről, a belső pilléerekről, a kerítésről, az el nem készült zsalugátekről, de még a lábazat egyedi elemeiről is.

A pillérek által határolt, kör alaprajzú nappalit egy étkező-konyha öleli körbe az utca felőli oldalon. A csigavonalú főtömegben ezután egy kamra kapott helyet, majd két hálószoba, egy általuk közrefogott fürdővel. E terek felett egy galéria fut, amelyet az unokáknak szánt a Mester. Így a felső szinten egy alternatív térsor jött létre, egybeolvadva az alsó hálókka. A hálók után következik az előtér, amelynek túloldalán a Mester dolgozószobája kapott volna helyet a tervek szerint. Mellette egy kiszolgálóhelyiség van, majd a felesége számára tervezett, hegyes szöggel záródó műterem. A terek nagy belmagasságúak, földem csak a fürdő és a kamra, valamint a gépészeti helyiség felett található.

Ez az alapképlet már az első vázlatokban is felfedezhető: a kör alaprajzú nappali, amelyről egy spirális vonalú „hosszház” fűződik le. Az épület kifelé jeltelen, íves fallal fordul, de befelé megnyílik, a fal helyét oszlopok és üvegezett felületek veszik át. Az első (nek feltételezett) változat jóval kisebb alapterületű volt a megvalósult épületnél, de már szinte minden funkciónak megfelelt.

A térszervezés fejlődési stádiumairól annyit érdemes leírni, hogy a felesége, Szabó Marianne textilművész műtermének megformálása, illetve az épület főtömegével való kapcsolata változott a legtöbbet. Illetve, ahogy fejlődött a terv, egyre több kiszolgálóhelyiség került

◀ Nappali, belső perspektíva.
Makovecz Imre rajza

bele: fűtési helyiség a műteremhez kapcsolódóan, egy kezdetben fedett-nyitott terű garázs, ami fokozatosan bezáródott, és dolgozószobává vált.

Ahogy nőtt az alapterület, úgy kristályosodott ki az életműben nem gyakori alaprajzi képlet: a kifelé zárt, íves fal mögött húzódó térsor, amelyet a belső oldalon egy íves, üvegezett folyosó szervez. Ez az épületet alapjában meghatározó közlekedőtér a fent említett helyiséggyarapodás miatt egyre hosszabb és differenciáltabb lett. Az első változatnál az előtérből még közvetlenül juthattunk a nappaliba, a megépült épületnél már egy három oszlopközös áramló teret találunk. Ez a bővülés értelemszerűen az oszlopok számának növekedését, azok mind hangsúlyosabbá válását eredményezte.

Apropó oszlopok: ennél az épületnél egészen egyedi, angyalformájú oszlopokkal kísérletezett a Mester. A megvalósult, azaz legkésőbbi változat metszetén fedezhetőek fel ezek az alakok, „ez!” felirattal. Egy gyönyörű belső perspektívát is rajzolt a nappaliról, illetve a kaput is ilyen angyalpár őrizte volna. Korábbi feltevéseimtől eltérően ez a motívum később került be a tervbe, nem az eredeti koncepcióból kopott ki költségcsökkentési, vagy egyéb okból. Az oszlopok kitüntetett volta megerősíti, hogy a nappali centrális tömege képezi a tudatosan megfogalmazott térsor közepét.

Az eredeti koncepció szerint az étkezőt, konyhát és hálószobákat magába foglaló főtömeg egy két végén oromzatos épület lett volna, amelybe bele volt illesztve a nappali kupolája. Később azonban

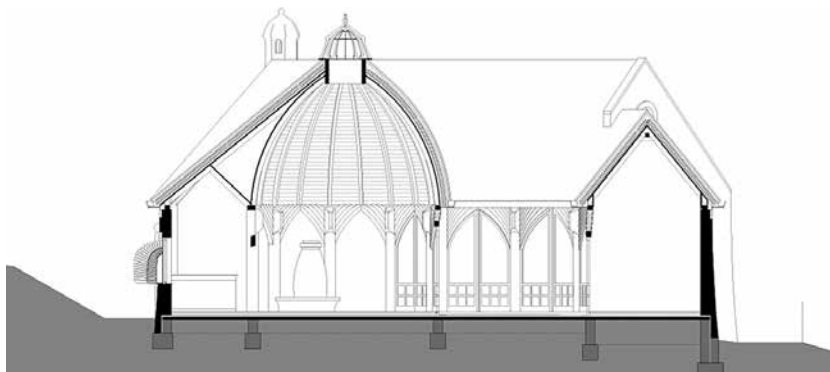
ez a kupola egyre hangsúlyosabb lett, és inkább a főtömeg tekeredett rá, vagy fűződött le róla, ha úgy jobban tetszik. Az egyik vázlaton a műterem gyakorlatilag egy különálló, szintén oromfalas tömegként szerepelt, amelyet csak egy fedett-nyitott nyaktag kötött össze a lakórésszel.

Sokat változott az épület másik vége, azaz az étkező is. Kezdetben kis alapterületű volt, de tartozott hozzá egy fedett-nyitott külső tér. A közbelső változatokon az oszlopos, talpig üvegezett falfelület kifordult az utca felőli íves falra is. Idővel ez a megoldás megszűnt: a fedett terasz beleolvadt az épületbe, az utca felőli fal teljes hosszában zárttá vált, csak a szobákéval megegyező ablaknyílások kerültek rá. Az ablak(pár)okra nagyon érdekes, középre nyíló faszalugátereket tervezett a Mester, amelyek az építési engedélyezési terven még szerepeltek, de nem valósultak meg.

A kifelé zárt íves fal érdekes pontja a bejárat, amely kivételesen nem kapott hangsúlyos építészeti elemet, csak két oszlopot. Egy egyszerű beugró jelöli ki a bejárat helyét. Az épület kifelé tartózkodó, a zárt íves falat csak az ütemesen ismétlődő, egységes megjelenésű ablakok díszítik. Az épület erőteljesen befelé fordul, az udvar felé kitárul, a két karakter élesen elválik egymástól. Az épületet határoló felületek letisztultak, szokatlanul visszafogottak. Annál izgalmasabb a belső tér, amelynek összetettségét a bejárat beugró tetőzetének kettőzött kialakítása már megelőlegezi. Ez a „ház a házban” koncepció megjelenik az enteriőrben: az udvar felőli, íves közlekedő szimmetrikus nyeregtereje a belőle nyíló, nagy belmagasságú szobák felől belső tetőként jelenik meg, rendszeren, cseréppel fedve, ahogy az lenni szokott...

Megvallom, a fentiek – visszaolvasva – engem is meglepnek. Ismerve a Mester életművét, a házban járva természetesen, magától értetődőnek tűnik az épület kiérleltsége. Az eszközkészlete egyszerre sokrétű és harmonikus. Alaposan elemezve, az épület egyfajta sűrítménye Makovecz Imre építészetének, de nem

Metszet ▶

erőltetetten, hanem – mondhatni – játékosan, talán inkább magától értetődően.

Megrázó belegendolni, hogy – visszaautalva a bevezetőben említettekre – ezeket a terveket a Mester talán nem is magának rajzolta. Ezt a házat nem is magának tervezte, hanem nekünk, akiké Ő vált halála után. Egy házat adott nekünk, ahol természetes, otthonos környezetben találkozhatunk vele. Pátosztól mentesen. Talán érthető, hogy mire gondolok...

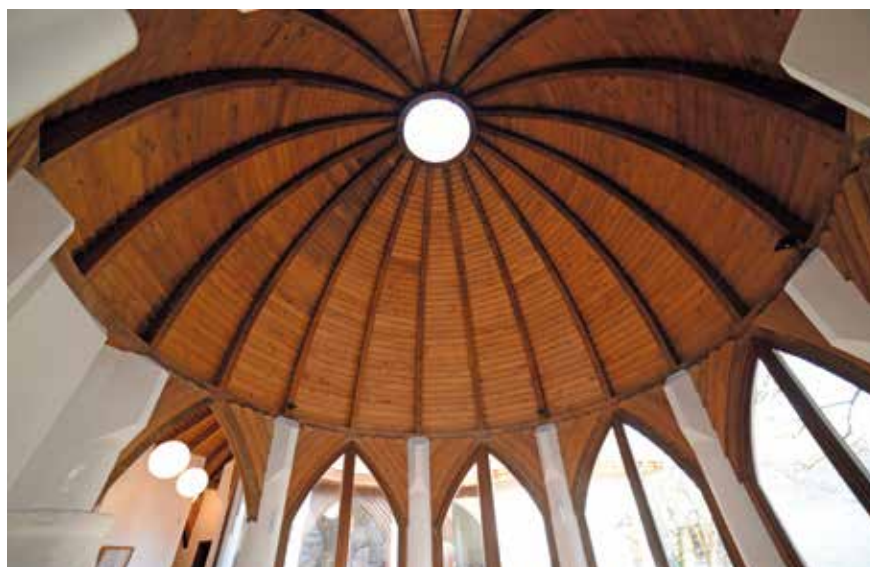
Helye az életműben

Az épület fentiekben kifejtett fontossága és a jövő meghatározása megkerülhetlenné teszi a kérdést: hol van a helye az életműben? Talán nem tévedek rossz útra, ha ezt formai, vagy inkább térszervezési szempontból próbálom megválaszolni, már amennyire tehetségemből telik.

Az ölelő motívum nem ritka a Mester életművében. Már első megvalósult épületénél, a berhidai vendéglőnél is élt ezzel az eszközzel. Ugyanakkor ilyen íves alaprajzú családi ház terve nem nagyon készült. Talán a szentendrei Király-ház épült hasonló, belülről fókuszáló alaprajzzal. Ennek azonban külső határoló falai merőleges rendben építkező egyenes falak és földig leérő tetők voltak, míg az íves vonalvezetés kizárólag a belső udvart övező üvegfalnál jelent meg. Itt a bejárat is hasonló diszpozícióban volt, de jóval hangsúlyosabb építészeti elemekkel lett kiemelve.

A centrális szerkesztésű központi térről lefűződő térsorra jó példa a visegrádi kemping fogadóépülete, illetve maga az erdei művelődés háza is. A budapesti Richter-házban a nappali tere központos az azt körülvevő íves térsorral, míg a Városkúti úti házban a nappali kimozdul a közép-pontból, ami a pillérsztás „eltolásával” volt problémamentesen a szerkezeti rendszerbe oltható. Nagyszerű megoldás.

A belső tetők kisebb középületeiben és családi házaiban egyaránt megjelentek, azok alkalmazása ebben az épületben inkább átgondoltságuk, következetes végigvitelük miatt említésre méltók.

Fontos megemlíteni a Janus-arcúságot, azaz a kifelé és befelé mutatott kép kettősségét. Ez a polarításban való gondolkodás a Mester világnézetére is jellemző volt, és sok konfliktust eredményezett az őt nem értőkkel.

Az épület legfontosabb elemének az oszlopokat érzem, amelyekről többféle részlettervet is készített a Mester. Többek között a megvalósult változatról is, de sajnos datálás nélkül. Több későbbi metszeten, homlokzaton is megjelenik a már említett angyalszerű oszlop, mind

a belső téren, mind az épület bejáratának két oldalán, mind pedig a kerítéskapunál. Az utóbbi esetben sajnos egyszerűsített formával, épített, vakolt kialakítással valósult meg, differenciálatlanul, a kerítés teljes hosszán ugyanazt az elemet használva. Tartok tőle, hogy a véghajrá pénzügyi megfontolásai miatt. A ház bejárata melletti oszlopok „egyszerű” faoszlopok lettek, a szatmári csónakos fejfákra hasonlító csúcsfargással. Az épületben pedig mindenhol a már említett, részletesen kirajzolt, egyszerű, antropomorf fejezetű vasbeton

oszlopok épültek meg. Ha lehet így fogalmazni, némi hiányérzetem ezeknél az elemeknél van. Vagy talán inkább megválaszolhatatlan kérdésem.

A jövő

Amint arról több helyen is hírt adtunk, az épület idén január 8-án megnyitotta kapuit a látogatók előtt, akik hétfő, szerda és péntek délután látogathatják meg a házat, díjmentesen, de értő (körbe)vezetéssel. Az egyik hálószobában a Mester egykori, Kecse utcai irodáját rendezték be személyes tárgyaival és mindennapi eszközeivel, de muzeológusi igényességgel. Zavarba ejtő helyzetben található magát az a látogató, aki életében rendszeresen bejárt a Mesterhez. Volt szerencsém véletlenül aktív részese lenni egy alkalmi csoportvezetésnek, ahol is megtapasztalhattam e helyzet lehetetlenségét. Ahogy a Mester mondta: őt az a pillanat

érdeklí az építészetben, amikor az építés drámájának lezárultával megtapasztalja az Isten lépteinek távolodó hangját... Mindent átható tapasztalás ez ebben a térben, ebben a házban.

A kiállítási koncepció nevezhető elnagyoltnak, de vállaltan az. Élettel tölteni meg az épületet – ezt tekinti elsődleges feladatának, és bizonyára ezt várná el a Mester is. A kiállításszerű kialakítás, a kész információk közlése szemben áll a működtetők szándékával: sokkal fontosabbnak tartják, hogy a látogatók kérdezzenek..., és választ kapjanak.

Az archívum jóval több szeretne lenni egy emlékszobánál. A koncepció formálódik, mára az intézményi háttér is létrejött, köszönhetően az eseménydús három év erőfeszítéseinek. Az épületet a Magyar Művészeti Akadémia Művészet-elméleti és Módszertani Kutatóintézete vásárolta meg a családtól. Ez a szerve-

zet finanszírozza a mindennapi működést, az előzetesen meghatározott programok költségeit. Az épületben tárolt hagyaték, annak szerzői jogai a család tulajdona, a hivatalos kezelő azonban a Makovecz Imre Alapítvány, amelynek kuratóriumában a családtagok mellett Kálmán István, valamint Csernyus Lőrinc és Sáros László építész vesz részt a mindennapi munkában.

A család kimondott kérésére az alapítvány nem siet el a ház szakmai koncepciójának kidolgozását. A szellemi tartalom kikezdetlenségét tartják elsődlegesnek. A tapasztalatcsere érdekében felvették a kapcsolatot hasonló európai intézményekkel. Az építész közeli barátai, munkatársai bevonásával zajlik a programalkotás, ami nem feltétlenül kapcsolódik mindenben a kormányhatározatban foglaltakhoz – kiegészíti, gazdagítja azokat.

Pedig a kormányhatározatban foglaltak is éppen elég tennivalóval látják el az épületben dolgozókat. Az előre nem várt érdeklődés, a látogatók vezetése, a bejelentett szakmai csoportok fogadása az öt alkalmazott idejének jelentős hányadát tölti ki. Nekik emellett feladatuk az archívum kezelése, az életmű még napjainkban is előkerülő darabjainak digitalizálása, rendszerezése, az időről időre felmerülő közlési igények kielégítése. Emellett foglalkoznak a Makovecz- épületeket ismertető útikalauzok anyagának gondozásával, ami részben egy kiadvány összeállításából, részben pedig az útvonal állomásain kihelyezendő, megfelelő információs anyagok elkészítéséből áll. Több tematika szerint zajlanak a Mester hagyatékát bemutató egyéb kiadványok, könyvek szerkesztési munkái. Rendelkezésre áll egy ösztöndíjkeret is, amelynek meghirdetését azonban

meg kell előznie az ország felsőoktatási intézményeivel való kapcsolatfelvételnek, és természetesen a releváns határon túliakkal is. Rendeződött a Makovecz Imre tervezte épületek fotóanyagának szerzői, felhasználói jogi háttere: az archívum rendelkezik szinte az összes ilyen felvétellel.

Mindemellett elkezdődött a legfontosabb: a hagyaték élővé tétele, különböző rendezvények szervezése a házban. A közeljövő feladata a kapcsolatok kiépítése a kerület oktatási intézményeivel, hogy az épület a közvetlen környezete számára is élő kulturális helyszín legyen. Iskolapedagógiai foglalkozásokkal, rajzórakkal tervezik ezt megtenni. Jelentős az igény antropozófiai tárgyú előadásokra, és folyamatosan érkeznek az előre egyeztetett szakmai csoportok, tévéstábok. Erre az épület terei teljes mértékben alkalmasak,

de akár a csendes üldögélésre, a formálódó könyvtár köteteinek áttanulmányozására is. Sürgősen orvosolandó hiányosságot e téren tapasztaltam: nemcsak helyben olvashatóvá, de megvásárolhatóvá is kell tenni a Mester építészetével és a hazai szerves építéssel foglalkozó fontosabb könyveket, kiadványokat, folyóiratokat.

Amint a fentiekből kiderül: lehetséges, hogy a külső szemlélő számára az út elején jár az intézmény, de a történet szereplőinek belső vívódásain túl vagyunk. Valamennyiüket azonos cél vezérli: Makovecz Imre szellemi és tárgyi hagyatékát mindenki számára megismerhetővé és átélhetővé kell tenni. Elsősorban személyes kapcsolatokon keresztül. Feladat van bőségesen, szerencsére forrás is, de a történet sikeres folytatásához mindannyiunk jelenléte, véleménye fontos és meghatározó...

MAKOVECZ MEMORIAL HOUSE

This is the house of the architect, both factually and figuratively speaking. Initially scheduled for completion in 2008, Imre Makovecz had passed away by the time construction ended, dashing his plans to move in with his wife, a textile designer. The sketches showing the evolution of the building, the detailed drawings of column headings, skylights, unfinished shutters, stairs, pillars and unique footing elements indicate that the Master intended this building to be a distinctive piece of architecture and a culmination of his work laid in designing family homes. On January 8 this year, the building was inaugurated as a Makovecz memorial house. The space of one of the bedrooms was used to recreate, with curatorial precision, the former Kecské Street office of the Master, complete with his personal belongings and household objects. Also, the Makovecz archives were moved to the memorial house as well. The building was purchased from the Master's heirs by the Research Institute of Art Theory and Methodology of the Hungarian Academy of Arts. The day-to-day operation of the memorial house and related events are funded by this organisation. Although the property rights of the heritage stored in the building belong to the family, the official operator is the Imre Makovecz Foundation.

A MAGYAR SZENT KORONA SZERKEZETI EGYSÉGE

18 Barabássy Miklós

A magyar Szent Korona hazatérésének negyvenedik évfordulója (2018. január 6.) alkalmából kiragadtam készülő könyvem egyik fejezetét. A könyvben mérnöki szemmel vizsgálom meg a korona szerkezetét, az egyes koronarészek technikai jellemzőit, igyekezve matematikai-természettudományi alapokra helyezni a korona korai történetének értelmezését. Az alábbi tanulmányban megvizsgálom azt a kérdést, lehetett-e a korona egységesen készített mű, vagy az abroncs és a keresztpánt önálló tárgyként létezett, esetleg az alsó és a felső részt egymáshoz készítették-e.

THE HOLY CROWN OF HUNGARY

Before 1790, it was common knowledge that the Holy Crown of Hungary was passed down through generations as the crown of King Saint Stephen and, as such, was a token of constitutional state power. On 18 February 1790, the Holy Crown was brought back from Vienna to Hungary, marking the start of historical research. In 1792, József Koller, the canon of Pécs ordered a study of the crown, which led to the emergence of the double crown theory – still the official position today – , which distinguished the corona graeca, consisting of the hoop and the corolla, from the corona latina, consisting of the cross straps. An opposing view considers the crown to be a single artwork. More recently, engineer Miklós Barabássy examined the structure of the crown from a technical perspective, offering a mathematical and scientific interpretation to the early history of the object. In his study, he discussed both theories, listing arguments both for and against the origins of the crown as a single piece of work.

▲ 1. Digitális kép a keresztpántról, gyöngydrót (1), szerelési sáv (2)

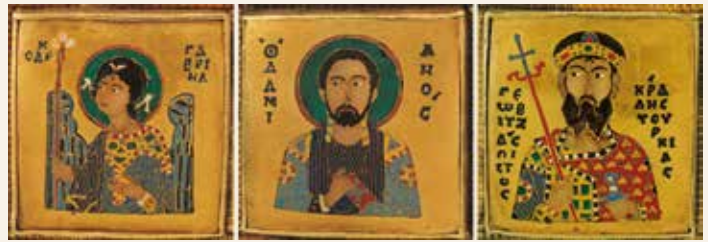
A kettős korona elmélete, és az alternatív nézetek

1790-ig általános volt az a nézet, hogy a magyar Szent Korona Szent István koronájaként maradt ránk, és államjogi hatalommal bír. 1790. február 18-án a korona Bécsből visszakerült Magyarországra.² Ezt az időpontot nevezhetjük a koronakutatás kezdetének.³ A korona feliratait elsőként Weszprémi István debreceni orvos – aki személyesen sosem látta a koronát⁴ – és Horányi Alexius⁵ piarista pap tanulmányozta tudományos érdeklődéssel. Weszprémi felismerte a korona zománcképein ábrázolt szenteket, angyalokat és uralkodókat, valamennyiüket megnevezte. Megállapította, hogy az arbrons képein görög a felirat, viszont a boltíves keresztpánton lévő apostolképek feliratai latin nyelvűek, valamint arra a következtetésre jutott, hogy az arbrons és a pántok különböző helyen készültek. 1792-ben Koller József pécsi kanonok vezetésével vizsgálták meg a koronát. A vizsgálat eredményét Koller 1800-ban tette közzé.⁶ Könyvében jelenik meg először a *coronagraeca* és a *coronalatina* kifejezés: az első az arbrons és párta együttesét, a második a keresztpántot jelenti. A mai magyar „hivatalos” álláspont azóta is ezeket a megnevezéseket használja, és a Koller által bevezetett kettőskorona-elméletet vallja. Ezzel a szemlélettel szemben létezik az a vélemény, amely tagadja a kettőskorona-elméletet, és a koronát

▲ 2. Arbrons¹

egységes alkotásnak tartja. A két elmélet szemben áll egymással. Az 1-es képen a keresztpántot, a 2-es képen az arbronsot ábrázoltuk. A két elmélet közötti másik nagy ellentét a korona készítésének idejére és helyére vonatkozó különbség. Az akadémiai elmélet középpontjában egy, a bizánci császár által állítólag I. Gézának küldött korona áll, amelyet a mai koronaarbronsal azonosítanak. Ennek az elméletnek az alapja három zománckép egységes megjelenése az arbrons hátsó részén. Az egyik kép felirata Kon (alias Konstantin), a másiké Geobitzasz (öt mondják I. Gézának), közöttük pedig a felirat szerint Dukasz Mihály képe van. A két császár és I. Géza egy időben uralkodott.⁷ Az alternatívok azzal érvelnek, hogy a Kon- és a Dukasz-lemezek nagyobbak, mint a foglalataik (ami nem vitás), tehát utólagosan kerültek az arbronsra, és kétségbe vonják, hogy Geobitzasz I. Géza lenne.⁸

A korona két fő része feltűnően különbözik egymástól stílusban, technikailag és a kivitelezésben is. A keresztpántot nagy gondnal kidolgozott filigránok, csepp alakú almandinkövek és igazgyöngyök díszítik. Az arbronson nincs filigrán, az egyes nagy ékkövek önálló mezők közepén találhatóak. A gyöngyök aranydrótra felfűzve gyűrűzik az arbronsot. A zománcképek mind technikailag, mind megjelenésükben nagyon különböznek, és feliratuk a keresztpánton latin (lásd a 3-as képet), míg az arbronson görög (4-es kép). A forrasztás a keresztpánton ún. difúziós-redukciós eljárással,⁹ míg az arbronson darabosabb forrasztóanyag hozzáadásával történt. A nagy méretű csiszolt zafírkövek sokkal ritkábbak és értékesebbek, mint az apró almandinkövek. Feltűnő az arbronson négyszer is használt nagyobb méretű zafírkő.¹⁰ Az arany minősége is különbözik a két fő rész esetében. Mindez összességében a korona két fő részének különböző időben és térben történt készítését feltételezi. Az akadémiai álláspont szerint a kettős-

1. A fényképek nagy részét Szelényi Károly készítette. DVD, 1978 és 1998, Budapest, személyes magánmásolat

2. Németh Zsolt: *A magyar Szent Korona*. Szombathely, 2007, B.K.L.K., 27. p.

3. Bogay, Thomas von: *Über die Forschungsgeschichte der heiligen Krone*. In: *Insigniaregni Hungariae*. I. Budapest, 1983. Magyar Nemzeti Múzeum, 67. p.

4. Weszprémi István: *A Magyar Koronáról. Hadi és más nevezetes történetek*. Bécs, 1790, II. szakasz. Weszprémi István: *A Magyar Ország Koronájáról*. Magyar Kurír, Bécs, 1791. IV. 15. Weszprémi István: *Ötödik és utolsó elmélkedés Magyar Ország Koronájáról*. Magyar Kurír, Bécs, 1792. III.13.

5. Horányi Alexius: *De Sacra Corona Hungariae et Regibuseademredimitis Commentarius*. Typis Trattnerianis Pestini, 1790

6. Koller Josephus: *De Sacra Regni Hungariae Corona Commentarius*. Typis Christinae Engel, Viduae, Pécs, 1800

7. Kovács Éva – Lovag Zsuzsa: *A magyar koronázási jelvények*. Budapest, 1980, Corvina, 18–58. oldal

8. Pap Gábor: *Angyali Korona szent csillag*. Budapest, 2013, Vérszerződés Kft., 70–79. oldal

9. Heidemarie Eilbracht: *Filigran- und Granulationskunst im wikingischen Norden. Untersuchungen zum Transferfrühmittelalterlicher Gold- und Silberschmiedetechnik zwischendem Kontinent und Nordeuropa*. Bonn, 1999, Habelt, 43–46. p.

10. Koch Sándor: *Die Edelsteine der ungarischen Krone*. In: *Insigniaregni Hungariae I.*, Budapest, 1983, 145. p.

11. Péri József: *Időszaki jelentés a Szent Korona ötvösvizsgálatáról*. 1. Magyar Iparművészet, 1994. január–február, 2. p. 1.

12. *Szvetnik Joachim hagyatéka*. Mélykúti városi könyvtár, kézirat. 2016, Mélykút

korona-elmélet nem vitatható. Azonban az elmélet megalapozóinak és mai hívóinek nincs semmilyen objektív bizonyítékuk elméletük alátámasztására. De az alternatívoknak sem sikerült az akadémikusi tanokat megcáfolni, és egyértelmű tényeket felsorakoztatni elméletük alátámasztására.

A megmerevedett álláspontok feloldása csakis a kettős korona rejtélyének megfejtésével történhet. A kérdésre társadalomtudományi módszerekkel nem lehet egyértelmű választ adni. A kívánatos megoldást csakis természettudományos megközelítés, illetve mérnöki-technikai bizonyítékok hozhatják. Ha sikerül egy ilyen bizonyítás, az alapjaiban változtathatja meg a Szent Korona történetének eddigi ismeretét, és új alapokra helyezheti a további kutatásokat. Ebben a tanulmányban ezt a célt szeretném elérni.

Miről tanúskodnak az illesztések?

A korona keresztpántja az abroncshoz szegeccseléssel van hozzáerősítve. Az 1990-es szemle résztvevői, Péri József és Papp László ötvösmesterek a következőt állítják: „Ha egy ötvös oly’ feladat elé kerül, hogy boltozott koronát kell készítenie, természetes, hogy először az egész korona szilárd szerkezetét építi fel, s erre kerülnek az egységes stílusú ékítmények.”¹¹

Különleges az a megoldás, hogy a keresztpántok végeit a tetőlemez alá becsúsztatták, és ott keményforrasztással rögzítették, vagyis a keresztpánt öt külön álló darab összeforrasztásából jött létre. A pántszárak végén szerelési sáv található (lásd az 1. képet). Így óhatatlanul felvetődik a kérdés, vajon miért nem forrasztással rögzítették a keresztpánt szárait az abroncshoz, ha a másik végüket viszont igen. A középkor kézműves módszerei szerint soha nem hoztak létre úgy mű- vagy technikai tárgyakat, hogy a részeket egyenként elkészítették, majd a végén összeszerelték volna őket. A mai sorozatgyártás sajátossága, hogy az alkatrészeket egymástól függetlenül, rajzok alapján legyártják, majd szerelőcsarnokban egybeszerelik az egységeket. Ahhoz, hogy a modern eljárás sikeres legyen, szűk tűréshatárokat kell betartani. Manuálisan végzett munkánál az alkatrészek illesztéséhez olyan eljárást kell használni, amelynél ez a probléma fel sem merül. Például a szegeccselés furatainak az elkészítése során egyszerre fúrták ki az egymáshoz szorított lemezeket, elke-

rülve ezzel a méretkülönbségeket. Ha a keresztpánt négy szárát az abroncshoz is forrasztással rögzítették volna, akkor – egységesebb, pontosabb és szilárdabb szerkezet mellett – érzékelhető aszimmetria nélkül lehetett volna a keresztpántot az abroncshoz igazítani. Műtárgyak esetében az elsődleges elvárás nem az, hogy pontosan tartsák be a derékszöveget vagy egyéb mértani alakzatot, hanem hogy arányosnak és szabályosnak látszanak. A korona esetében nem ez történt! A két fő részt szegeccseléssel rögzítették egymáshoz. A szegeccselés megtörténte előtt kétségtelenül két külön álló darab létezett. Az ötvösmesterségben a szegeccselés kényszermegoldásnak számít. Ezzel kapcsolatban a néhai Szvetnik Joachim ötvösmester, az Iparművészeti Múzeum főrestaurátora a következőt írta: „*De esetenként nagy problémát okozhat egy-egy tárgy behatóbb vizsgálata, szétszerelése, különösen, ha több darabból szerelték össze, és a szerelések különböző időszakokban történtek. Így az is előfordul, hogy a szerelések technikai is különbözőek, mert vannak könnyen szerelhető... csavaros vagy menetes megoldások, de lehetnek hajtogatással szerelt vagy foglalással rögzített, szögeccsel erősített, ez nehezebben bontható, de végül minden nem kohéziós kötés részekre bontható.*”¹²

A fenti idézet Szvetnik koronára vonatkozó töredékes kéziratából való. A mi értelmezésünkben Szvetnik arra hívja fel a figyelmet, hogy ha a szerelés különböző időszakban történik, akkor bizony a gyakorlat is lehet az elvárástól eltérő. Papp László szerint: „*A korona jelen formáját bizonyosan nem egyetlen lépésben történt készítés eredményeképpen nyerte el. ... A szakszerűtlen megoldás elfogadása az adott körülmények között csak egy sokkal fontosabb, magán a tárgyon is túlmutató szempont érvényesítése érdekében képzelhető el.*”¹³ A két ötvös egymástól független és egybehangzó véleményéhez csatlakoztathatjuk Péri József megállapítását is, és ezek alapján el kell fogadnunk, hogy a korona két fő egysége nem egyetlen lépésben készült. Ennek a véleménynek az elfogadása azonban még nem ad magyarázatot arra, hogy a több lépésben készült koronarészek egymáshoz illesztése miért nem forrasztással történt. A magyarázat érdekében figyelembe kell venni, hogy a keresztpánt szárainak mindkét vége kb. 7-9 mm-es,

▼ 5. A korona belseje

általunk szerelési sávnak nevezett pántrésszel egészül ki. A felső szerelési sáv a négyzet alakú tetőlemezhez keményforrasztással van hozzáfogva (5. kép). A pántok alsó végén, a keresztirányban húzódó gyöngysor alatt elhelyezkedő szerelési sáv az 1. képen látható. A keresztpánt szárai nem egyenlő hosszúak. A keresztpánt szárainak különböző hossza és az abroncs ellipszis alakja együttesen kizárja azt a lehetőséget, hogy a keresztpánt szárainak végén található szerelési sávot az abroncs tetejéhez lehessen forrasztani, ami egyébként szakmailag magasabb szintű megoldás lett volna. A keményforrasztás magas hőmérsékleten történik. A két fő egység egymáshoz forrasztását csak úgy lehet elképzelni, hogy az ékítményeket (zománcképek, igazgyöngyök és ékkövek) előbb eltávolítják, hiszen azoknak a magas hőmérséklet árt. Ez az abroncs esetében nem jelentett volna semmilyen nehézséget. A keresztpánt esetében viszont több zománckép, kő és főleg igazgyöngy visszaszerelése csak akkor lett volna lehetséges, ha a szerelési sávok az abroncs felső karimájához csatlakoznak, vagyis a végük nem kerül fedésbe. A különböző pánthosszúságok miatt nem lehetett őket a felső karimához forrasztani, ezért a keresztpánt ékítményeinek egy része az összeszerelés után fedésbe került. Vagyis egy forrasztással történő összeszerelés után az ékítmények visszaszerelése már nem lett volna lehetséges. Ezért kellett hidegen elvégezhető illesztési módot választani: a szegecselést.

A pántszárok párosával különböző magasságban kapcsolódnak az abroncshoz: a 6. képen láthatjuk, hogy a két-két egymással szemben lévő kömezőn azonos magasságban vannak a szegecsek; az első és a hátsó kömezőn magasabban, mint a két oldalsón. Ha a keresztpántot készítették volna az abroncshoz, akkor a keresztpánt szárainak méreteit úgy választották volna meg, hogy pontosan illeszkedjék az abroncshoz, és a forrasztást is el lehetett volna végezni. A hidegen szerelést értelem szerűen akkor választják, ha a koronakészítés kezdő fázisában az egységes szerkezet nem jöhetett létre. A megoldások kereséséhez induljunk ki az alaki sajátosságokból:

1. A Szent Koronát alkotó két teljesen különböző alakú rész, a keresztpánt és az abroncs egymáshoz illesztését kellett megoldani.

2. A keresztpánt és az abroncs két külön álló darab volt addig, amíg egymáshoz nem szegecselték őket. Ez ugyan banális megállapításnak tűnik, de kizár egy egységes tervezésű és egyidejű kivitelezésű eljárást.

3. A keresztpánt alakjából egyértelműen következik, hogy a keresztpántot valamihez rögzíteni akarták, hiszen eredetileg is rajta volt a kijelölt szerelési sáv.

Az egymáshoz illesztés esetében szükség szerű, hogy a két rész bizonyos feltételeknek megfeleljen. E nélkül az illesztés nem lehetséges. Az abroncs egy enyhén ellipszis alakú, kb. 51 milliméter szélességű, egyetlen szalagból kialakított gyűrű, ennek felületén a díszítmények számára a mezők kimérését körzővel és mérőszalaggal nagyon pontosan el lehet végezni. A keresztpántról azonnal felvetődik a kérdés: egyáltalán miért készítették forrasztással, öt darabból. El lehetett volna készíteni egy darabból is úgy, hogy előbb egy megfelelő nagyságú és alakú lemezből kivágnak egy keresztformát, amiből kialakítják a keresztpántot, majd a díszítések elforrasztása előtt kialakítják az íveket. Ennek az eljárásnak az az előnye lett volna, hogy a kereszt szárai egymáshoz viszonyítva sokkal pontosabban álltak volna, hiszen a sík felületű lemezen az egymás közötti derékszögeket pontosabban tudták volna biztosítani, mint az utólagos forrasztás esetében. A szárok forrasztása befolyásolja a pontosságot: forrasztással csak nagyobb tűrés biztosítható. (Megjegyzendő, hogy a tárgy készítésekor valószínűleg nem volt annyira fontos a keresztpánt szárainak egymáshoz viszonyított helyzete; ugyanis nem tudjuk, a keresztpánt miért, vagy milyen célra készült.)

A korona két fő alkotórészét szegecseléssel illesztették össze. A következőkben megvizsgáljuk, milyen feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy az illesztés egyáltalán létrejöhessen.

1. A keresztpánt szárai boltozatos formában hajlanak lefelé, úgy, hogy egymáshoz viszonyítva alulnézetből kereszt alakot képeznek. (5. kép) A szárok végeinek ott, ahol a szerelési sáv található, az enyhén ellipszis alakú abronccsal úgy kell találkozniuk, hogy a keresztpánt boltozata megmaradjon, a szemben lévő szárvégek azonos magasságban álljanak, és a keresztpánt szárainak középvonala az ellipszis hosszabbik tengelyén metsszék egymást.

13. Papp László: *Időszaki jelentés a Szent Korona ötvösvizsgálatáról*. II. Magyar Iparművészet, 1994. január–február, 6. p.

6. Szegecselés:

6. a), b)

Az első és a hátsó kömező, amelyeken magasabbra kerültek a szegecsek

6. c), d)

A Krisztustól jobb és a bal oldali kömező, amelyeken mélyebben vannak a szegecsek

7. Az abroncs kiterített képe a pártával ▶

2. Az abroncsot úgy tervezték, hogy körben zománcképeket helyeznek el rajta, amelyeket kövel díszített mezők választanak el egymástól. A keresztpánt négy szára az abroncson négy, nagyjából egyenlő ívet határoz meg. Ha részekre akarjuk osztani az abroncs gyűrűjét, csakis a négyes szám többszörösei jöhetnek szóba: 8, 12, 16, 20, 24 stb. Tekintettel arra, hogy az abroncsra váltakozva szeretnénk kömezőket és zománcképfoglatokat elhelyezni, akkoráknak kell lenniük az abroncson lévő egységeknek, hogy a kövek és képek arányosan elhelyezhetők legyenek. Erre a 4-es és 8-as osztás azért nem megfelelő, mert aránytalanul nagy részeket eredményezne, míg a 24-es aránytalanul kicsiket. A 12-es és 20-as azért nem lenne megfelelő, mert szimmetrikus rögzítés esetében váltakozva a szerelési sáv, vagy zománckép foglalatra vagy kömezőre esne. Tehát egyedül a 16 részre való osztás valósítja meg azt a feltételt, ami a szegecslés elvégzéséhez szükséges.

3. A már egységekre osztott abroncs két első negyedívének mérete ezzel eldőlt. Az ívek hosszának meg kell egyeznie az ívhosszal, amit a keresztpánt oldalsó és első szárköze igényel. Másképpen fogalmazva: a már felosztott abroncsához csak egyetlen kerületű olyan ellipszis tartozik, amelyikhez egy adott keresztpánt szerelhető. Ennek a megvalósításához szükséges, hogy az elülső kömező szélessége előre, pontosan meg legyen határozva: 59 mm. Tudniillik, ha a kömező szélessége kevesebb mint 59 mm, akkor a két oldalsó kömező előrébb csúszik, ha nagyobb, akkor hátrébb. Ez automatikusan azt jelentené, hogy az oldalsó kömezők nem esnének a keresztpánt szárainak irányába, vagy nagy eltérés lenne az első és hátsó szár szegecslési magasságában. Az eltérés pedig e két szár között úgy jelentkezne, hogy az egyik mélyebbre esne, míg a másik magasabbra. A többi mezőnél szélesebb, 59 mm-es elülső kömező eredményezi az abroncs ellipszis alakját.

4. Az első és hátsó keresztpánt szárainak helyzetét az abroncs az oldalirányú száruk határozzák meg. A száruk hossza különböző. A két oldalsó szár hossza 129-129 mm, míg az első szár hossza 127 mm, a hátsóé viszont csak 125 mm.¹⁴ Az enyhén ellipszis alakú abroncs szimmetriatengelyében csak úgy lehetett felszerelni a keresztpántot, hogy az egyenlő szárukat helyezték oldalra, és a különböző hosszúságúakat előre, illetve hátra. Mint a 6. képen látható, a hosszabb pántok mélyebbre kerültek, míg a rövidebb száruk magasabbra. Ha a hosszabb pántokat előre és hátra szerelték volna, akkor a keresztpánt tetőlemezőnek középpontja nem esett volna az abroncs ellipszisének hosszanti tengelyére, ami további szerelési és excentricitási nehézségeket okozott volna. A 127 mm-es pántnak azért kellett előre kerülnie, mert az első kömező szélessége sokkal nagyobb, mint a hátsóé; ennek az elhelyezésnek a következtében az oldalsó száruk, és ezáltal a kereszt is kissé hátrább csúsztak. E négy pont lényegét összefoglalva megállapíthatjuk az alábbiakat. Az első három feltétel az abroncsra vonatkozik: az első az átmérőjére, a második a felületének a felosztására, a harmadik a méretezés megtervezésére úgy, hogy mindhárom feltételt a keresztpánt szabja meg. A negyedik szempont a keresztpánt előfeltételeit összegzi. A fentebb felsorolt szempontok szerint megállapítható, hogy az abroncs és a keresztpánt nem készülhetett egymástól függetlenül. Mivel a keresztformának meg kell maradnia, a keresztpánt egyetlen illesztési változója a száruk boltozatának íve, de ez is csak szűk határok között. Ahhoz, hogy a keresztpántot az elkészült 16-os osztású, enyhén ellipszis alakú abroncsához lehessen szegecsleni, csak egyetlen méret változtatható: magának az abroncsszalagnak a hossza, az abroncsszalag végeinek a megrövidítésével. A megrövidítés hatásának megértése érdekében tekintsük az abroncs for-

máját körnek. A kör kerülete az átmérő és a π -szám szorzata. Tehát ha a végekből kivágunk 10 mm-t, akkor azzal az átmérő csak 3,18 mm-t változik. Ami viszont még ennél is fontosabb, hogy csak a végeknél lévő, utolsó kömező mérete változik, minden egyéb a felület felosztásával már rögzítésre került. Tehát nem marad olyan változtatható méret, ami egy utólagos illesztést lehetővé tenne, vagyis ahhoz, hogy az illesztés létrejöhessen, az abroncsot kellett a keresztpánthoz tervezni.

Miért lépett fel aszimmetria?

Ha ezek után valakiben még mindig kétségek maradnának a fenti bizonyítás igazságtartalma felől, akkor az aszimmetria létrejöttének igazolása remélhetőleg végképp elűzi azokat. A keresztpánt tanulmányozása közben észrevehetjük, hogy az abroncsához tartozó oromdíszek központi Krisztus-képe és annak foglalatja aszimmetrikusan áll az abroncson (7. kép). Ha a központi Krisztus-zománckép foglalatának helyzetét az alatta lévő kömező széleihez viszonyítjuk, akkor látható, hogy a két oldalon lévő távolságok nem egyenlők. Úgy is mondhatjuk, hogy a Krisztus-kép középső szimmetriatengelye és az alatta lévő kömező szimmetriatengelye egymáshoz viszonyítva kissé el van tolódva Krisztus jobb oldala irányába. Az eltolódás észlelhető a Dukasz-foglat esetében is. Tehát a párta minden eleme az abroncsához viszonyítva aszimmetrikus. A Krisztus- és Dukasz-foglatokhoz viszonyítva a Bertalan- és Tamás-keresztpántok száru szimmetrikusan helyezkedik el. Tehát nemcsak a párta elemei aszimmetrikusak, hanem a keresztpánt első és hátsó szárának állása is.

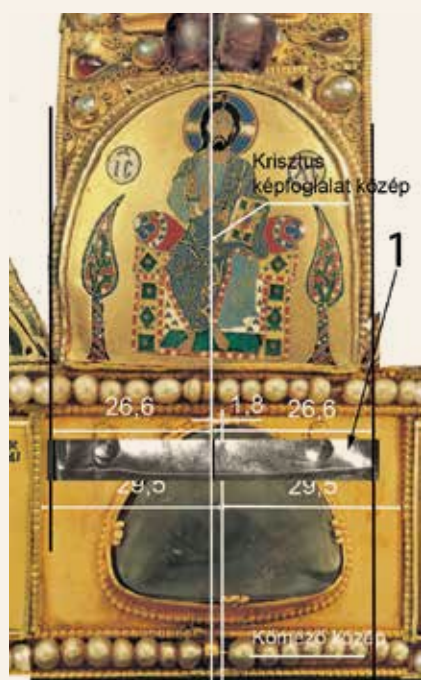
Vizsgáljuk meg közelebbről az aszimmetria okát és létrejöttét! Az aszimmetria jobban felismerhető a 8. és 9. képen. Vajon ez az aszimmetria gyártási pontatlanság következménye, vagy pedig szándékos és szükségszerű, megfontoltan beépített anomália?

Ha sikerül bizonyítani, hogy az aszimmetria szándékos, akár egy utólagos kiigazítás eredménye, akkor magyarázatként kizárhatjuk a „véletlent”.

Amikor az abroncs felületén a mezők kiosztását végezték, nyilván az abroncs-pánt végei voltak a kiindulási pontok. A kiosztás kezdetén ezekhez a végekhez viszonyítva meghatározták a Krisztus alatti kömező felezővonalát. Ezzel eldölt, hogy hol kell lennie az abroncs elülső szimmetriatengelyének. A további számításokhoz először a Krisztus-kép és az alatta lévő kömező méreteit tanulmányozzuk. A számításhoz felhasználtuk a Csomor Lajos által közölt mérési jegyzőkönyvet.¹⁵ Ehhez szükséges egy jó minőségű, pontosan szemből felvett fénykép. A 8. kép ennek az elvárásnak megfelel. Ezt a fényképet a számítógépben valós méretre nagyítottuk, így a méréseket relatív szűk tűrések mellett végezhetjük. A méréseket beírtuk a 8. képre is. A fél mező szélesség 29,5 mm, a foglalattal szélessége 2×26,6 mm, a mért szimmetriaeltolódás a két tengely között 1,8 mm.

8. Krisztus és az elülső kömező.
Hátoldali pántvég a szegecsekkel (1)

A 8-as kép közepén idegennek tűnő fekete-fehér sáv az abroncs belső oldaláról felvett fénykép része. A sávot úgy helyeztük rá a kömezőre, hogy a szegecsek fejét találtattuk egymáshoz. Így jól lehet látni, hogy az első pánt szimmetriatengelye minimálisan tér el a Krisztus-kép foglalattának szimmetriatengelyétől. A méréseket a hátsó Tamás apostol-kereszt-pánt szárára esetében is elvégeztük. A 10. kép Lovag Zsuzsa fényképe.

Utóbbi akkor készült, amikor a nyolcszögletű követ a foglalattal együtt leszerelték.¹⁶ A fekete-fehér képeken jól látszik, hogy a két oldal nem egyforma hosszú, mégpedig a Geobitzas felé eső rész a hosszabb, míg a Kon felé eső a rövidebb. Az is azonnal feltűnik, hogy az abroncsra felforrasztott gyűrű – amely a csüngőt felfogó első szem – pontosan a forrasztás vonalába esik. A méretre állított 9-es képet, anélkül, hogy elfordítanánk, a szintén méretre beállított Dukasz-képre vetítjük, mint az a 10. képen jól nyomon követhető. A Tamás apostol kereszt-pánt szár középvonala 25,8 mm-re van a pánt szélétől. Ez a középvonal átmegy pontosan a hátsó csüngőt tartó függesztőgyűrűn. Elvégezzük

▲ 9. Hátsó kömező, leszerelt kő

14. Csomor Lajos: *Magyarország Szent Koronája*. Vaja, 1986, Vaj Ádám Múzeum Baráti Köre

15. Csomor Lajos: *Magyarország Szent Koronája*. Vaja, 1986, Vaj Ádám Múzeum Baráti Köre

16. Lovag Zsuzsa: *Integration de la couronne*. Acta Historiae Artium, Budapest, 2002, 63–66. p.

◀ 10. Dukasz-kép a hátsó kömezővel. Hátsó pántközép átmegy a csüngőt tartó gyűrű felezővonalán (1), a zafír kő alatti forraszkép igazítása a kömezőhöz (2)

11. Az abroncs párhuzamosan ábrázolva

bal	jobb
Gábor 38,7 mm	Mihály 38,8 mm
Demeter 38,3 mm	György 38,0 mm
Damján 39,1 mm	Kozma 39,7 mm
Kon 38,5 mm	Geobitzasz 38,2 mm
összesen 154,6 mm	összesen 154,7 mm

a szükséges méréseket. A Geobitzasz felé eső kömező szélessége 26,8 mm, a Kon felé eső rész 23,6 mm.

Annak érdekében, hogy jobban megértjük, miként tolódott el a csüngőt tartó gyűrű, az abroncs két felét kiterítve egymás mellé helyeztük, és így két, egymás mellett párhuzamosan fekvő pántot kaptunk. (11. kép) Abroncs létrehozásához egy méretre vágott, megfelelő szélességű és hosszúságú szalag a kiindulási állapot. A szalag közepét vagy a gyűrűvé hajtás előtt vagy után megjelöljük, gyűrűvé hajtás után ez a vonal lesz a szimmetriatengely kiindulási vonala. A 11. képen a kiindulási vonaltól az abroncsszakaszokat párhuzamosan egymás mellé helyeztük, és bejelöltük a Krisztus alatti kömező szimmetriatengelyétől mért távolságokat. A beírt értékek az „aranyműves csoport” által mért értékek, kivéve a Dukasz alatti kömezőt, amelyen a fent mért értékek szerepelnek. Mint látható, az osztás meglehetősen pontosan történt. Csak tizedes milliméteres eltérések vannak (kivéve a Kon és Damján körötti közfoglalatot, amelyen a mért eltérés 1 mm). (A jobb és bal oldal meghatározása mindig Krisztus felől történik.)

A minél nagyobb pontosság érdekében forrasztás előtt úgy párosították az abroncson használt képek foglalatait, hogy a két oldalon lévő foglalatok összege lehetőleg egyenlő legyen. Mint látható, ez meg is valósult, a 0,1 mm-es különbség akár mérési pontatlanság is lehet. A foglalatok közötti kömezők szélessége egyaránt 41 mm, kivéve a Damján és Kon közötti kömezőt, ahol ez a távolság csak 40 mm. Ez igazolja azt, hogy az osztás nem a végektől, hanem az elülső szimmetriatengelytől, vagyis a háromszögű kömező függőleges felezővonalától indult. Ha most az így kapott értékekhez hozzáadjuk mindkét oldalon a pántvégeket jelölő csüngőt tartó első gyűrűig a távolságokat, akkor 334, illetve 329,3 millimétert kapunk. Amire fel kell figyelniünk, az a végeknél jelentkező 4,7 mm-es eltérés. Erre egyetlen elfogadható magyarázatot találunk, azt, hogy a Kon felé eső pántvéget 4,7 milliméterrel jobban megrövidítették. Ezzel a megrövidítéssel a forraszvonalat jelölő gyűrű, mely a csüngőt tartja, pontosan a hátsó keresztpánt szárának középvonalába került. **Ez nem lehet véletlen, a megrövidítés szándékos volt.** Nézzük meg, hogy mi történik abban az esetben, ha a Kon-oldalt rövidítjük a Geobitzaszhoz képest! Képzeld el, hogy a szalagunk Geobitzasz oldali végét rögzítjük, a Kon oldali véget pedig odahúzzuk. Az ered-

mény az, hogy az ív megváltozik. Az abroncs ívének hossza megváltozott, mert megrövidítették. A megrövidítéssel azt érték el, hogy a negyed körtávolságra lévő kömező közepe a 4,7 mm háromnegyedével a forrasz felé mozdult el. A körív felénél, vagyis a Krisztus alatti kömezőnél a csavarodás mértéke a 4,7 mm fele, vagyis 2,35 milliméter, míg a háromnegyed ívtávolságra lévő kömező csak a 4,7 mm egy negyedével (1,58 mm) mozdult el. Hangsúlyozandó azonban, hogy a kömezők és foglalatok közti ívek hossza nem változott meg, így természetesen az ívek hossza az első szimmetriatengelytől a két oldalsó ovális kömezőig azonos maradt. Ami megváltozott, az a hátsó csüngőtől a két oldalsó kömezőig tartó ívek hossza, továbbá kissé elfordult az ellipszis íve. Bizonyosnak vehetjük az aszimmetriával kapcsolatos szándékosságot, ugyanis abból, hogy az egyik vég 4,7 mm-rel rövidebb, mint a másik, még nem következik automatikusan az aszimmetria. Megtarthatták volna a szimmetriát, egyszerűen az első kömező középvonalától (szimmetriatengelytől) fél abroncsív távolságra meg kellett volna határozni a hátsó szimmetriatengelyt, ami nyilván nem esett volna egybe a hátsó keresztpánt szárának középvonalával. Nem ez történt. A szimmetriavonal helyett szándékosan a hátsó keresztpánt szárának középvonalát jelölték ki, újabb viszonyítási vonalnak. Így aszimmetriát alakítottak ki az abroncs az eredeti szimmetriatengely helyett. Fontos megjegyezni, hogy az aszimmetria létrehozásához nem lett volna szükség arra, hogy többet vágjanak ki az egyik végből. Vagyis el lehetett volna érni az aszimmetriát úgy is, hogy a szimmetrikusra vágott abroncsvégeket összeforrasztják, majd ott, ahová a hátsó keresztpántszár esik, odaforrasztják a hátsó csüngőt tartó gyűrűt. Nem ez történt, hanem szándékosan pont ott vágták méretre az abroncsvégeket, ahová a hátsó keresztpántszár mutat. Feltételezhető, hogy az abroncs átmérőjét kissé meg kellett rövidíteni, hogy az abroncs jobban illeszkedjen a keresztpánthoz. Az első kömező szélessége 59 mm. A hátsóé 50, de ha figyelembe vesszük a Kon-foglalattól 1 mm-es elcsúszását, akkor csak 49 mm lenne. Ezekből az adatokból arra lehet következtetni, hogy feltehetőleg mindkét végből kivágtak, de a Geobitzasz felé eső részből kevesebbet. A középkori kézműves gyártás folyamán ennek a méretnek pontos meghatározása két ennyire különböző alkatrész összeszerelése esetében nem a tervezésnél, hanem a gyakorlatnál dőlt el.

Mielőtt továbbmegyünk, figyeljük meg, mit okoz ez a változtatás a keresztpánt és az abroncs illesztésekor. Már korábban is megállapítottuk, hogy a keresztpánt első és hátsó szárának helyét a két oldalsó szár helyzete határozza meg. A két fő elem egymáshoz akkor van megfelelően illesztve, ha felülnézetből a szabályos formájú abroncs hosszabbik szimmetriatengelyére esik a keresztpántszárak középvonalainak metszéspontja, kiegészítve a keresztirányú szárak azonos szegecselesi magasságával. Az utóbbi feltétel csak az oldalirányú szárak egyenlő hosszúsága esetében elégíthető ki. Ezeknek a feltételeknek a teljesülését ma már nem lehet ellenőrizni, mert a keresztpánt annyira sérült, hogy az már egymagában is néhány mm-es eltérést eredményez. Most vizsgáljuk meg a korona hátsó felének méreteit. A korona felülnézetből (5. kép) enyhén ellipszis alakú. A középiskolai mértanból emlékszünk arra, hogy a kör középebe írt egyenlő középponti szögek szárai közé egyenlő körívek esnek. Ez az ellipszis esetében – kissé módosítva – is igaz. Ha a két szög egyik szára és közös szögcsúcsuk az ellipszis tengelyén helyezkedik el, akkor az egyenlő szögek szárai közé eső ívek is egyenlőek. Felhasználva a fenti mértani tételt, a korona összerakott szerkezete lehetőséget ad arra, hogy meghatározzuk a keresztpánt szárainak egymáshoz viszonyított helyzetét, és megállapítsuk a szárak forrasztásának pontosságát. A 11. kép két oldalára felírt abroncsíveket a következőképpen tudjuk kiszámítani:

A hátsó bal Geobiztasz oldali negyedív hossza: $334-147,3-20,5 = 166,2$ mm.

A hátsó jobb Kon oldali negyedív hossza: $329,3-147,5-20,5 = 161,3$ mm.

A kettő közötti különbség 4,9 mm.

A (334; 329,3) a végek hosszai, a (147,3; 147,5) az oldalsó kömező széle az első szimmetriatengelytől, a 20,5 mm az oldalsó kömezők fél szélessége mindkét oldalon. (11. kép)

Ez a 4,9 mm jelenti a hátsó aszimmetria nagyobb részét. Ettől kis mértékű eltérés lehet, mivel az ellipszis mértani pontossága eltér az ideálistól.¹⁷ (5. kép) A végeknél számított 4,7 mm hosszkülönbség eltolja a frontoldalon a fél ellipszis hosszát is. Az elülső aszimmetriát azonban nem ez az eltolás határozza meg, hanem az, hogy az oldalakon rögzített keresztpántszárak hol határozzák meg az elülső pánt helyzetét. Az 8. képen az eredeti szimmetriához viszonyítva az eltérés 1,8 mm. Az eltérést egyik oldalról a keresztpánt szárai közötti szögkülönbség, más oldalról az abroncs eltérése az ideális alaktól határozza meg. Az eltolás iránya azonban azonos, elöl és hátul.

Az aszimmetria a keresztpánton nem látszik, de nem látszik az abroncon sem, dacára annak, hogy bebizonyítottuk: létezik. Észrevehetően aszimmetrikus az alatta lévő kömezőhöz viszonyítva a Krisztus-képfoglalattal helyzete. Tehát ha nem lenne párta az abroncon, akkor az aszimmetria érzékelhetetlen lenne. Az első keresztpánt szárának középvonala átmege az elülső kömezőn található, az alsó és felső igazgyöngysort tartó két gyűrű (szakszóval erli) felezővonalán.

Azt ma már nem tudhatjuk, hogy a keresztpánt milyen céllal készült: korona részének, relikviának vagy valami másnak. Azt azonban bizton állíthatjuk, hogy a keresztpánt valamilyen cél érdekében az első fázisban készült el, utána következhetek a további munkafázisok. Fontos megjegyezni, hogy a középkori műhelyekben, ahol egyházi vagy világi műtárgyakat készítettek, általános szokás volt régebbi vagy már elkészült más műtárgyakat, vagy azok részeit felhasználni egy újabb műtárgy elkészítéséhez. Példa lehet erre a Khakhuli triptichon, a Pala D'Oro vagy az esseni „nagy süllyesztett zománckereszt”, a „Theophanu-kereszt”, és az „igazi szög” relikvia is. Utóbbi két műtárgy esetében a zománcclemezek a szintén esseni Arany Madonna-szoborról (1000 előtt) kerültek az újabb alkotásra.

Összefoglalva az eddigieket

Az abroncon a 16-os osztás szimmetrikus. Ehhez viszonyítva aszimmetrikus a hátsó csüngő, elöl az alsó és felső erli, valamint a pártázat. Ezek az ékítmények az abroncs díszítésére szolgálnak, de a keresztpánthoz igazodnak. A csüngők, igazgyöngyök és párta nélkül az abroncs nem korona, legfeljebb hajpánt. Az abroncsvégek úgy vannak méretre vágva, hogy pontosan a hátsó keresztpánt középvonalán találkoznak. A szimmetriaeltolódás szándékos művelet eredménye.

Következtetések

1. A Szent Korona gyártási folyamatában a keresztpánt elkészítése megelőzte az abroncs elkészítését.
2. A párta a Dukasz-foglalattal együtt, továbbá a csüngők, a Krisztus-kép alatti erlik, bár mindannyian az abroncs szerves részei, nem az abroncs 16-os

szimmetrikus osztásához, hanem a keresztpánthoz igazodnak.

Az abroncsot a már meglévő keresztpánthoz gyártották. Ez mérvnöktudományi tény. Tehát a „coronagraeca” sosem létezett, a Szent Korona sosem volt női korona. Krisztus mint a keresztpánt Mindenhatójának a másolata, az abroncs 16 egységre való osztása, a keresztpánt és abroncs méreteinek egyezése, és mindezekelőtt a fentebb tárgyalt aszimmetria bizonyítja, hogy az abroncs a keresztpánthoz készült, de eltérő stílusban.

3. Minden olyan datálás, amit a „két korona” elméletből vezettek le, értelmet veszti.¹⁸ Ez a korona nem lehetett I. Géza királynak szánt bizánci ajándék. 4. Bár technikailag elfogadjuk a két- vagy többlépéses készítés tényét, azonban szem előtt kell tartani, hogy a magyar Szent Korona tervszerűen, a középkori gondolkodást meghatározó program szerint készült el. Szerkezetiileg a koronatest két részre tagolódik, megjelenésében mégis kétségkívül egységes. A pántok és az abroncs szélessége megegyezik. A két Pantokrátor arányaiban, elrendezésében, sőt még méretében is meglepően közel áll egymáshoz. Az egész korona egységes egész képét adja, és teljes mértékben összhangban van minden részletével, az összeszerelés minősége pedig ezt a hatást véleményünk szerint nem befolyásolja.

Útravaló

Az írás lényege, hogy a magyar Szent Korona korai története a keresztpánt történetével kezdődik. A cél: megtalálni a keresztpánt készítésének helyét és idejét. A továbblépéshez nagy segítség lenne, ha roncsolásmentes vizsgálattal megállapítanák a keresztpánt és az abroncs anyagának összetételét. Az abroncs elkészítésével befejeződött Magyarország Szent Koronájának létrejötte. Ahol az abroncsot rászertelték a keresztpántra, ott készült el a korona. A hely meghatározása mellett figyelembe kell venni, hogy minél közelebb kerül az abroncs felszerelése a keresztpánt keletkezésének idejéhez, annál régebbi a Szent Korona.

17. A mérések pontosságával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy úgy az aranyműves csoport által felvett adatok, mint az itt felhasznált értékek hurokra vonatkoznak, és nem ívekre. Az ívek értékeit kiszámíthatjuk a hurokból, de ez az eredményt lényegében nem befolyásolja, inkább kihangsúlyozza. A számítások pontosak, ugyanakkor a tolómércével végzett mérések $\pm 0,1$ mm tűrésmérettel engednek meg.

18. Kovács Éva, Lovag Zsuzsa: *A magyar koronázási jelvények*. Budapest, 1980, Corvina, 18–58. p.

FŐÉPÍTÉSZEK

Budajenő

Csóka Balázs

INTERJÚ CSÓKA BALÁZS FŐÉPÍTÉSSZEL

Terdik Bálint
fotó: **Kedves Zsófia**

Budajenő a főváros vonzaskörzetében, attól mintegy huszonnégy kilométerre fekvő kétezzer fős település. Páratlan adottságai miatt a Budapestről kiköltözni vágyók kedvelt célpontja. Csóka Balázs főépítésként három évig segítette a település életét. Tapasztalatairól Terdik Bálint kérdezte.

> Hogyan és miért lettél Budajenő főépítésze?

Kuli László építész, akivel az *Országépítő* szerkesztőbizottságában dolgoztunk együtt, már régebb óta képviselő a településen, 2010-től pedig alpolgármester. A polgármester úr megbízásából három éve ő kérészt meg a főépítési feladatok ellátására vonatkozó felkéréssel. Természetes volt, hogy vállalom, hiszen a Vándoriskola szellemisége és Makovecz Imre útmutatása alapján azt vallom, hogy a munkánk velejárója, szerves része a főépítési feladatkör.

> Miben tudott segíteni az alpolgármester a megbízás kezdetekor? Megvoltak az adott irányvonalak, elképzelések, amelyek mentén haladni kellett?

Inkább a kapcsolatok kiépítésében, a helyi viszonyok megismerésében támaszkodhattam rá. Egy kistelepülésen gyakorlatilag mindenki ismer mindenkit, ebbe a világba én kívülállóként csöppenem. Ez sok esetben előnyt jelentett a munkámban, hisz nem kellett attól tartanom, hogy régi kapcsolatok sérülnek egy-egy szakmai döntésnél. Ugyanakkor egy ilyen finom hálózathoz csak tapintatosan, nagy körültekintéssel lehet hozzányúlni.

> Milyen terep Budajenő?

Kisebber településről van szó, lélekszáma épphogy meghaladja a kétezret. A fővárosi agglomeráció határán fekszik. Itt már nem meghatározó a napi szinten ingázók száma: sokan helyben, vagy a környéken dolgoznak. Budajenő történelmi múltja nagyon gazdag, ráadásul méretéhez viszonyítva különleges adottságnak számít, hogy öt műemlékkel rendelkezik. Ezek közül a maga nemében mindegyik fontos és érdekes, kiemelendő azonban a rendház épületegyüttese. Kevesen tudják, hogy a török kiverése után a skót bencés szerzetesek – az elpusztult telki apátság helyett, melynek pontos helye a

mai napig nem ismert – itt építették meg új rendházukat és a hozzá tartozó major-ságot. Ebből az épületegyüttesből ma is áll a – több átépítést követően – klasszicista stílusú rendház, amely jelenleg a helyi iskolának ad otthont. Udvarára szerveződik a polgármesteri hivatal, az iskolai étkező, illetve a tornaterem is. Így az épületegyüttes központi helyzetet foglal el, ahol jól keverednek az iskolai és az önkormányzati funkciók. Megmaradt továbbá a késő barokk magtár is, amely 2005 óta műemlék. Mindezt egybevetve elmondható, hogy a településen megmaradt műemlékek méretüknél, jelentőségüknél és különleges megjelenésüknél fogva példát és sorvezetőt, viszonyítási alapot adnak a mai kor számára.

> Miben érezhető a kisugárzásuk? Van nyoma az örökség tovább élésének a település képen?

Szerencsére a település vezetése értékeli ezt az örökséget, erre alapozva képzeli el és alakítja jövőjét, ez az alapvetés pedig tetten érhető a mai épületállományban is. Hiába ugyanis a gazdag örökség, ha lezárt, múzeumba való tárgyként tekin-

tünk a régi épületekre, utcákra, település-szerkezetre. Mindezt át kell tudni fordítani mai nyelvezetre, meg kell benne találni, hogy miben tudunk támaszkodni rá, mit tudunk felhasználni belőle, és ezt el is kell tudni fogadtatni a település lakóival.

> Egy ilyen nívós építészeti környezet vonzza az építészeket? Meghatároz egy-fajta igény szintet megbízóban és tervezőben egyaránt?

A kiköltözők, helyben építkezők főként a középosztály képviselői, akik kifejezetten a nívós épített környezet és örökség miatt jönnek a településre, és maguk is igénylik a magas szintű tervezői munkát. A helyieknek pedig ez a saját hagyományuk, örökségük, amit tisztelnek és szeretnek. Ami pedig az építészeket illeti, rácsodálkoznak a helyszínrre, ami inspirálja őket, és ahová elmondásuk szerint is öröm tervezni. Van mihez illeszkedni, ezért az el is várható. Számos építetttővel és építész-szel találkoztam, akik örömmel fogadták például a településközpontban a szigorú előírásokat, mert így nem kell attól tartaniuk, hogy egy „üvegdoboz” épül melléjük néhány év múlva...

Csóka Balázs (1979)

2005 BME Építészmérnöki Kar
2014 Kós Károly Egyesülés Vándoriskola
2015 – Pécsi Tudományegyetem DLA-képzés

2004–2014 Leták és Tamás Építésziroda
2015 – Triskell Kft.
2015–2018 Budajenő főépítész
2018 – Zichyújfalú főépítésze

Országépítő folyóirat, szerkesztő

Főépítészek

28

▼ Iskolaépület energetikai felújítása

szerben nem az állagmegóvás, a megőrzés vagy a megfelelő funkció megtalálása volt az elsődleges, hanem a javak felélése, kiszípolozása. Mint ahogy sok más településen, itt is évtizedek óta zajlik az egykor organikusan működő rendszer helyreállítása és az új településrészek szerves integrálása. A jelek szerint mindez legalább annyi időt vesz igénybe, mint ameddig a pusztítás tartott. Ez a falu a II. világháborúig mind szerkezetében, mind gazdaságában és társadalmában jól működött, ami a világegést követően erős töréseket szenvedett. A sváb lakosságot

► Mi a dolga egy ilyen gazdag örökséggel rendelkező településen a főépítésznek?

Főépítészként a megbízatásom kezdetén elődömtől, Mátéffy Annától egy rendben lévő, felkészült hivatalt vettem át. Műszaki ügyekben Légárné Gulyás Rita településrendezési vezető főtanácsossal dolgozhattam együtt, aki rendkívüli felkészültséggel viszi a település műszaki és beruházási ügyeit. Budajenőn egy hosszú távú fejlesztési program alapján zajlik a településfejlesztés, ebből én három, sűrű évben vettem részt, melynek során évente több, párhuzamosan futó fejlesztés futott.

Feladat a 20. századi magyar történelemből következően bőven adódott. Ami az épített örökséget illeti, a múlt rend-

kitelepítették, helyükre székelyek érkeztek. Ez sok feszültséget gerjesztett, miközben mindegyik fél elszenvédője volt a kialakult helyzetnek. A feladat tehát még ma is az, hogy a megmaradt értékes épületállomány funkcióját, helyét megtaláljuk a falu életében.

Amikor idekerültem, a munkám elsősorban abban állt, hogy elindítsam a településrendezési eszközök felsőbb jogszabályoknak való megfeleltetését, átalakítását. Másrészt az építeni szándékozók, megbízók és tervezőkkel való kapcsolattartás volt a feladatom. Abban az időben, 2015-ben nem volt ugyan jogilag kötelező a főépítési konzultáció, de az elvárás szerint Budajenőn építkezéskor az első út a főépítéshez vezetett. Eljöttek egyeztetni a tervről, megbeszéltük, mire kell odafigyelni, segítségemet kérték a szakemberek kiválasztása ügyében. Jó hangulatú, konstruktív, hasznos és hatékony beszélgetések voltak ezek. Harmadrészt a szorosan vett hivatali munka mellett lassanként bekapcsolódtam a település beruházásainak felügyeletébe, tervezésébe is. Ebből a három részből tevődött össze a munkám.

> Milyen önkormányzati beruházások folytak ebben az időszakban?

Fontos beruházás volt az egykori művelődési ház átalakítása. A Hagyományörzők Házát Kuli László tervei szerint újítottuk fel 2015-ben. A romos műemlék magtárat az 1990-es években szerezte meg az önkormányzat. Sokat áldoztak arra, hogy ne ázzon be, és legalább a földszinti tere hasznosítható legyen – az elődöm is sokat foglalkozott a felújítási munkákkal. Korábban a töki mgtsz szinterező üzeme működött az épületben, ami ez időszak alatt barbár átalakításokat szenvedett el. Kiszedték például a barokk kőkereteket, a belsőben szétvésték a kőoszlopokat, és valószínűleg az eredeti kőkeretes kapu helyére is ekkor került egy nagyobb, igénytelen fémajtó. Tetőtérrel együtt mintegy 1000 négyzetméterről beszélünk, gyönyörű belső terekkel, azonban az épület nehezen találta meg új funkcióját.

▲ Fő utca

Egyediségét és nivóját tekintve ez volt a legkülönlegesebb önkormányzati beruházás. Emellett az iskola műemlékegyüttesét is bővíteni kellett egy étkezővel, melynek tervezésével Tusnády Zsoltot bízták meg. A negyedik nagy önkormányzati beruházás az iskolaépület energetikai felújítása volt, ami építészeti nyílászárók cseréjét jelentette. Az egykori skót bencés rendház nyugodt, elegáns épülete a kutatások szerint három-négy ütemben épült. Minden alkalommal egy kicsit másképpen építették be a nyílászárókat a kőkeretbe, így azok cseréje igen összetett feladat volt, mellyel engem bíztak meg. Budajenőnek nagyon lelkiismeretes műemlék-felügyelője van Klaniczay Péter személyében, akivel igen jó kapcsolatot sikerült kialakítanom a munka során. Rendkívül aprólékos terveket és számtalan egyeztetést követelt, melynek során milliméterekről folyt a vita. Ezek a régi ablakok nagyon finom szerkezetek, gyakorlatilag minden darab asztalosipari műremek. A pántok, kilincsek, profilok, az üvegezés rögzítése mind egyedi részletek, ahol még a csavar típusa is számít. Igazi öröm volt aztán az elkészült ablak-szerkezeteket beépítve látni!

> Említetted a településszerkezeti eszközöket, a HÉSZ átalakítását. Milyen munkát jelentett ez, mi volt a célotok az átalakításnál?

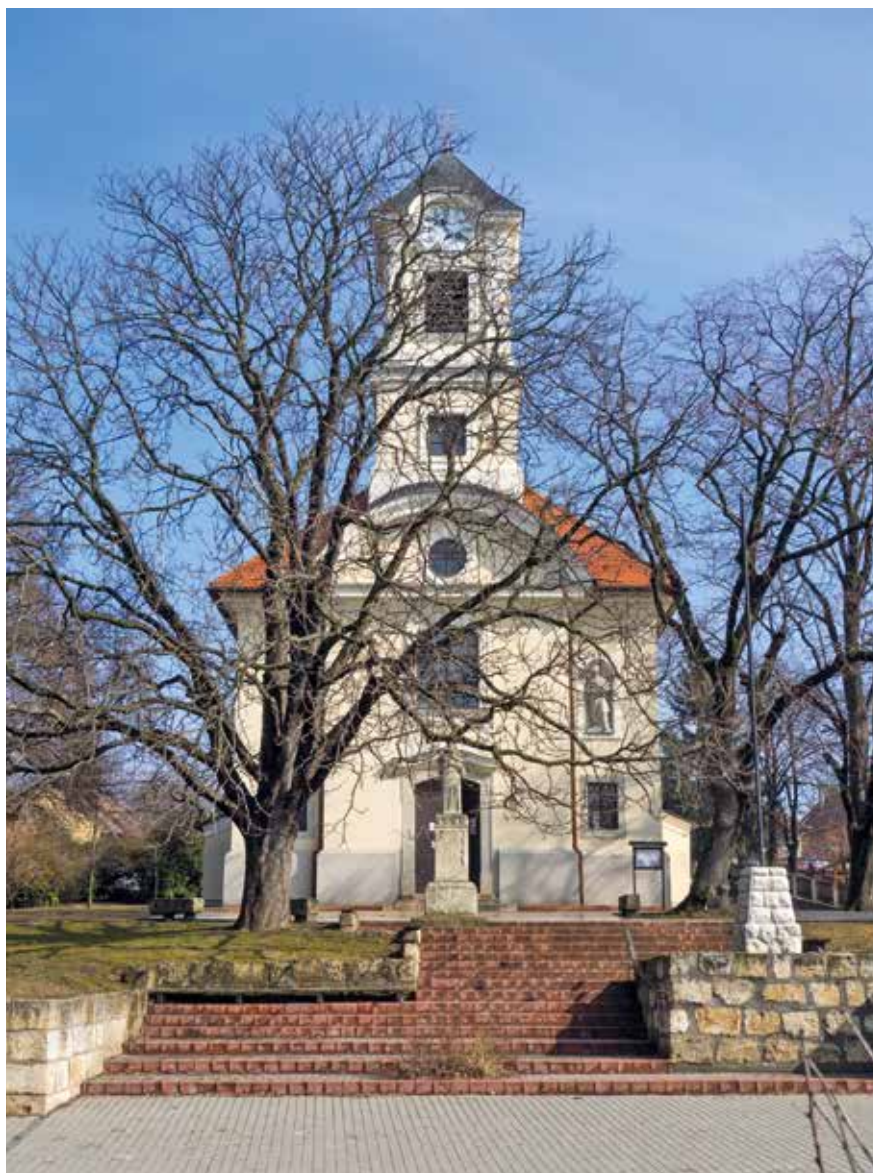
2015 februárjában kezdtünk bele a *Helyi Építési Szabályzat* (HÉSZ) módosításába, ami végül is nagyon elhúzódozó folyamat lett az időközben megkezdett kormányzati szintű szerkezeti átalakítások miatt. Végül egy jó anyag állt össze, melybe nagyon sok lakossági észrevétel is beledolgoztunk. Alapelv volt, hogy a felesleges vagy túlzott megkötéseket fellazítsuk. Nehéz volt megtalálni, hogy meddig kell szabályozni, és hol van az a határ, amelytől már egyéb eszközökkel, személyes jelenléttel, konzultációval kell segíteni az építési vágyókat.

Az építészeti, illetve a településképi kérdését a HÉSZ-től függetlenül is igyekeztem a hivatali kereteken túl szélesebb körben népszerűsíteni. A helyi újságban a folyamatban lévő beruházásokról „Tudta-e?” címmel cikkeket írtam. (Ehhez az ötletet L. Balogh Krisztától, Kaposvár főépítésztől vettem.) Ezekben a száraz adatok helyett az épületek vagy például a régi papi sírkert történetét, a különböző építési fázisokat mutattam be, régi fotókkal, térképekkel, illetve a tervezés szempontjait, céljait ismertettem. A visszajelzések szerint ezzel sikerült valamelyest a közbeszéd tárgyává tenni, közelebb vinni a budajenőiekhez az öröklött épületállományt. Így nemcsak az átadásról kaphattak mosolygós fotókat, hanem a háttérmunkát, a döntések okait is megismerhették.

Római katolikus templom ▶

› **A főépítész egyik nagy feladata a szabályzatok karbantartása. Természetes volt, hogy az arculati kézikönyvet nem adják ki egy külsős cégnek, hanem a főépítészre bízák?**

Már elkezdtek a HÉSZ módosítását, amikor értesültünk arról, hogy az egész rendszer átalakítás előtt áll. Leállítottuk a folyamatot, és csak akkor folytattuk, amikor fény derült az új elemekre. Ennek mellékszála volt az arculati kézikönyv és a településképi rendelet is, magától értetődött, hogy a kettő ebből a szempontból is összekapcsolódik. Légárné Gulyás Rita településrendezési vezető főtanácsossal együtt helyben készítettük el a kézikönyvet és a rendeletet, ami aztán a felső szintű ellenőrzésnél az Építész Kamara és az állami főépítész részéről is kiemelkedően pozitív bírálatot kapott. A környékbeli települések egyébként tudomásom szerint külsős cégekkel csináltatták meg a kézikönyvet és a rendeletet. Úgy gondolom, hogy minden főépítésznek érdemes végigcsinálnia ezt a folyamatot. Az egyes fejezetek kidolgozása során izgalmas részletekre derült fény. Mindenki a település más-más szegletével kap-

csolatban rendelkezett információval, s ezeket össze kellett fésülnünk. Személy szerint én ennek a munkának a végén éreztem úgy, hogy valóban ismerem Budajenőt.

› **A készítés során beszélgettél budajenőiekkel? Hogyan zajlott a társadalmi kommunikáció?**

A hivatalos ügymenet szerint a munka megkezdése előtt is kell lakossági fóru-

▲ Tornacsarnok. Építész: Kuli László

mot tartani, de valljuk be, ez nem mozgat meg nagy tömegeket, hisz olyasmiről kellene beszélni, ami még nincs. A második ilyen fórumot a kézikönyv munkaközi verziójának bemutatása után tartottuk. Az iránt már nagyobb volt az érdeklődés, hiszen volt mihez hozzászólni. A legtöbben egyébként azt kérték, hogy a település minél több területén erősítsük az ófaluban meglévő építészeti minőséget és hangulatot! Fontos ez a visszacsatolás, hiszen a főépítész elsősorban a közösségért tevékenykedik.

A *Település Arculati Kézikönyvvel* végre egy olyan „műfaj” született, amit az építetők, a település közössége is ért, amiről már el lehet beszélgetni, meg lehet vitatni. Az eddigi száraz szabályozást az építetők nem értették, mert jogalkotói nyelven íródott, nem is merült fel célként, hogy közérthető legyen. A TAK-nak viszont ez a legfontosabb jellemzője. Bízom benne, hogy jó irányba viszi az építészeti hazai helyzetét.

> Nem titok, hogy azóta fordult a kocka, és már nem vagy Budajenő főépítésze. Mi történt?

Sűrű három év volt, amelynek a végére az elvégzett munkákra érkező pozitív visszajelzések ellenére elfáradt a kapcsolatunk a polgármesterrel, így január elején elváltak útjaink.

> Hogyan tovább?

Nem ismerem az utódomat, de bízom benne, hogy azt a rendszert, amit az elmúlt

években felépítettünk, hatékonyan tudja majd működtetni. Engem azóta felkértek egy Fejér megyei településen főépítészeknek. Itt korábban tervezési munkákban vettem részt, az ezek során elnyert bizalom alapján kérték, hogy főépítészként segítsem a települést.

> Három év a normál építész szemével hosszú idő. Egy főépítész munkásságában azonban szinte semmire sem elég. Te hogy látod?

Így van, három év alatt lehet igazán megismerni egy települést. Budajenőn is van még bőven tennivaló. Ilyen például a főutca helyzete, melyre konkrét elképzeléseim voltak. Itt állnak a régi, módos parasztházak, amelyek hosszú szalagtelkei felfutottak egészen a domboldalra. A lakóházak mögött sorjázta az állattartó épületek, majd a keresztbe fordított csűrök, végül a borospincék. A pincék és csűrök között földút futott. A 70-es években egy hirtelen ötlettől vezérelve ezt a földutat leaszfaltolták a Vadászati Világkiállításra készülve, az országos főút így átkerült az egykori hátsó útra, megváltoztatva az eredeti hangsúlyokat. Az egykori főutca másodlagos lett, az ingatlanok állapota leromlott. Hosszú távú feladat ennek a területnek a revitalizálása, amelynek részeként készült el a magtár és a Hagyományörzők Háza felújítása is. A nagy léptékű önkormányzati beruházások mellett ez is fontos feladat, amiben csak lépésről lépésre lehet majd haladni: a zöldfelületek rendezésével, első körben az utcai kerítések és homlokzatok felújításával,

▲ Kockaház átalakítása. Építész: Csóka Balázs

hosszú távon a léγκábelek eltüntetésével, föld alá vitelével. Így érhető el, hogy az egykori főutca visszakapja régi méltóságát.

> Mit tanultál az elmúlt három évből?

Megismertem a települést, annak működését, a folyamatokhoz tartozó emberi kapcsolatokat. Egyeztettem állami főépítéssel, műemlék-felügyelővel, önkormányzati képviselővel, településtervezővel és helyi potenciáttal – a szakmai gyakorlat egy új szegmensét ismerhettem meg. A tervezési munkának egészen más szintje az, amikor a keretek felállítása zajlik. Főépítészként a vízió megléte a fontos az adott településsel kapcsolatban, ami aztán sorvezető lehet a mindennapok feladatainál. Az elvégzett szakmai munkára érkezett pozitív visszajelzések azt mutatják, hogy Budajenő esetében jó volt ez a vízió.

MASTER ARCHITECTS OF BUDAJENŐ – BALÁZS CSÓKA

Balázs Csóka was the Master Architect of Budajenő for 3 years. Barely reaching a population of 2000 people, Budajenő proudly boasts as much as five historical monuments, which serve as benchmarks for our generation. His tenure as Master Architect covered the creation of the local architectural regulation, the drafting of the settlement design guide and liaising with landowners, clients and planners. In addition to office work, his tasks included the supervision of local investments, architectural planning (such as the restoration of the listed building of the granary) as well as the refurbishment of the school's historical facade..

A BUDAJENŐI MAGTÁR

Egy műemlék új élete

Építészet, szöveg:
Csóka Balázs

Fotó: **Kedves** Zsófia

Külön tanulmányt érdemelne a régi magtárak jelenkori története Magyarországon, sőt Európában. Az egykor fenségesen elterülő, hatalmas épületek sorsa legtöbb esetben a pusztulás. Arányaiban kevés tulajdonos talál megfelelő új funkciót a sokszor nyomott belmagasságú, apró ablakos, fafödémés épületeknek. Budajenőn most egy műemléki besorolású épület menekül meg az enyészettől.

Az épület felújítása a Pest megyei műemlék-felújításokat bemutató Egy is mostra című kiadványban is szerepelt, és az idei évben a *Fiatalok Feketén-Fehéren 2017* vándorkiállítás bemutatott épületei közé is beválogatta a neves építészekből álló zsűri.

Építész tervező: **Csóka Balázs**

Megbízó: **Budajenő Község Önkormányzata**

Műemlék-felügyelő: **Klanciczay Péter**

Statikus tervező: **Sipos Csaba**

Gépész tervező: **Szalóky László,**

Benes László, Székely Szabolcs

Elektromos tervező: **Hegedűs Zoltán,**

Szelik Zsolt

Kerttervező: **Buella Mónika**

Tűzvédelmi szakértő: **Kerényi Áron**

Kivitelező: **Maros 35' Bt.**

A magtár a skót bencés rend uradalmának részeként épült a 18. század végén. Pontos építési ideje a mai napig nem ismert. Az 1782-es első katonai térképek még nem mutatják, az 1859-es katonai térképen viszont már egyértelműen beazonosítható az épület. A falakba számos középkori kőfaragványt építettek be, amelyek valószínűleg a török által lerombolt telki apátság romos épületeinek bontásából származtak.

A késő barokk stílusú épület eredetileg közel kétszer ekkora volt. A lépcsőház az

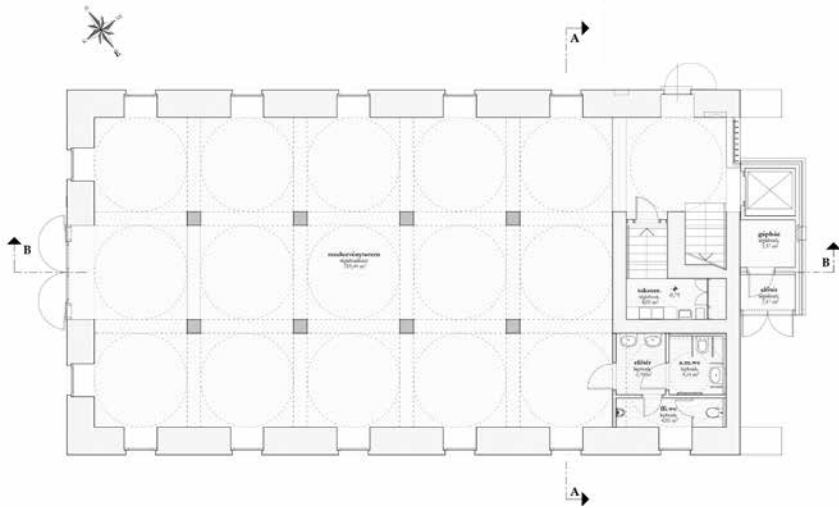
épület közepén helyezkedett el, azonban a II. világháború sérülései után a lépcsőház mögötti részt elbontották.

Az építmény a II. világháború után állami tulajdonba került, tárolási, sőt, egy időben ipari célokra is használták. Ebben az időszakban állapota folyamatosan romlott. A rendszerváltás után állagmegóvó munkálatokat végeztek az épületen, 2005-ben pedig országos építészeti és gazdaságtörténeti jelentőségét elismerve műemlékké nyilvánították.

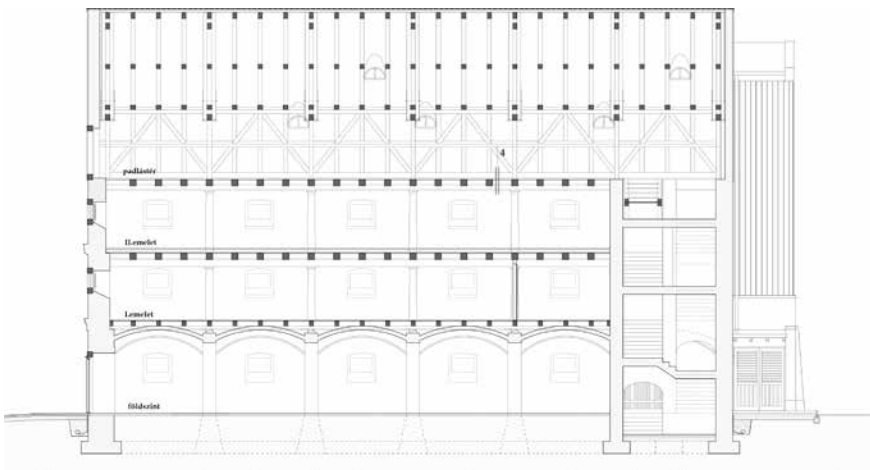

▼ Földszinti alaprajz

▼ Hosszmetszet

a Mariazelt Csíksomlyóval összekötő Mária zarándokúton fekszik, így a helyi igények, rendezvények mellett a település számít az ismét egyre népszerűbb vallási zarándokokra is. A magtár második emelete és a tetőtér a Kárpát-medencei nemzetiségi zarándoklatok kiállítótere lesz. A belsőépítészeti kialakítás folyamatban van (belsőépítész tervező: Vasáros Zsolt DLA). A felső szintek kiszolgálására az épület mögött egy lifttorony épült. Az utolsó ütem a kertrendezésé. Az épület telke is bővül: új tematikus park és egy vízi játszótér épül. Ezáltal az épület minden időben valódi központja lehet a környező falurésznek, és kiállítási tematikájának megfelelően országos szinten is megfelelő programokat tud majd biztosítani.

Az épület felújítására és hasznosítására ütemezett tervek készültek a műemlék-felügyelettel szoros együttműködésben. Az első ütem 2016-ban készült el. Ennek keretében megújultak az épület külső és belső közműhálózatai, homlokzata, és a gyönyörű földszinti csehsüveg-boltozatos tér, ahol egy mosdóblokk is épült. A homlokzaton felújításra kerültek a barokk kori kőkeretes nyílások (az elpusztított kőkereteket újragyártotta egy kitűnő kőfaragó), új kapuzat (tervező: Kuli László építész), és faablakok készültek. A nagyterem rendezvények, előadások, konferenciák, kiállítások megrendezésére lesz alkalmas. A második szinten ifjúsági és zarándokszállás kapott helyet a fafödém nagy térben, hálóteremmel, leválasztott vizesblokkal és teakonyhával. Budajenő

▲ Kaputerv: Kuli László

A skót bencés rend egykori hatalmas birtokközpontjának helyén ma családi házak állnak. A katonai felmérési térképekből tudjuk, hogy számos fa- és téglapületekből állt a majorság, ezekből azonban csak a magtár maradt meg. A II. világháború után először a majorságot kobozták el, területét pedig felosztották. Később a technikai fejlődés következtében a magtár funkciója is megváltozott: a mezőgazdasági tárolás-hoz más típusú épületekre volt szükség, így a település szélén álló, építészeti minőségében egész Magyarországon egyedülálló épület csehsüveg-boltozatos földszintjén szinterező üzemet rendeztek be. A kétszáz éves kökeretes nyílásokat a pillanatnyi igényeknek megfelelően rombolták le. A kőpilléreket szétvésték, az épület földszintjét bővítették, de a tetőszerkezetre nem ügyeltek. Ennek következtében az épület 2004-ig számos helyen ázott, rohadt.

▲ Fotó: Bélavári Krisztina

Az épület helyreállítása, funkcióváltása során az eredeti szerkezeti struktúrát jelentősen megváltoztató átalakításokról kellett dönteni. A meglévő faszervezeteket a szigorú tűzvédelmi előírások miatt cserélni kellett volna, az eredeti fafödémeket helyenként vasbetonra cserélni, a nehéz és durva pallóburkolatok helyett a mai igényeknek megfelelő burkolatot választani. A legnehezebb döntésnek az bizonyult, hogy az eredetileg szintenként egyben lévő tereket az új funkció miatt szét kellett választani... A belsőben az új anyaghasználat következtében a régi, durva ipari-mezőgazdasági és a beépített új szerkezetek izgalmas egyensúlya jött létre.

Az épület hátsó frontján a II. világháború idején megsérült épületrészt lebontották. Így a hátsó homlokzat, szemben a feszes szerkesztésű, népies hangulatot, tisztaságot árasztó többi homlokzattal, maga is egy torzó volt: a bontás után a lehető legegyszerűbb módon lefalazták. Erre az üres „álhomlokzatra” kellett egy liftet tervezni a hozzá tartozó gépház-

zal, tárolóval. A toronyszerű épületrész hozzáillesztése a tömörszerű, zárt szerkesztésű épülettömeghez felvetette az illeszkedés kérdését. A meglévő épület fehér vakolt falazatokkal, szürke lábazati vakolattal, natúr kőkeretekkel, zöld fa nyílászárókkal és bontott cserépfedéssel áll a falu szélén. Milyen anyaghasználatlaltal, tömegformálással lehet ezt a zárt tömböt kiegészíteni? Hasonolni kell az új épületrésszel, vagy élesen elütni attól? Megpróbálni folytatni egy kétszáz évvel ezelőtti gondolatot, vagy a kontrasztra építeni?

Az elkészült lifttorony próbál spekulációmentes választ adni ezekre a kérdésekre. Olyan megoldás megvalósítása volt a cél, ahol a hozzáértő, érdeklődő szem látja az új funkció okozta váltást a tömegformálásban, de az azonos (bár más arányú) homlokzati anyaghasználat, az önmagában izgalmas, mozgékony formálás eredményeképpen az új torony a meglévő épület szerves részeként, annak folytatásaként képes megjelenni.

A felújításnak köszönhetően a magtár kétszáz éves története folytatódik, és a jól megválasztott funkcióknak köszönhetően remélhetőleg nemcsak a település, de a régió egyik fontos kulturális centrumává is válik.

EVENT CENTRE IN BUDAJENŐ THE NEW LIFE OF A GRANARY – BALÁZS CSÓKA

The Baroque granary of Budajenő was built by Benedictine monks from Scotland at the end of the 18th century. After World War II, a part of the building was demolished and the rest was used for industrial purposes, leading to a steady deterioration. During renovation, the facade was reinvented and a large hall, a pilgrims' dorm and an exhibition hall were added.

The most divisive decision was related to the necessity of splitting up the available space due to the new functions. Originally, each floor was occupied by a single room. The balance of old and new was realised by the thoughtful application of building materials. One of the most difficult items to integrate was the external lift tower, which was fashioned as a part of the facade looking towards the demolished wing. Thanks to careful renovation, the two centuries long history of the granary may continue and the well-designed new functions may turn the settlement into an important cultural hotspot in the region.

▲ Fotó: Frenkel Edwina

ILLESZKEDÉS, MEGTARTVA MEGÚJÍTÁS

Év háza 2017, földj

Szöveg:
Dénes Eszter

Építészet, fotó: **Dénes** György

Belsőépítészet: **Dénes** Eszter

Balatonhenye a Káli-medence északkeleti mellékmedencéjének végén, a Dobogó-patak partján fekszik. Mára mindössze százhatvan lakos otthona ez az Árpád-kori település. A Balatontól alig tíz kilométerre fekvő zsákfalú úgy búvik meg a Henyei-hegy lábánál fekvő völgyben, hogy szinte meg sem találják térkép nélkül. A településen több szép, 19. században épült népi építészeti emléket találhatunk, az egykori módos porták, templomok a község nemesi múltjára emlékeztetnek. Henyén megállni látszik az idő. A zsákfalú létnek bizony megvannak az előnyei is... Átmenő forgalom csak az országos Kéktúra miatt akad, szigorúan gyalogos formában. A mérhetetlen nyugalom mellett az erre tévedőnek feltűnik a falukép harmóniája. Az „átkos” sebzései, melyeket a tóparti településeken szinte már megszoktunk, nem mutatkoznak: az utcaképet nem törik meg kádárkockák, lapostetős vegyesbolt-kocsmakultúrház lerobbant maradványai. A közterületek rendezettek, de nem „elvárogólag” – mindent laza természetesség hat át. Balatonhenye a nyolcvanas évek végétől vált alkotásra és elvonulásra alkalmas lakó-, és főként kedvelt nyaralóhely-

lyé a fővárosi értelmiség, a művészvilág számára. Már annak, aki tudott a zsákfalú titkáról, és nem az ennél „pezsgőbb” Köveskálón vagy Kővágóörsön keresett magának felújítható kis parasztházat. Az utóbbi évtizedekben egyre több külföldi vásárol magának a faluban ingatlant. Ezekben a portákon már megjelenik az a fajta perfekcionizmus, ami sosem volt jellemző erre a vidékre...

A megbízás a baráti körből érkezett, mely már önmagában nehéz terep. Egy Henyén eltöltött varázslatos nyár után a kisgyermekes házaspár megvásárolta a falu egyik legjellegtelenebb, romos épületét. A régi parasztportát talán az ötvenes-hatvanas években építették át a korra jellemző részletmegoldásokkal, itt-ott talált maradék-, hulladékanyagokból toldozva-foldozva egy korábban itt álló

- Meglévő falszerkezet
- Új falszerkezet

▲ Földszinti alaprajz

épületet. Tömegében őrizte még az eredeti jelleget, egy része évtizedeken keresztül lakatosműhelyként szolgált.

A rendkívül kifinomult ízléssel rendelkező megbízók abban egyetértettek, hogy Hénye atmoszférájába illeszkedő nyaralót szeretnének, ebben nagy segítségükre volt a Balaton-felvidéki Építészeti Útmutató. Míg azonban az egyikük inkább a romantikus jelleget, másíku a „modernebb” irányt pártolta. Ez a kettősség azonban termékenyen hatott az építészre. Olyan átmenetet igyekezett megragadni, mely arányaiban és anyaghasználatában a régműlttől kötődik, míg egyes részleteiben a mai kort tükrözi, egyensúlyt teremtve a kettő között.

De vajon lehet-e ma olyan építészeti művelni, amely egyenlő távolságra van a múlttól és a jövőtől? El lehet-e kerülni a természetlen múltba révedést, vagy az utópisztikus jövő csapdáját mint két végletet? Megőrizni a ránk hagyományozott értékeket, mindeközben helyes válaszo-

kat adni építészeti kérdéseire? Hogyan lehet illeszkedni egy ilyen erős hatásokkal bíró Balaton-felvidéki utcaképhez?

Mindenekelőtt kézenfekvő és olcsó megoldás lett volna a telken álló romos, és első látásra teljesen értéktelen épület elbontása, helyére pedig egy új tervezése és felépítése. Ráadásul itt a hely szellemét nem létrehozni, hanem megragadni kellett, hiszen az évszázados kultúra elemei Hényén pontosan letapogathatók. A tervező és a megbízó azonban mégis másképpen döntött. Hénye atmoszférájának lényegét az évszázadok során szervesen nőtt jelleg adja. Ezt a folyamatot nem megtörni, hanem tovább szőni kívánták azzal, hogy az új funkciókat a meglévő alaprajzi rendszerben helyezték el, így az épület nem nötte túl eredeti önmagát. Amit lehetett, szerkezetként vagy alapanyagként megtartottak a régi épületből. Az egykori lakás, a műhely és a raktár terének egybenyitásával alakították ki az új igényeknek megfelelő tereket: egy nagy méretű, fedett teraszhoz kap-

csolódó konyha-étkező-nappali egységet, két hálószobát és egy vizesblokkot, valamint egy kamra- és tárolóhelyiséget. Nem kellett szerencsére meggyőzni a tulajdonosokat a ma megszokott tetőtér-beépítés szükségtelenségéről. A legtöbb épületfelújítás ugyanis ezen, valamint a megrendelők túlméretezett, a nyaralótól megkívánható lezserebb életformát figyelmen kívül hagyó igényein vérzik el. A tető megemelése, a tetőablakok, tetőkiemelések megjelenése nemigen tud illeszkedni a Balaton-felvidék jellegzetes léptékű szövetébe. Ennél az épületnél a padlásfödém elbontásával belső, faszerkezetű galéria került kialakításra a vendégek számára, mely mindössze egyetlen tetőablakkal nyílik a kert felé. Az épület utca felőli homlokzata, a tömör és áttört felületek aránya tekintetében megőrizte a hagyományos egyensúlyt. Ide hagyományos pallótokos ablak készült az asztalosüzemben, ahol nem volt probléma az sem, hogy a helyi szokásnak megfelelően a kifelé-befelé nyíló szárnyak közé kellett elhelyezni a vaspálcákat.

A kert felőli homlokzat nagyobb, modern áthidalású üvegfelületekkel nyílik meg, a meleg zöld felületkezelés és a határozott megjelenésű zsalugáterek öltöztetik a házat. A nappalihoz kapcsolódó fedett-nyitott terasz a vidékre jellemző változatos tornácmegoldásokból merít ihletet. Az épület anyaghasználatában és az alkalmazott kivitelezési technológiákban is hagyományosnak tekinthető. A tetőre bontott cserép került – felváltva a szabványos minősítésből eredő

hivatali packázást –, a tető kiszellőztetése nem cserépszellőző elemmel, hanem egyedi rakásmóddal történik. A nappali látszó kőfalához az épületből, valamint a melléképületekből kibontott kőanyagot használták fel, csakúgy, mint a kerítéshez, mely az egykori disznóól romjaiból éledt újjá. A burkolat olajozott felületű fertőszéplaki laptégla, a fal hagyományos meszelést kapott. Az egykori romos épület leginkább épen maradt része

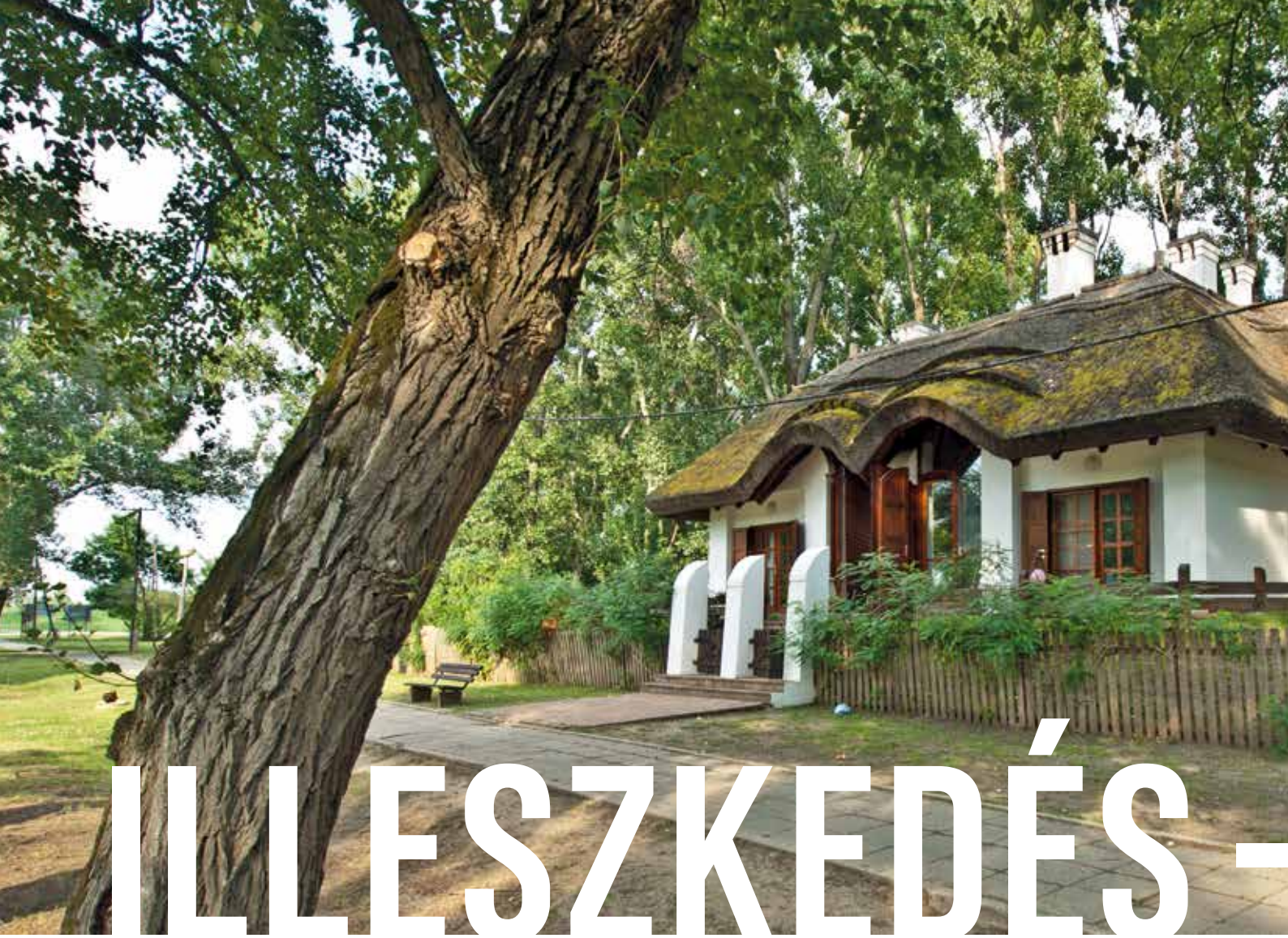
a kis borospince volt, melyhez szinte nem is kellett hozzányúltni. A hagyományos technológiák és a természetes anyagok alkalmazása azonban járt némi kompromisszummal is: bár mindent – még a műanyagból épült házat is – gondozni szükséges, ennél az épületnél az állagmegóvás és a törődés fokozottabban igényelt. Ami a kertet illeti, valamennyi fa megmentésre került, gondos kertépítészeti terv alapján folyamatban van egy hagyományos, a tájjal összefonódó Balaton-felvidéki kert kialakítása, honos és nem egzotikus növényekkel gazdagon beültetve.

Amit eddig felsoroltam, mondhatnánk – semmi különös. Egy, az épített környezetbe simuló nyaralóépület, az újdonság erejével ható, drága és egyedi részletmegoldások, trendi elemek nélkül, ugyanakkor néhol merész, de a kötöttségeken belül maradó kialakítással. A megtartva megújítás gondolatísága adja azt a plusztöltetet, mely jó példával szolgálhat a Balaton-felvidéken, vagy bárhol az országban építeni vágyóknak. A 2017-es Év háza pályázat földija azt bizonyítja, hogy szabad merni a trendtől eltérni, lehet hagyományosat alkotni a negédesség vádja nélkül is. Az épület utóélete, és a hozzá kapcsolódó új megbízások pedig azt mutatják, a trenden talán lehet fordítani...

A helyiek az épületet befogadták. A tető elkészültekor, ahogy illik, bokréta várta a tulajdonosokat és a gesztuson meglepődött, egyben meghatódott ácsot. Az ablak színét pedig állítólag már „a henyei zöldként” emlegetik...

HOUSE OF THE YEAR 2017 SIMULTANEOUS INTEGRATION, PRESERVATION AND INNOVATION

The holiday home in Balatonhenye represents the successful fusion of local tradition and contemporary trends by mixing traditional design and building materials with a modern eye for details and creating a fine balance between the two. The unique charm of Henye exudes from the centuries-long organic development of the settlement. The new functions were designed to integrate seamlessly into the existing settlement plan, proposing not to halt, but further this organic process, and to ensure that the new building retains as much as possible from the original construction. The idea of simultaneous innovation and preservation creates added value, providing a viable alternative for builders, not only in the Balaton Uplands, but anywhere else in the country. As proven by the winning entry of the 2017 House of the Year Award, the courage to create something different may become the drive behind preserving the constructed heritage without becoming superfluous.

ILLESZKEDÉS -

ILLESZKEDÉS – REGIONALITÁS – TAK!

Erhardt Gábor

A regionális illeszkedés kérdésének különleges aktualitást ad a településkép-védelmi törvény, amely minden település számára kötelezővé teszi az ún. TAK, azaz *Településképi Arculati Kézikönyv* elkészítését, illetve az ezen alapuló, szintén települési szintű értékvédelmi rendelet megfogalmazását és elfogadását.

Hogy mi kényszerítette ki e törvény megszületését, az a témánktól igen messzire vezetne. A számunkra megválaszolandó kérdés inkább az, hogy van-e értelme ma Magyarországon építészeti illeszkedésről beszélni. Kell-e illeszkednie bármihez a megrendelő pénztárcáján kívül egy épületnek? Illetve van-e mihez illeszkedni ma a magyar vidéken? Olyan kérdések ezek, amelyekkel kapcsolatos vita elmaradása súlyos mulasztása a közelmúlt magyar építészeti közéletének/közbeszédének.

Vitairatnak szánom az alábbiakat, ami korántsem valakik ellen szól. A szokásosnál kicsit sarkosabb megfogalmazással a mondanivalómat kívánom plasztikusabbá tenni, és nem a másképpen gondolkodókat magamra haragítani. Tanulmányom semmiképpen sem egy tudományos értekezés, így igyekszem mellőzni a honi építészetelmélet szokásos terminológiáját, nem mellékelek irodalomjegyzéket sem. Az alábbi szöveg egymásra épülő állítások, kérdésfelvetések laza sora, amelynek feladata a téma beemelése az építészeti közbeszédbe.

TAKI

Gábor Erhardt's essay on integration may prove to be a true keynote piece. The issue of regional integration is given particular relevance today by the fact that a new Hungarian regulation requires the creation of an architectural manual (or design guide) and the adoption of protective local regulation based on its provisions. Perhaps the most important point is to decide whether architectural integration is an issue in Hungary at all. Should buildings be adapted to anything else, but the size of the client's wallet or not? And is there anything to integrate to in the Hungarian countryside? These are just some of the pressing questions that have long been avoided in the recent dialogue about the desired direction of Hungarian architecture.

Egy közelmúltban, a regionalizmusról tartott építészeti panelbeszélgetésen fogalmazódott meg az a konszenzusos megállapítás, hogy Magyarországon nincsenek olyan természeti, vagy történeti-stiláris adottságok, amelyekből normatív (!) előírások lennének származtathatók a „minőségi építészek” számára, az általuk tervezett épület megjelenésére vonatkozólag. Azaz az építésznek mindenben szabad keze van, nem kötik (regionális) illeszkedési kényszerek.

A hazai építészek érzékeny fele elutasítja a jelentést hordozó építészetet. Az ideológiamentesség – jelentsen ez bármit is – alapvető kívánalom. A „narratív” építészet látens módon a naiv, illetve a giccs kategóriájába soroltatott a fent említett összejövetele, aminek jó esetben kijár a posztmodern (becézve pomó) jelző. Ez lett a csevegő, jelentéssel telített építészet gyűjtőfogalma napjainkra, amelynek azért vannak a kánonba beemelhető példái (pl. Reimholz Péter vidéki épületei). A helyvel való foglalkozás tekintetében egyedül a regionalizmus fogalma válhat, amellyel szemben áll a maradi provincializmus. A regionalizmust azért illendő valamely jelzővel az azt művelőnek a saját gondolatvilágára szabni. Ilyen jelző a kritikai, aminek lényege a modernizmus alapelveinek elfogadása, és mellé a legprimerebb helyi adottságok (domborzat, tájolás stb.) beemelése. Kijelenthető, hogy a fentiekből következően a hazai main stream építészet számára a TAK-ok minimum gyanúsak...

Én abban a szerencsében és megtisztetésben részesültem, hogy három tokaj-hegylajai település *Településképi Arculati Kézikönyvét* készíthettem el, illetve kezdehitem bele a településképvédelmi rendelethez szükséges hatalmas gyűjtő- és szintetizáló munkába. Számomra az ideális TAK feladata nem az, hogy egyfajta tankönyvként, színes ábrákkal bemutassa az építkezni vágyóknak, miképpen helyezték el, formálják meg, vagy díszítsék fel házaikat. Sokkal inkább egy megismerési folyamat első lépcsőfokaként tekintek rá, hogy újra belakhassuk a

saját településeinket. Amelyek építészeti arculat tekintetében a 24. órában vannak a soron következő okokból kifolyólag.

Ma Magyarországon nincs egészséges építészeti közízlés, aminek egyik oka lehet „az elmúlt negyven év” (politikai, szellemi) diktatúrájának a múltat végképp eltörölni igyekvő kultúrpolitikája. Ahogy a népi vallásosság és szokásvilág eltűnt, úgy vált a teljes építészeti örökség is teljesen idegenné a településszerkezettől a háromszatú magyar ház egyetemes archetipusan át az általános díszítőízlésig. Az időközben földtől és közösségtől elszakadt, modern életmódot élő vidéki ember szabadulni igyekszik a számára terhes épített örökségtől. Akár bontás árán is. Ahogy Magyarország a tízmillió miniszterelnök/szövetségi kapitány (a sor szabadon folytatható) országa, úgy az építészet területén az *én házam az én váram* mentalitás uralkodik. Mindenki úgy gondolja: pontosan tisztában van vele, mire van szüksége, és kikéri magának, hogy bárki is beleszóljon abba, miszerint a saját telkén mekkora és milyen stílusú épületet építhet. Ugyanakkor egy családi ház jóval több önmagánál: egy család legfőbb vagyontárgya, amiben gyakran egy egész élet munkája fekszik. A társadalom mobilitása meglehetősen alacsony. Az építészszakma felhígulása, szolgáltatói szektorba szorulása, illetve az élethosszig tanulás gyakorlatának devalválódása oda vezetett, hogy a többség a megrendelői igényeknek való megfelelést tekinti elsődlegesnek, ellenézés nélkül igyekszik megfelelni az onnan érkező felszínes stiláris elvárásoknak.

A politikában az elitek a közvéleményt gyakran a populizmussal azonosítják. Az állampolgár hol szavazó, hol pedig a populizmus hordozója – állítja Schöpflin György egy interjújában. A közelmúlt világpolitikai történései ezt az alá-fölé rendeltségi viszonyt kérdőjelezték meg. Kialakulni látszik egy jól kitapintható elitellenesség az építészet területén is. Az egalitárius gondolatra érdekes módon inkább a(z új)konzervatív oldal vevő:

◀ Bocskai fogadó, Bodrogkeresztúr.
Építészet: Ferencz István,
Ferencz Marcel, 2006.
Fotó Dénes György

azt állítja, hogy nem lehet különbséget tenni egy egyetemi tanár és egy kőműves véleménye, végső soron ízlése között. A közember egyszerre kritika nélkül kiszolgáló megbízó, és az építészlet által lenézett közízlés hordozója. Az emberek többsége értetlenül áll a mai modern építészet előtt: otthont akar, otthonos köztereket látni maga körül. Erre a vágyra azonban a saját formavilágába belebonyolódó magas építészet süket, így a magára hagyott közízlés járható(nak tűnő) önkifejezési egérukat keres, elsősorban személyes média- és utazási élményei alapján. Így váltották egymást a honi családiház-építés közelmúltjában az alpesi, amerikai és mediterrán korszakok, illetve azok sajátos magyar interpretációi.

De az idegen minta követésében a magyar építészlet sem különb, ha megszakad, sem hajlandó szellemi forrásnak, inspirációnak tekinteni a Kárpát-medence épített örökségét, népi építészetét. Csak a II. világháború utáni négy évtizedben négy-öt illeszkedési ciklus ismerhető fel: hol a dánoktól, hol az olasz Aldo Rossitól illett mindenkinek elájulnia. Egyedül Makovecz Imre és

Csete György volt az, aki – sok más építészeti és szellemi forrás mellett – felvállaltan integrálni igyekezett saját építészetebe a népi építő ízlést, igaz, inkább művészi átírat, szellemi értelmezés formájában.

A Magyarországon dolgozó tervező építészeket az egyetemi/főiskolai évek alatt kizárólag új házak tervezésére képezték ki. Gondolkodásukból egyszerűen hiányzik az illeszkedés mint belső készítés, vagy legfeljebb csak közhelyes hivatkozási alapként van meg. Ez az attitűd a modern építészeti alapműveltséggel párosulva szinte kizárólag a kontrasztot eredményezi mint viszonyulási módot az adott épített környezethez, végső soron pedig a hagyományhoz.

A kilencvenes évek közepén – a magyarországi szerves építészet fénykorában – Ekler Dezső építész fogalmazta meg azt az alapvetést, miszerint egy építész számára alapvető fontosságú a modernizmushoz való viszonyulás tisztázása, megfogalmazása. Ez a gondolat napjainkban is időszerű, ugyanakkor ma egyet

még lépünk kell visszafelé: a modernitás fogalmának meghatározásával is szükséges bajlódunk egy keveset.

A modern – a „modo” szó eredeti jelentése szerint – az éppen most világa, amely így törvényszerűen ellentmondásban van a múlttal. Mondhatni, a múlttól való félelem az egyik legfőbb belső motivációja. Feltétel nélküli haladáskényszere, forradalmi attitűdje, illetve a folyamatos, önmagán túlmutató világmegváltási vágy ab ovo lehetetlenné teszi a meglévő adottságokhoz való érdemi viszonyulást, az alázatos illeszkedést. Szinte egyöntetűen csak a kontrasztot ismeri, végső soron a tagadást. A környezet mint adottság megtagadását, a megismerés, azonosulás vagy hasonulás helyett. Én ezt gyengéségnek látom, a felgyorsult idővel szembeni ellenállás képességének hiányával azonosítom.

Az elmúlt húsz év építészeti történései, az izmusok, az egységes világlépés és végső soron a hagyomány eltűnése a hivatkozási alapoktól is megfosztotta az építészetelméletet. Az individualizáció az építészetet is elérte: a stílusok teljes feloldódásához és a választás – rosszul értelmezett – szabadságához vezetett. Az alkotó létszemléleti alapállásaként a létszemlélet-nélküliség is egyfajta elfogadott posztmodern alapállás lett. Ennek leplezésére – a társadalomtudományokhoz hasonlóan – a modern magas építészet egy saját, elvont formai és fogalmi terminológiát dolgozott ki, amelyet a laikus nem ért(het). Ezáltal a kiválasztottak kasztjának látszatát kelti, végső soron elefántcsonttoronyba zárja önmagát, definíciós bázisa kizárólag önmaga lett.

Erre erőteljesen ráerősít korunk „túlmediatizáltsága”. Ma minden csak annyiban létezik, amennyiben a médiában megjelenik, elsősorban képek által. A komolyabb gondolatok hatékony közlésére egyszerűen nincs eszköz napjainkban. A printmédiá népszerűsége rohamosan csökken, a main stream digitális média viszont csak a felszínre, illetve a feltétlen újdonságra vevő.

Az építészeti közbeszéd, az építészeti média és a szakmai elismerések rendszerre is erősíti az alkotóban, hogy nagyot kell durranania a műalkotásnak, különben senki sem veszi észre azt. Ez generálja az élet minden területét elborító közönséges bulvárviselkedést, ami az építészetben természetesen egyfajta kultúrmázsal leöntve jelenik meg. A szemtelen kontraszt emeli műalkotássá az épületet. Az álszabadság mindenkit a sötétszürke téglaburkolatos „aligépületek” akoljába terel, szinte észrevétlenül.

Mára azonban nagyon úgy tűnik, hogy a modern építészeti esztétika „mindent visz”. Végletekig polarizált világunkban oda jutottunk, hogy az egyetemi oktatástól a main stream médiáig az építészet területén gyakorlatilag kizárólag a leegyszerűsítő terminológiával modernnek nevezendő építészet, azaz a minimalista, technicista építészet uralkodik. Ennek alapján a modernhez való viszonyulás ekleri kérdése túlhaladottnak tűnik. Az érvényesülni akaró építész számára kizárólag a modernizmushoz való hasonulás útja járható. A mai magyar közízlés – a vállalható és a vállalhatatlan egyaránt – azonban nem tud megbarátkozni a „letisztult” formákkal, az „öszinte” anyaghasználattal, egyszóval az otthonosság nélkülözésével. Lázadás azonban csak a perifériákon, a magánbeszélgetések szintjén jelenik meg. Valódi szabadságról sem a megbízói, sem a tervezői oldalon nem beszélhetünk.

Apró kitérőként itt érdemes megemlíteni Gion A. Caminada gondolatát a szabadságról. Számára ez a fogalom kizárólag egy közösségben értelmezhető. Akkor érzi úgy, hogy szabadon alkothat, ha a tervezett épület egy adott kulturális közegbe kerül az adott közeg által meghatározott paraméterekhez igazítva. Az építészet csak akkor tud a társadalomban szerepet játszani, ha a tervezés az adott környezetben gyökerezik, a helyben található anyagok felé fordul. Ehelyett mihez illeszkedik a kis léptékű „minőségi” magyar építészet?

A minden = egy kukoricagóré elvét követve egy lejárt szavatosságú nyugati minimalizmust követ, amely a kommunizmus évei alatt egyedüli minőségnek elfogadott, búvópataként túlélő, ún. dániás építészetben fogant. Belemerevedve a hetvenes évek mérsékelt ellenálló, esztétizáló építészetébe hivatkozik ideológiamentességre, a zajos vizuális környezet indokolta csendességre, az alkotói szabadság mindenekfölöttiségére. Az átlagosnál komolyabb tervezői ambícióval bíró kollégák számára szinte kizárólag a saját formavilág kikísérletezése és kibontakoztatása a belső mozgatórugó, az egzisztenciális, anyagi boldogulás mellett.

Emellett azonban a környezetpszichológia és az esztétika hangja meglehetősen elnyomva azt súgja, hogy a környezet milyensége közvetett vagy közvetlen módon befolyásolja az emberek közérzetét, önértékét. Közvetlenül, hiszen egy rendezetlen, zagyva épített környezet – még ha minden eleme minőségi is – aligha okozhat kiegyensúlyozott közérzetet az ott lakóknak. Közvetve pedig egy egységes, de minőségi épített környezet önálló karakterrel bír, amely tartást ad az ott élőknek. Erre volt példa a múlt század elején épített, egységes arculattal bíró

munkás- és tisztviselő-lakótelepek máig tartó megbecsültsége, gyakran műszaki avultságuk ellenére is (Wekerle, óbudai gázgyári lakótelep stb.).

„Az ismétlődés mindig is érdekelt. A modern nagyvárosok elképesztő vizuális tarkaságát unalmasnak találom. Ezzel szemben a régi olasz városok egy-szótagúsága bájos. Úgy hiszem, hogy nem vagyunk képesek túl nagy változatosságot befogadni. Bizonyos dolgok ismétlődésével megelőzhető a világ monotonná válása” – mondja Gion A. Caminada.

*

U. Nagy Gábor érdekesítő, *Táj – régió – identitás* című esszéjében olyan alapvető fontosságú fogalmak építészeti aspektusát tisztázza, mint az etika, morál, hagyomány, örökség és modernitás. Különbséget tesz hagyomány és örökség között, utóbbit az előbbi tárgyiasult megnyilvánulásaként tételezve. Az örökséget kutathatjuk, katalogizálhatjuk, múzeumokban bemutathatjuk, de ez nem segít a hagyományhoz való közvetlen hozzáféréshez bennünket. Az örökséget felhasználhatja „nyersanyagként” az újító szellemű művészi inspiráció, de a hagyománnyal mint teljes létkategóriával csak a közösség rendelkezhet(ett).

▲ Nyaraló, Magyarfenes. Építész: Tóthfalusi Gábor, 2006

Illeszkedés

48

Ez a gondolat egybecseng a Hamvas Béla írásaiban olvasható kettősséggel: a szmrti és a sruti viszonyával. A szmrti maga a hagyomány, az az erő, hatás, amely élteni a srutit, azaz az U. Nagy-féle terminológia szerinti örökséget. A századforduló Huszka-féle formakutatása és Lechner Ödön erre alapuló építészete egyfajta harmonizált nyelvként használta a keleti alapú formakincset, azaz az összegyűjtött örökséget. Kós és társai voltak azok, akik ezt a formakincset, vagy inkább az azt életre hívó cselekvőkészséget visszavitték a vidékre, és szerencsésen kapcsolni tudták az ott bimbózó új paraszti élethez.

„A külső kép nem választható el a mögöttes dolgoktól, mert akkor csak álarc. A hagyomány nemcsak a formában mutatkozott meg, hanem magában a létrehozásban is. Építészeti és építési nem válhat szét egymástól” – írja U. Nagy Gábor a tudásról, ami a forma létrehozásához szükséges volt. Szerinte ma a hagyományt az éltető „elevenség” már nem hatja át, viszont rendelkezünk egy gazdag örökséggel, „amihez közünk kell hogy legyen, amihez valamiképpen viszonyulnunk kell”.

Jó tíz évvel ezelőtt a svájci értelmiség széles körét a mindent meghódító urbanizáció gondolata foglalkoztatta. Nem kisebb volt a tét, mint a hagyományos Svájc-kép újrafogalmazása. Az amúgy nagyjából száz évre visszatekintő, alpesi legelő, faházás – mára csak mesterségesen fenntartható – idill helyére a Herzog és De Meuron építésziroda által dominált Studio Basel csoportosulás a határokon átnyúló, globalizált metropoliszokból kisugárzó urbanizációt tette volna meg Svájc identitásának. A részben Caminada által képviselt „hagyományos” Mittelland erős defenzívába szorult, ami azonban komoly reputációt eredményező innovációra sarkallta.

Az angol életmód ezzel ellentétben egészségesen, jól érzi magát az épített örökség tovább használatában. Szinte teljesen hiányzik belőlük a forradalmi

újítási kényszer, bár az urbanizáció itt is megy előre rendületlenül.

A középutat Hollandia és a skandinávok képviselik, ahol a városi lakosság arányának növekedésével és a vidék ezáltal bekövetkező elnéptelenedésével párhuzamosan természetes volt a városi értelmiség elköteleződése a falusi épületek megőrzése iránt. Sok család birtokol egy-egy ilyen vidéki lakó- vagy gazdasági épületet, egyfajta társadalmi felelősségvállalásként, megőrizve, karbantartva azt.

Hazánkban a fent vázolt kiuttalanodás mellett némi reménység a Nagy Káli Könyvben csillan fel. Belvárosi értelmiségünk krémje e könyv tanúsága szerint természetközeli, falusias, de legalábbis vidéki idillben piheni ki a városi élet fáradalmait. Ez természetesen nem gond, sőt örömdetes, de egy érdekes, némileg ellentmondásos, eddig rejtett folyamatra hívja fel a figyelmet. Az országban egyedülként a Balaton-felvidéknek van mindenki számára egyértelmű, megbecsült és követhető építészeti karaktere. Nem véletlenül itt készült el elsőként az országban a TAK-ok előképeinek tekinthető, Krizsán András által szerkesztett *Balaton-felvidéki építészeti útmutató* című kiadvány.

A Balaton-felvidéken kívül valójában nem igazán vagyunk tudatában örökségünk értékének. Nem készültek település- vagy tájegység szintű értékleltárak, értékkataszteri felmérések. Az esetleges illeszkedési igénynek nincs sem intellektuális, sem formai „katalógusa”. Ezek elkészítésére leginkább a helyi lokálpatrióta egyesületek lehetnének alkalmasak mint megrendelők. Ezek azonban – különösen vidéken – meglehetősen forráshiányosak: a központi források, támogatók tematikussága miatt nem volt eddig alkalom ilyen projektek finanszírozására. Az értékkataszteri felmérések készítésére alkalmas építészek köre is meglehetősen szűk. Kevés helyen van főépítész, aki egy ilyen munkát koordinálhatna, vagy rendelkezne megfelelő időkerettel, hogy végigdokumentálja a saját települését. Nem feltétlenül a feldolgozás időigényes ebben, sokkal inkább a megfelelő intenzitású kapcsolat kialakulása az adott településsel. Ez akár évekig is eltarthat egy átlagos méretű településnél.

A TAK-ok készítésére a törvény által előírt rövid idő nem adott lehetőséget a települések épített örökségének valódi megismerésére, különösen nem annak

▲ Családi ház, Balaton-felvidék, Szent György-hegy. Építész: Szűcs Endre, 1998. Fotó: Dénes György

(akár kistérségi) szintézisére. Így a *Településképi Arculati Kézikönyvek* törvényszerű fél sikere – legalábbis rövid távon – borítékolható.

Az elmúlt tíz év szakmai konstellációja – finoman szólva – nem kedvezett, és jelenleg sem kedvez az elméleti kutatásnak, a formai, filozófiai, tervezési innovációnak. Az erre esetlegesen fordítható időt, energiát napjainkban a mindent eluraló felesleges adminisztráció, illetve a CSOK és az uniós pályázati dömping okozta leterheltség eszi meg.

Az építési és EU-s pályázati szabályok egyszerűsítése, észszerűsítése csak a szavak szintjén valósul meg, a rendszer azonban továbbra is az állampolgárral szembeni bizalmatlanságra épül, kormányzati oldalról továbbra is a túlszabályozás az egyetlen output. Ez látszólag messze esik az építőművészet világától, ugyanakkor könnyen belátható, hogy a szakhatóságok és az (építészek számára) átláthatatlan jogszabályok dzsungelje azon túl, hogy rettentő sok időt felemésztt, egyfajta belső öncenzúrára készíti az építészek többségét. A lehetetlenül rövid határidők csak erősítik ezt a hatást. A település arculatáért felelős főépítész vagy tervtanács csak akadályozó tényező, végső soron ellenség lehet ebben a helyzetben.

A megismerés és a megismert karakterhez való illeszkedés, az értő továbbgondolás időt és erőbefektetést követel. Ennek hiányában törvényszerűen marad a kontraszt mint egyedüli építészeti viselkedésmód.

A modernizmus ellentmondásos viszonya a múlthoz, illetve formai orientáltsága azt eredményezi, hogy a régire mint skanzenben őrzendő ócskaságra tekintünk. A szerves folytatásra nem igazán volt affinitása, műveltsége, tudása, beleérző képessége. Jóval egyszerűbb megtervezni egy kontrasztos műemlék-kiegészítést, mint egy stílusban egyező, harmonizáló tovább- vagy visszaépítést.

Fontosabb megépíteni a világépítészet 34 562-ik látszó beton kockaépületét, mint az adott településképet egy példamutató épületfelújítással, bővítéssel, vagy ne adj' isten, egy illeszkedő, új épülettel gyógyítani.

Ahogy nem kutattuk településeink épített örökségét, úgy a korszerűsítésnek sem alakult ki a megfelelő gyakorlata. Nincs közvetlen átjárási lehetőség a százéves háromszatú magyar lakóházból az „amerikai konyhás” mediterrán házba. Legfeljebb nyaralóként tudjuk elképzelni a vidéki épített örökség javát adó, egy

traktus széles hosszúházainkat. Némileg érthető módon. Az illeszkedésnek ugyanakkor több módzata is lehetséges, amit nem kell nekünk kitalálni, hiszen mind külföldön, mind belföldön léteznek referenciák, követhető gyakorlati fogások. A tömeg konzerválása és teljes belső átépítése Svájcban, Belgiumban bevett szokás. Az utcai tömeg megtartására és a hátsó terek szabad formálására is számos példát találunk a vidéki Franciaországtól Szűcs Endre Balaton-felvidéki családi háznak is alkalmas nyaralóépületeiig. Az illeszkedés elképzelhető a makovecki szellemben is, amely visszaásva a gyökerekig a szellemi alapot menti át az új lakóépületbe (lakókonyha gondolata, az építés szavai, a település néprajzi, régészeti öröksége). De az is bőven elég lenne, ha megfogadnánk Joze Plecnik szavait – miszerint az épületnek a szomszédaival kell párbeszédbe keverednie, és nem a kortársaival.

Ha innen nézem, művészi kérdésről, ha onnan nézem, építészeti, tervezésméleti kérdésről van szó. Ez jó, mert a továbbgondolásra több szálon is van lehetőség.

A TAK-ok – tetszik, nem tetszik – a közeljövőben ki fognak kényszeríteni valamilyen választ az illeszkedés, és végső

soron az identitás kérdésre minden magyarországi településen. A téma legalább bekerül a közbeszédbe, épülni fognak házak e szempontok figyelembevételével. A településképvédelmi felmérés és vizsgálat (materiális) anyaga – mint örökség – hatással lesz az építészetre. Ez lehetőséget ad arra, hogy az elméleti, tudományos kutatás is a nyomába eredjen a témának, ha másért nem, a „tömegvonzás” okán. Biztos vagyok benne, hogy hosszú távon az építészet területén nem tartható a fent tárgyalt polarizáltság. A vidék építészetének el kell jutnia a normalitásig.

Szerencsére már ma is dolgoznak olyan alkotók az ország egy-egy szegletében, akik értik a múltat, vagy legalább megvan bennük a szándék a múlt megismerésére. Nem szégyellik az azzal való azonosulást, képesek ezt az örökséget hagyományá formálni, valóban szerves építészetet művelni, ami korántsem annyira látványos vagy drámai, mint a modern építészet remekei. Igyekeznek munkáikkal egy egységes szövetet létrehozni, amelyek identitása van, amelyben van esélyük a valóban egyedi, valóban modern épületeknek érvényesülni. Nem minden portán egynek, hanem településenként legfeljebb egy tucatnak. Mondhatjuk, hogy ez a legkevésbé hálás és látványos része az építészetnek. Fáradásainak gyümölcse a magától értetődő rend újratemtése.

Számomra – Tokaj-Hegyalján dolgozó építész tervező számára – az illeszkedés, illetve annak hiánya nem igazán égető probléma. Szerencsémre eddig (szinte) kizárólag olyan megbízókkal találkoztam, akik részéről egyértelmű elvárás volt a történelmi borvidék épített örökségének védelme, illetve új életre keltése. Szinte mindennapi tapasztalat a háromosztatú magyar ház identitás-teremtő ereje az egyszerű lakóépületektől a mádi Rákóczi–Aspremont-kúriáig.

Jó lenne ezt a vidéki Magyarországon általánosan meglovagolni. Minél több háromosztatú lakóházat megmenteni, felmérésekkel, kutatásokkal megfejteni a transzcendens és a hétköznapi

használati üzenetét. És megpróbálni – magától értetődő természetességgel – újra belakni. Egyszerre frissnek, de mindeközben időtlennek lenni. Ahogy azt tették Kós Károly és a fiatalok a századfordulón. Illetve az 1930-as években Svájcban, amikor a ma ismert zsalugáteres, muskátlis faházakat építészeti identitásuk alapjává tették. Természetesen tisztában vagyok vele, hogy időközben eltelt majd' száz év, ami azonban az azóta rendelkezésre álló tapasztalatok tekintetében előny is lehet.

Az e lapszámban, valamint a 2017/4-es számban bemutatott, a közelmúltban a TTT program keretében megépült tanuszodák nagyon jó kortárs példái e törekvésnek. A maga egyszerűségében, természetes módon hoz egy – nem túlzok – metafizikai többletet ebbe a profán épülettípusba. Az épületek arányosak, funkciójukat formájukkal jól kifejezik, és egyszerű (népi) építészeti elemekkel az adott helyhez kapcsolják. Nincs bennük semmi a szerves építészetre kívülről ráaggatott erőszakos

„narráltságból”. Csendesen állítanak valamit ezek az épületek, helyről, magyarságról, egészséges nemzet tudatról. Méltó folytatói a makoveczi gondolatnak, de tudomásul veszik a kor szavát, miszerint – bár a mondanivaló nem nélkülözhető, de – a sok fecsegés és nagyotmondás mellett/miatt ma nincs helyük erős állításoknak.

Ahogy a közelmúltban elhunyt Albert Gábor mondta egy interjúban: *„Apám egész élete során semmi kiemelkedőt, vagy nagyot nem alkotott... Nem volt híres, nagy, csak minden helyzetben becsülettel teljesítette a kötelességét. Ezt, hogy »csak« kiemelve, idézőjelbe szeretném tenni, mert véleményem szerint ennél többet az embertől kívánni nem lehet... Örölnék, ha a fiam, a lányom, a leszármazottaim, ismerőseim, és akik szeretnek, így emlékeznének vissza rám, mert ez a »csak«, különösen a mi történelmi helyzetünkben, valójában maximum, vagy legalábbis közel áll a maximumhoz. Ez a »csak« az első és legfontosabb...”*

▲ Borászat, Tarcál. Építész: Salamin Ferenc, 2012

ARCULATI KÉZIKÖNYVEK

Eredmények és feladatok | Dénes Eszter, Kassai-Szoó Dominika

51

A településkép védelméről szóló, 2016-ban elfogadott törvényhez kapcsolódóan tavaly decemberig valamennyi hazai településnek, függetlenül lakosainak számától, arculati kézikönyvet és hozzá kapcsolódóan településképi rendeletet kellett készítenie. Mindenekelőtt szóljunk néhány szót a hazai terepen újnak számító műfajról. A kézikönyv célja bemutatni a település építészeti karakterét (szépségeit, értékeit, egyediségét), inspirálni az építetőköt és a tervezetőköt, segíteni öket ajánlásokkal, jó példákkal. Célközönsége elsősorban a laikus olvasó: az építetető, a befektető, a település vezetője, a képviselők. Csak másodsorban a tervezető, aki a település karakteréről informálódhat. Ez a könyv nem tartalmazza a vonatkozó szabályokat és törvényi előírásokat, azok a jog nyelvén elérhetők a különböző szabályzatokban, ajánlásai azonban megfelelnek mindezeknek.

Apropó – ajánlások. Talán ez volt az egyik leginkább vitatott tartalom, hiszen a szakma éppen úgy, mint a település közössége béklyóként tekintett a kézikönyvre. Pedig az ebben foglalt építészeti ajánlások célja nem a tervezési szabadság megkurtítása, uniformizálása, hanem éppen a valós értékek megismertetése, a sokféle izgalmas lehetőség feltárása. Az unalomig másolt, gicces, sokszor import klónok helyett a település karakteréhez illeszkedő választási lehetőségek bemutatása, a valódi szabadság megismertetése. Ezt nevezik szemléletformálásnak. Mindezt persze akkor működik, ha egy ilyen kézikönyvhöz optimális mértékben szabályozó rendelet is társul. Erre még visszatérünk az alábbiakban. Külföldön számos, már több kiadást megélt építészeti útmutató van használatban. Az interneten néhány kattintással spanyol, skót, ír, vagy – hogy ne menjünk olyan messzire – székelyföldi építészeti útmutatókba lapozhatunk bele. Ugyanakkor hazánkban sem volt teljesen ismeretlen a műfaj, hiszen éppen az egyik ír példából kiindulva Krizsán András és szerzőtársai már 2013-ban elkészítették a *Balaton-felvidék építészeti útmutatóját*.

ARCHITECTURAL DESIGN GUIDES RESULTS AND TASKS

By law, all Hungarian settlements, regardless of the number of inhabitants, were required to draft their own architectural design guide and related settlement planning regulation by December last year. The purpose of these guides is to present the architectural character of the settlement, with its beauty, values and uniqueness, to inspire the builders and designers as well as to help them with recommendations and by way of examples. However, in order to offer true guidance, the language and figures used must be easy to understand, must lay emphasis on the main aspects, must not be bogged down by unimportant pieces of information and must be executed in visually arresting detail. If applied under the leadership of a Master Architect, these guides may lead to a significant shift in transforming the environment. Let's not forget that the house may be the property of its owner, but the townscape is a treasure we share! After the ravages of Socialism, awareness of the environment and culture has finally come to Hungary. However, we must not stop cultivating and developing our newly-found perspective if we wish to make a lasting impression on our constructed environment.

A törvényalkotó igen rövid határidőt szabott meg, nem volt egyértelmű az sem, vajon helyes-e valamennyi településre kötelezővé tenni a kézikönyvet. A kétkezők éppen a külföldi példákkal érveltek, amelyeket a magyar járásoknak megfelelő területek települései, egy-egy nagyobb város vagy nemzeti park adott ki. Közel húsz, a legkülönbözőbb léptékű település, illetve fővárosi kerület kézikönyvének elkészítése után e cikk szerzői azt vallják, hogy mégsem volt hiábavaló minden településre kiterjeszteni a kötelezettséget. Azt a történelmi és kulturális hiátust ugyanis, melyet a múlt rendszer okozott az építészet és a kultúra terén, csak a legkisebb egységeknél kezdve lehet megkísérelni újra tartalommal megtölteni. A TAK, azaz a *Településképi Arculati Kézikönyv* egy vissza nem térő lehetőség egy közösség számára, hogy számba vegye, sőt felismerje értékeit, hagyományait.

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila...

A Fila... A Fila...

A Fila...

12

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila...

A Fila... A Fila... A Fila...

A Fila...

11

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila...

A Fila... A Fila...

A Fila...

14

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila...

A Fila... A Fila... A Fila...

A Fila...

13

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila...

A Fila... A Fila...

A Fila...

18

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila...

A Fila... A Fila... A Fila...

A Fila... A Fila... A Fila...

A Fila... A Fila... A Fila...

17

FAJTA

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

12

FAJTA

A Fila... A Fila... A Fila...

FAJTA

A Fila... A Fila...

A Fila... A Fila... A Fila...

A Fila... A Fila... A Fila...

13

◀ Szemelvények a szentendrei és a budakalászi TAK-ból.

Szerzők: Dénes Eszter, Dénes György, Kassai-Szoó Dominika, Kedves Zsófia, Lukács Péter.

Rajzok: Lukács Péter. Grafika: Ruszina Katalin, 2017

Hogy elhiggye, van miről beszélni, hogy a kicsi is lehet szép. Az egyik legmeghatározóbb élményünk egyéves munkánk során az a néhány hetven-, illetve egy-kétszáz lelkes faluban tartott közel telt házassági fórum volt, ahonnan a döbönt csendben zajló vetítést követően a közösség kissé hitetlenül, mégis nagyon büszkén távozott. „*Mi tényleg ennyire szépek vagyunk?*” – hangzott el majd mindenhol az első kérdés, amelyet még számos követett. „*És ennyire szépek voltunk hajdanán?*”, „*Önök ennyire szépek látnak minket, ezeket a romos részleteket?*” – hitetlenkedtek a résztvevők. Egy-egy jól sikerült fórum után rendszeresen előkerült a vendégmarasztaló pálinka, miközben féltett titkokra derült fény... Volt, aki préházát, volt, aki omladozó melléképületét mutatta meg, hogy az is helyet kapjon a könyvben. Sajnos a lélekszám növekedésével arányosan csökkent az érdeklődés és a lelkesedés... Ugyanakkor ne feledjük, hogy az elmúlt negyven (plusz húsz) év éppen a falu építészetére mérte a legsúlyosabb csapást a hagyomány megtagadásával, a kockaházak megjelenésével, ezért a tét itt a legnagyobb.

Más kérdés, hogy az elkészült kézikönyveknek csupán a töredéke képviseli azt a színvonalat, amelyet a külföldi – már több kiadást megélt – példák képviselnek. Ennek okai többreűek. A számtalan tehertől roskadozó kis önkormányzatok az irreálisan rövid határidő mellett elkészítendő feladatot egyszerűen abszolválni kívánták, kevesen látták benne a jövő nagy lehetőségét. Ennek megfelelően az elsődleges, döntő szempont az ár volt. Ez a fajta szemléletmód azonban a közbeszerzéseknél is sok problémát vet föl. Ami a végleteket illeti, akadt olyan önkormányzat, amely túlterhelt főépítészére bízta a feladatot – munkaidőben... Volt, aki erre a célra alakult, referencia nélküli kis céget bízott meg a kézikönyv elkészítésével. Egy bizonyos szintű adóerő-képesség alatt az állam egymillió forinttal segítette a kézikönyv és a rendelet elkészítését. A minőség biztosítására a törvényalkotó mintakézikönyvet alkotott,

fejezetcímekben és érinteni szükséges témákban meghatározta a minimumkövetelményeket. Ezek: a település bemutatása (rövid történet, általános településkép, településkarakter); örökség (építészeti, műemléki, táji és természeti értékek, településképi jellemzők); az eltérő karakterű területek lehatárolása a teljes közigazgatási területre (településkép, arculati jellemzők és településkarakter bemutatása); és a hozzájuk tartozó építészeti ajánlások (telepítés, magasság, tetőforma és hajlásszög, szín, anyaghasználat, nyílászárók, építészeti részletek, kerítések, kertek); közterületek; jó példák (építészeti részletekre, sajátos építményfajtákra, reklámhordozókra, műszaki berendezésekre). Segítségül egy virtuális és három, különböző léptékű településre mintakézikönyvet készített. A minőséget szolgálta továbbá, hogy – a Magyar Építész Kamara által felvállalt – állami és lakossági véleményezést írt elő a szokásos államigazgatási folyamat mellett. A kamara szükség esetén javaslatot tett az átdolgozásra, vagy a következő éves felülvizsgálat során történő szükséges bővítésre. Nem is tehetett mást, hiszen a szűk határidő és az esetleges állami támogatás elvesztésének lehetősége mellett még a leggyengébb munka is – bizonyos feltételekkel, de – zöld utat kapott, hiszen a vétóra nem volt felhatalmazása.

A kamarai véleményezés (mely folyamatban a cikk egyik szerzője tevékenyen részt vett) tapasztalatai azt mutatják, hogy a legtöbb probléma a célközönség szem elől tévesztéséből adódott. A műfaj lényege ugyanis a közérthetőség, valamint a meggyőző erejű képek közlése. A szerzők (nagyrészt településtervezők, kisebb számban építészek) általában nemigen tudtak elrugaszkodni saját szaknyelvüktől. A meggyőző erejű képanyag professzionális fotókat (a mintakönyveken az ország elismert épületfotósa dolgozott), átgondolt grafikai megjelenést feltételez. Erre pedig nem adódott minden településnek lehetősége, vagy ha adódott volna is, nem ismerte fel ennek fontosságát. A Lechner Tudás-

központ ingyenesen hozzáférhető grafikai alapfóliákat és rajzokat biztosított, ugyanakkor a rajzok nem minden esetben fedték le a kívánt tartalmakat, a módosítás pedig nem zajlott zökkenőmentesen (gondoljunk csak a sokat kritizált háromszatú ablakra az oromfalas parasztház homlokzatán...). A legtöbb félreértés talán a terület lehatárolásának mikéntjéből eredt, mely általában nem tudott kilépni a rendezési tervek világából. Így nem az építészeti karakter, hanem a használat szerint határozott meg városrészeket, ezáltal a laikusok által értelmezhetetlen és követhetetlen felosztások születtek. Sokan nem lépték túl a mintakönyvben meghatározott kereteket az építészeti ajánlások megfogalmazásánál sem – megelégedtek a minta szolgálai másolásával. A legnagyobb tanácstalanság a *Jó példák* című fejezetet övezte. Sokan nem merték felvállalni a régiós, sőt, egyes témáknál az országos kitekintést. Ez a hozzáállás azonban, a mozgástér szűkösségének okán, könnyen vihetett a színvonal csökkenésének irányába. Ugyanakkor éppen a jó példák összegyűjtésében áll a szerző legnagyobb felelőssége. Ne feledjük: ez ég be a retinákba, ez inspirál a leginkább...

Ugyanakkor nagyon sok jó, alapos és kreatív, előremutató és magas minőségben elkészített kézikönyv született. Sajnos ezekről csak a közelmúltban készült egy kiadvány, pedig hasznos lett volna a munka folyamatában tapasztalatokat cserélni. Igaz, a kézikönyv elkészítése különleges felkészültséget nem igényelt: a szabadon elérhető külföldi, valamint a Balaton-felvidéki útmutató éppen elegendő munícióval szolgált, az adott település építészeti értékei egy szakember számára könnyen letapogathatók. Kreativitást és alaposabb átgondolást a lényeges problémák felismerése, a példaként szolgáló megoldások közérthető megfogalmazása, a hangsúlyok, a rajzok-szövegek-fotók helyes arányának beállítására igényelt. Alapelvárás volt, hogy a kézikönyvben legnagyobb arányban a jó és követendő példák szerepeljenek, hiszen annak ereje van. Rossz, azaz kerülendő megoldásokat csak rajzos for-

mában lehetett közölni, amelyről, ha az adott téma nem szerepelt a Lechner központ mintanyagában, a szerzőnek kellett gondoskodnia. Ezzel a lehetőséggel sajnos kevesen éltek.

Ideális esetben a TAK egy mondatból állna: Válassz jó építész! Az ideák világától messze vagyunk, így ez bővebb kifejtést igényel. Ráadásul számtalan, a településképet meghatározó beavatkozás esetében nincs szükség építésre... Abban biztosak voltunk, hogy az ún. kockaházak – hőszigetelésen túlmutató – átalakításának részletes kifejtése nagy érdeklődésre tart majd számot. Tapasztalatunk alapján azonban a legtöbb új, beemelendő téma forrása a lakossággal való konzultáció volt. Igény mutatkozott az értékeket tiszteletben tartó hőszigetelés lehetőségeinek, egyáltalán, a hőszigetelés szükségességének tárgyalására. A hőszigetelés esetében nem megkerülhető téma a tagozatok, párkányok és a lábazat kérdése. A hőszigetelő kéregbe burkolt házak elveszíthetik a helyre utaló egyediségüket. A tégl- vagy kőlabazat, a homlokzatszívek eltűnnek, a faablakot a jellegtelen műanyag váltja fel: az időt befogadni képeset – azaz javíthatót, átfesthető, méltósággal öregedőt – a tönkremenő... Ez pedig országos szinten befolyásolja környezetünk minőségét. Ennélfogva külön fejezetet szenteltünk a meglévő épületdíszek megőrzését, adott esetben újragyártását biztosító lehetőségek bemutatásának. Éppen ilyen lényeges, és a településkép szempontjából nem kikerülhető téma a hagyományos nyílászárók felújítási lehetőségeinek, vagy éppen a történeti településmagban történő tetőtér-beépítésre vonatkozó közérthető és meggyőző ajánlások megfogalmazása. Ezek nem szerepeltek ugyan tételesen a kötelező témák között, azok kifejtéséhez mégis hozzátartoznak. Nem várt érdeklődés és ráeszmélés övezte az olyan finomságok, mint például az adott településen hagyományos oromdeszka kialakítás kontra szegőcserepről szóló rövid rajzos-fényképes-szöveges magyarázatot. Fokozatos átállással 2020-ig minden épü-

letnek közel nulla energiaigényűnek kell lennie. Szinte nem volt olyan település, ahol az a kérdés, hogy a praktikum, az energiatakarékosság és az esztétika kizárják-e egymást, ne foglalkoztatta volna a lakosságot. A felvetés jogos, ismerve a jelenleg dúló ész nélküli hőszigetelési lázat... Ráadásul hiába a nulla energiaigény, ha a környezetüktől rezervátumként elzárkózó, hatalmas és drága épületeket építünk, mesterséges építőanyagok felhasználásával, melyekben gépészeti rendszerekkel művi klímát alakítunk ki. Az általunk összeállított kézikönyvekben külön részleteztük, hogyan tud az energiatudatosság szemlélete az egész tervezésen végigvonulni. Ehhez kapcsolódva, a kisebb településeken került előtérbe a vályogházak felújítása, hőszigetelése, a nedvességelvezetés módja. Itt szembesültünk azzal, hogy ennek meghatározó településképi vonzata is van. A legtöbb régi ház nem rendelkezik sem fal-, sem padlószigeteléssel. Számtalan esetben talákoztunk olyan, a közelmúltban nyílászárócserén, vagy hőszigetelésen átesett épülettel, amelynél éppen az előbbi beavatkozások következtében fokozódott a falak vízese- dése, szélsőséges esetben ez vezetett a – településképileg meghatározó, védendő – épület bontásához.

A kamarai véleményezések során a legnagyobb elismerést a mediterránról és a minimálról szóló rövid írásunk kapta. Nem kikerülhető téma az a közvélekedés, miszerint a mai modern lakóház lapostető, fehér homlokzatát hatalmas ablakok tartják, cső- vagy üvegkorlátos az erkélye, teraszát vasbeton keretek árnyékolják, és van rajta egy-két körablak... Fontosnak tartottuk bemutatni, hogy ennél a sémánál a modern építészet mindig is gazdagabb és változatosabb volt, anyaghasználatában és részletképzésében pedig a mai utánpótlásokon nem fellelhető magas igény szintet képviselt. Komikus látványt nyújthat, amikor egy érzékeny és bátor formálású üvegdoboz-nyersbeton kompozíciót lakói kis fapergolákkal, faragott előtetőkkel igyekeznek humanizálni... Ezért felhívtuk a figyelmet az életvitel,

és az igények előzetes megfogalmazásának fontosságára. A minimál („Bauhaus”) mellett még mindig nagy keletje van – külföldi utazások vagy filmélmények miatt – a mediterrán háznak. A külső jegyek szolgálai másolása helyett fontosnak tartottuk kiemelni a mediterrán építés szemléletét, melyet nem melleleg tökéletesen megtestesít dédapáink portája, a népi építészet...

Az elmúlt egy évben általunk készített kézikönyveknél is szembe- tünő az az evolúciós folyamat, melynek során lényeges, ma már kihagyhatatlannak tűnő fejezeteket vettünk bele a kézikönyvekbe, míg másokat elhagytunk, vagy lerövidítettünk. Éppen ezért bízunk benne, hogy az évenkénti felülvizsgálat nem merül ki egy automatikus láttamoztatásban, hanem – a törvényalkotó akaratának megfelelően – valóban lehetőséget ad a tökéletesedésre. Az arculati kézikönyvhöz településképi rendelet kapcsolódik. Leegyszerűsítve: a településképi rendelet a „*Hogyan lehet építeni?*” kérdésre ad válaszokat, melynek mintegy megalapozó, laikusok által is fogyasztható munkarésze az arculati kézikönyv, ami egyben hivatkozási alap a tervtanács számára is. A kézikönyv azonban az ajánlások terén sokkal szélesebb kört fedhet le, mint ami végül a rendeletben betartandó követelményként megfogalmazódik. A helyi építési szabályzat továbbra is a „*Hová, mit és mekkorát lehet építeni?*” kérdést tisztázza. Ebben a cikkben nem térünk ki arra a valós problémára, amely a sem HÉSZ-szel, sem értékvizsgálattal, örökségvédelmi hatástanulmánnyal nem rendelkező településeket illeti, hiszen a TAK és a rendelet megalapozásához ezek nélkülözhetetlenek. Ugyanakkor pozitív hozadék, hogy a védendő értékeket végre tisztázni kellett, a megóvásukhoz ösztönzőrendszert kell kapcsolni. Saját tapasztalatunk azt mutatja, hogy míg a kézikönyv szintjén a települések részéről a minden szegletre kiterjedő, legrigorózusabb ajánlásokat várják el, addig a rendelethez érve sajnos rendszerint alábbhagyott a lelkesedés... Szinte nincs olyan kistépülés, ahol ne féltek volna írásba

HURRÁ, ÉPÍTKEZÜNK! AZ ELSŐ LÉPÉSEK

ÉPÍTÉSI SZABÁLYTÁR

Meghatározott területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározása. Ezek az építési szabályzatok az építési engedély kiadásának feltételét képezik. A szabályzatok a területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák. A szabályzatok a területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák.

Építési szabályzatok, amelyek a területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák. A szabályzatok a területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák.

ÉPÍTÉSI SZABÁLYTÁR
A területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák. A szabályzatok a területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák.

ÉPÍTÉSI SZABÁLYTÁR
A területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák. A szabályzatok a területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák.

ÉPÍTÉSI SZABÁLYTÁR
A területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák. A szabályzatok a területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák.

AJÁNLÁS

ÉPÍTÉSI SZABÁLYTÁR
A területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák. A szabályzatok a területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák.

ÉPÍTÉSI SZABÁLYTÁR
A területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák. A szabályzatok a területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák.

ÉPÍTÉSI SZABÁLYTÁR
A területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák. A szabályzatok a területen belül megépíthető épületek és építési módok meghatározását tartalmazzák.

adni akár olyan – az építés számára – magától értetődő kívánalmakat, mint hogy a történeti településrag védett épületeire ne kerülhessen külső műanyag redőny, kék betoncserep, vagy fehér műanyag ajtó. A legtöbb esetben a műanyag nyílászáró és az olcsó cserepes lemezek mellett kardoskodtak, az anyagiakra hivatkozva. A szemléletformálás itt több időt kíván, de korántsem reménytelen, főleg akkor, ha megfelelő támogatási és ösztönzőrendszer párosul ehhez, állami segítséggel. Ráadásul nehéz megtalálni az egyensúlyt a túlzó, mindent meghatározni kívánó, vagy éppen a túl laza szabályozás között. Meglátásunk szerint e kettő között egyedül a főépítész teremthet egyensúlyt. Nem mellékes a főépítésznek az a szerepe sem, mely bizonyos meghatározott elemek esetében eltérést engedhet meg a rendelet előírásától, ha az a telepü-

léskép javára válik, helyénvaló, és megfelel a TAK-ban meghatározott alapelveknek: a jó telepítésnek, a méretek és az arányok harmóniájának, az észszerű alaprajzi szerkesztésnek, valamint az átgondolt anyagválasztásnak. Adódhatnak ugyanis olyan váratlan helyzetek, melyeket nem lehet a rendelet nyelvén előre rögzíteni, ahol továbbra is a főépítész szakértelmére van szükség. Éppen ezért a szemléletformáláson alapuló új építésügy csak egy stabil, a gazdaszemléletet magáénak valló főépítési rendszerrel karöltve képzelhető el. A szakmai konzultációra csak a főépítész hivatott képzettsége és rálátása okán, az nem a polgármesterek terepe, noha erre ma sajnos lehetőséget ad a szabályozás. Fontos lenne, ha a gazdaszemlélet bizonyos fokig a helyi építési szabályzatokba is át tud-

na szivárogni. Helyben eldönthető lenne például a beépítési hely értelmezése, az előkert mérete. Természetesen felelősségvállalással, szélsőséges esetben a kártérítés felvállalásával. A kézikönyvek készítésével zajló egy év, valamint a lakossággal és a helyi döntéshozókkal folytatott párbeszéd számunkra azt bizonyította, hogy van igény az építészeti útmutatóra. Szemléletformáló ereje azonban akkor lehet, ha az nyelvezetében és ábráiban közérthető, témáiban hangsúlyokat emel ki, nem vész el a lényegtelen szakmai részletekben, grafikai megjelenésében pedig igényességet mutat. Főépítési útmutatással történő alkalmazása lényeges változást hozhat környezetünk alakításában. Ne feledjük, a ház haszna a gazdáé, a látvány azonban mindenkié!

Az igazi nagy feladat most következik: nem csupán elérhetővé tenni a kiadványt, hanem ráirányítani a figyelmet, párbeszédet kezdeményezni, és népszerűsíteni. Fontos, hogy át lehessen lapozni minden polgármesteri hivatal előterében, és ingatlanirodáiban, és kiemelt helyet kapjon a települési honlapon. A jó példákat felsorakoztató fejezetben való megjelenésre pedig egyaránt legyen büszke a tulajdonos és a közösség. Most már van miről beszélni, van viszonyítási alap. A laikus számára követhetetlen rendezési tervek közösségi megítélése az egyéni érdekek érvényesüléséről szólt. Most azonban igazán lehet környezetéről, kultúrájáról beszélni. A szemléletváltást azonban ápolni kell, nevelni és kiterjeszteni, ha meg akarjuk változtatni környezetünk épített kultúráját, emelni annak minőségét.

The image shows a modern architectural facade. The upper portion features grey rectangular panels with a grid-like pattern. Below this is a section with horizontal wooden slats, some of which are slightly offset, creating a rhythmic pattern. A white horizontal band, possibly a decorative element or a ledge, runs across the middle. Below the white band is another section of grey panels. At the bottom, there is a section of light-colored brickwork. The overall aesthetic is clean and contemporary.

TTT PROGRAM

Új szemlélet a tipizálásban II.

Homlokzati részletek. Csuka Csarnok, Agárd.
Vezető tervező: Terdik Bálint. Fotó: Kedves Zsófia

INTERJÚ JÁNOSI JÁNOSSEL, TURI ATTILÁVAL ÉS TERDIK BÁLINTTAL

Dénes Eszter

57

A Nemzeti Köznevelési Infrastruktúra Fejlesztési Program azzal a céllal indult, hogy olyan európai színvonalú tornatermek, tantermek és tanuszodák épüljenek, amelyek hosszú távon szolgálják elsősorban a fiatalok fejlődését, kapcsolódva a mindennapos testneveléshez, valamint teret adva az egyesületi vagy civil sportéletnek. A kormány a Nemzeti Sportközpontokat (NSK) jelölte ki építtetőkként, és rögzítette, hogy az ún. TTT program keretében megvalósítandó valamennyi beruházás teljes egészében központi költségvetési forrásból valósuljon meg. A program első üteméről az *Országépítő* 2017/4-es számában – egy többrészesre tervezett sorozat első elemeként – részletesen beszámoltunk. Azóta zajlik a második ütem is. Változott-e valamit a koncepció? – tette fel a kérdést Dénes Eszter.

Jánosi János: A legnagyobb változást hozó, igen nagy bátorságot igénylő lépés az volt, hogy míg az első ütemet jószerevel hárman vittük végig, a második ütem során az adaptációkon közel húszan dolgoztak. Mi egy-egy épület gazdája voltunk mindeközben. A hármas kör tehát lényegesen nagyobbra tágult. Visszanézve nagyon érdekes egymás mellé tenni a közel ötven tanuszodát, amely ebben a rendszerben készült.

> Mivel indokolható ez a lépés?

J. J.: A hatvanas évektől épített művelődési házakat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy egy-egy ilyen épület ugyanúgy nézett ki például Adonyban, mint Bakony-

csernyén. Ezeket központilag utalták ki az egyes településeknek, majd maradtak magukra az üzemeltetéssel és egyebekkel a szocialista rendszerben... Ezek mint építészeti formák a mai napig is idegen testek egy-egy település szövetében. Jellegzetes formavilágukkal – aszimmetrikus, alacsony hajlásszögű tetejükkel, vasbeton pillérekkel – sosem azonosult a közösség. Számomra az volt tehát az elsődleges kérdés, hogyan tudjuk ezt kiküszöbölni ebben a programban. Általánosságban, saját tapasztalatainkból kiindulva tudjuk, hogy nagyon nehéz okosan adni, a másik félnek pedig ezt elfogadni, jó gazdává válni, még abban az esetben is, ha ingyen adják... Mi már

az elején leszögeztük, hogy csak úgy vállalunk adaptációt, ha azt felelősséggel tehetjük, azaz van egy építész, aki megnézi a helyszínt, és mindent kézben tart, hogy odaillő, és a közösség által is szerethető ház szülessen.

> Rengeteg helyszínről beszélünk, az ország legtávolabbi sarkaiban. Hány építészre volt szükség, és mi alapján vonták be őket a munkába?

J. J.: Nem mellékes, hogy a legfontosabb közös jellemző bennünk és a tágabb körből bevont tervezőkben a főépítészeti gondolkodásra való képesség. Azt valljuk, hogy a főépítészeti munka az építészeti szerves részét képezi.

Csongrád

Tolna

Kemece

Zichyújfalu

Tokaj

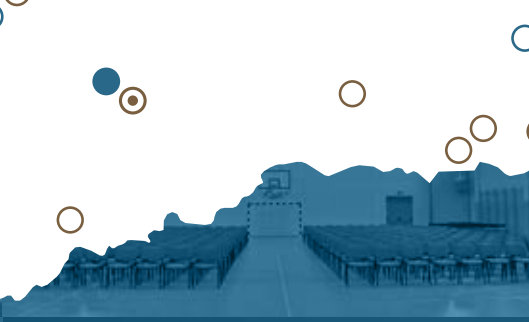
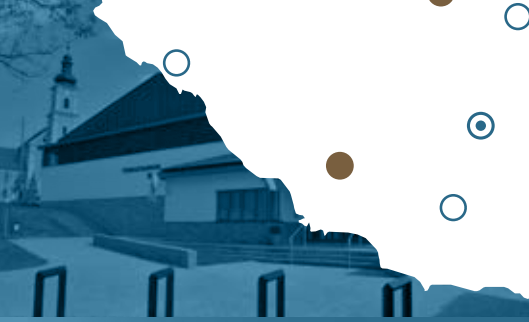
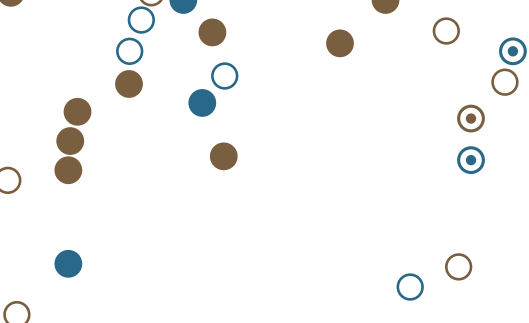
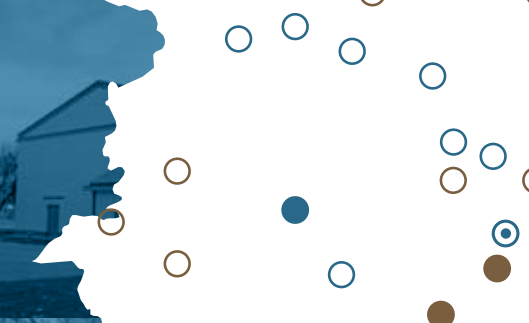

Szob

TTT PROGRAM

Putnok

Dabas

Szomod

Dunakeszi

Agárd

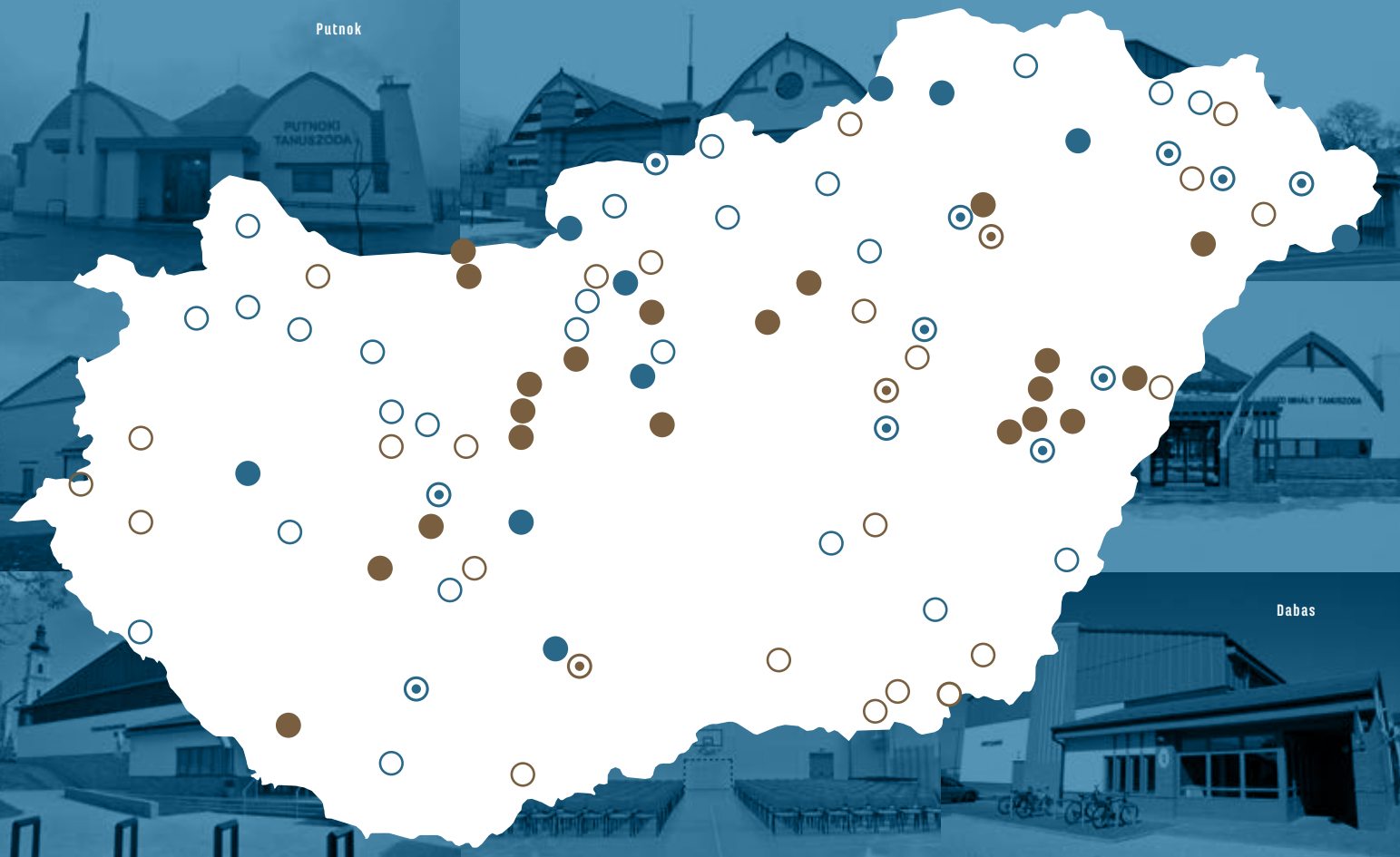
Görgeteg

Csanádpalota

BÉlapátfalu

Zichyújfalu

Báránd

Andocs

Edelény

Szob

Nagyrábé

Jászfelsőszentgyörgy

Sárbogárd

Nyírbogát

Derecske

Tolna

Tolna

Szerep

TORNATERMEK

- **ELKÉSZÜLT FEJLESZTÉSEK:**
Andocs, Báránd, Csanádpalota, Dunaalmás, Érd, Erk, Görgeteg, Kaba, Kistarcsa, Konyár, Nagyberény, Nagyrábé, Nyírbogát, Sárrétudvari, Szerep, Zichyújfalu, Dabas, Gárdony, Jászfelsőszentgyörgy, Pázmánd, Szomód, Hejőpapi
- ◎ **KIVITELEZÉS ALATT ÁLLÓ FEJLESZTÉSEK:**
Bogyiszló, Tiszabő, Tiszatarján
- **II. ÜTEM:**
Pilisborosjenő, Veresegyház, Pér, Hajmáskér, Úrhida, Mezőszilas, Zalaegerszeg, Csákánydoroszló, Mohács, Csengele, Maroslele, Földeák, Mezőkovácsháza, Öcsöd, Esztár, Tomajmonostora, Arló, Besenyőtelek, Ajak, Nyírmeggyes

TANUSZODÁK

- **ELKÉSZÜLT FEJLESZTÉSEK:**
Csenger, Tolna, Bélapátfalva, Dunakeszi, Edelény, Gyál, Putnok, Sárbogárd, Sümeg, Szob, Tokaj
- ◎ **KIVITELEZÉS ALATT ÁLLÓ FEJLESZTÉSEK:**
Füzesgyarmat, Abádszalók, Balassagyarmat, Derecske, Enying, Fehérgyarmat, Kemece, Sásd, Törökszentmiklós, Baktalórántháza, Mezőcsát,
- **II. ÜTEM:**
Mosonmagyaróvár, Kapuvár, Csorna, Tét, Kisbér, Zirc, Várpalota, Tapolca, Letenye, Szentlőrinc, Tamási, Orosháza, Sarkad, Tiszakécske, Heves, , Kisvárda, Cigánd, Encs, Pétervására, Pásztó, Szécsény, Rétság, Vecsés, Budakeszi, Pilisvörösvár

Ez a világlátás, és a gyakorlatban szerzett tapasztalataink befolyásolták a mintatervprogramban is megmutató hozzáállásunkat. Nem tettünk mást, mint amit főépítészekként is tennék saját településünkön: nemcsak a helyszínt, hanem az egész települést körbejártuk, megkeresve azokat a fogódzókat, támpontokat, amelyek alapján egy helyénvaló adaptációt tudunk letenni az asztalra. Ez a hozzáállás azonban rengeteg energiát igényel. Fölismertük: ahhoz, hogy ne magunkat ismételjük, és hogy a felelősséget is vállalni tudjuk, tágítani kell a kört.

Turi Attila: Ezek a tervezési munkák nem a portfólióink nyitóoldalára kerülnek. Meggyőződésem, hogy általánosságban, de különösen Magyarországon egy megbízható középminőség – sztenderd – hiányzik leginkább. Amiket mi az építészeti közéletben látunk, azok petárdák és csillagok, de társadalmi szinten nem ez a legfontosabb. Megbízható, minőségi szolgáltatásra van szükség. A szakmai közéletben feltűnő művek nagyszerűek és inspirálóak, újabb gondolatokat hoznak, ezért rendkívül jelentősek.

Ugyanakkor észre kell vennünk: ha végigmegyünk egy településen, jó, ha száz házból egy képvisel olyan színvonalat, hogy le lehet fotózni. Sajnos az, amit mi építészeti közéletnek hívunk, valójában egy zárt klub saját világa, ami nem nyit az emberek felé. Sopánkodhat a szakma a tehetségtelen kollégák és az ízlés nélküli megrendelők miatt, de ez csak tünet, szimptóma. Ebben a programban mintatervek alapján épülnek olyan házak, amelyek, tapasztalatunk alapján, alkalmasak arra, hogy a Kárpát-medencében bármilyen közegben megtalálják a helyüket. Ez az egyik legfontosabb tényező! Nem állítom, hogy ha minden egyes helyszínen a nulláról kezdenék a tervezést, nem születhetnének adott esetben jobb épületek, de az bizonyos, hogy egy megbízható középszintet képviselnek, melyeket a települések közössége és vezetése is a sajátjának érez.

› **Ez kétségtelenül a legnagyobb eredménye ennek a programnak. Manapság nem jellemző, hogy a középületek olyan építészeti és kivitelezési minőséget képviseljenek, ami inspiráló és példamutató lehet egy közösség számára...**

J. J.: Nem titok, hogy ennek a megbízásnak volt egy előélete. Ennek során az aktuális, kortársnak mondott építészeti divatnak megfelelően egy tömbben megjelenő, kompakt épületben gondolkodtak a tervezők. Egy ilyen megjelenésű épületet – kilencméteres párkánymagasságával – azonban nagyon nehéz beilleszteni egy kisvárosias zárt sorú, vagy egy falusias fésűs beépítésbe, a kis léptékű, ormfalás házak közé. Turi Attila tornaterem-alaptervében az volt az újdonság, hogy amit lehetett, kisebb tömegekre bontott, ezáltal könnyebb beilleszteni a különböző települési szövetekbe.

Tanuszóda, Dunakeszi.

Építészet : Terdik Bálint, Jánosi János, 2017. Fotó: Dénes György

› Ilyen szempontból a tornaterem rugalmasabban alakítható, míg a tanuszodának talán csak a főhomlokzata, hiszen egy kompaktabb tömeget és szigorú funkcionális rendszert kell követni. Milyen építészeti környezetbe kerültek ezek az épületek?

T. A.: Ezek az épületek kilencven százalékban földszintes vagy földszint + egyszintes hagyományos beépítésű környezetben épültek. Ahogy a vörösiszap-katasztrófa utáni újjáépítésnél, itt is olyan mértékű volt a felénk áradó bizalom, hogy – a meghatározó paraméterek keretei között – szabad kezet kaptunk a tervezésben. De vajon mi a helyes döntés ebben a helyzetben? A legújabb, trendinek mondott irányzatot kell ráerőltetni az adott közegre? Ez óhatatlanul diszkrepanciát szül, hiszen egy kistelepülés befogadóképessége és a világtrendet követő „pesti magas építészeti” között óriási a különbség. Ne feledjük el azt sem, hogy ami ma divat, az holnap már nem feltétlenül lesz az. Ebben áll a felelősségünk: megtalálni azt a középutat, ami még érthető az adott település nyelvén, ugyanakkor építészszemmel sem avított, s együtt tud élni a környezettel. Nem penetrálja és nem

degradálja azt, együtt tud öregedni a település épített környezetével. Azt, hogy végül megtaláltuk-e ezt a határvonalat, majd eldönti a szakma és az utókor.

› Milyen eszköztár állt rendelkezésre?

T. A.: A tornatermeknél megjelenő árnyékoló lamellák egyértelműen a 21. századot képviselik. Az anyaghasználat, a szalagablakok szintén beazonosíthatóvá teszik az építés korát. Ugyanakkor az oromfalaknak, pilléreknek a történeti építészetben megjelenő archetipusait használtuk fel. Az építészeti részét tekintve ez tehát egy jó arányú

keverék, amely távolról vagy egy pillantásra „a mindig is ott volt”, míg közelebről, jobban megvizsgálva az egyértelműen „most épült” érzést váltja ki a szemlélőből.

Terdik Bálint: A tornatermek nagyobb szabadságot engednek meg. Fontos tudni, hogy azokon a kistelepüléseken, ahová ezek épülnek, jellemzően nincs más nagy terem, amit a közösség egyéb célra is felhasználhat. Ezért arra is gondolnunk kellett, hogy ezeket bizony bábra és egyéb eseményekre is igénybe fogják venni. Ebben a Nemzeti Sportközpontok, mint

◀▼
Csuka Csarnok, Agárd.
Vezető tervező: Terdik Bálint.
Fotó: Kedves Zsófia

beruházó, partner volt. Előrelátó módon védőszőnyeg és burkolatot tervezhettünk be valamennyi tornaterembe.

> Miben tudott többet nyújtani a helyénvalóságon túl ez a hozzáállás?

J. J.: Gyakran hallok a kollégáktól, hogy „nektek könnyű, kapjátok a munkát, mert az általatok képviselt építészet ma nagyon megy...”. Azon azonban kevesen gondolkodnak el, hogy miért alakult ki ez a bizalom. A Beregben, hasonló rendszerben és hozzáállással, megépültek az árvízi újjáépítésben az általunk tervezett házak. A pénz nem tűnt el, a mai napig lakják és szeretik ezeket az épületeket. Politikai beállítottságtól vagy építészeti stílustól függetlenül mindenki egyetért abban, hogy ezek helyénvaló, működő épületek. Ennek alapján kerestek meg bennünket a vörösiszap-katasztrófát követően, és most is, amikor ez a program megkezdte. Nekünk volt egy jól bejáratott rendszerünk, ki tudtunk állítani több mint húsz építész, akik végigjárták az országot. Ráadásul van egy vándoriskolás hálózatunk, amely tevékenyen részt vett ebben a feladatban.

T. A.: A magyar társadalomban él egyfajta kép a kivitelező és az építész kibékíthetetlen, antagonisztikus ellentétéről. Ebben a folyamatban mi igyekeztünk erre rációzni – és ebben van a másik nagy titok. Bizony, itt is szeretett volna mindenki a saját érdekeinek megfelelő módosításokat: fehér műanyag ablakot a fa helyett stb. A munkatársaink azonban tudtak velük beszélgetni. Nem ravaszkodni, hanem meggyőzni, hogy nem a parciális érdekek mentén kell haladni, mert itt valami nagyszerű dolog fog megszületni. Természetesen köttetnek kompromisszumok is. Bizonyára van olyan csomópont, amit le lehet fotózni, mert nem tökéletes – de attól még megfelelő –, és hosszan rágódhat rajta az, akinek erre van indíttatása. De ebben a történetben ez egyáltalán nem lényeges.

> Hogyan értsük azt, hogy ezek az épületek nem a portfólió nyitóoldalára illenek?

T. A.: Makovecz Imre gondolatát továbbszöve úgy vélem, hogy ha ötvenévesen egy építésznek az önmegvalósítás a fontos, akkor ott baj van. Ebben a korban már a szolgáltatnak illik fontosnak lennie: mit képes egy adott helyen megalkotni, mi lesz annak az utóélete, a kisugárzása, milyen közösséget tud létrehozni, milyen akaratcsírákat tud elültetni. Az irigykedőknek azt tudom mondani: ez a program nem az önmegvalósításról szól, hanem a szolgálatról – egy kultúra pontos szolgálatáról, ami nem egyszerű terep. Ilyen értelemben mi egyedül vagyunk. A második ütembe hozzánk hasonló, elsősorban a regionalizmusban gondolkodó építészeket vettünk be. Akik felelősséget

vállalnak a műért, akiknek a szolgálat az elsődendő. Ez nem áll szemben az építészeti kvalitással, hanem nézőpont, perspektíva kérdése.

► **A program második üteménél tartunk. Beszélhetünk valamilyen evolúcióról?**

J. J.: Ami a feldolgozást illeti, az evolúció abban állt, hogy kiterjesztettük a résztvevők körét, a regionalizmust szem előtt tartva. Másfajta ízt hozott Borbás Péter, Dénes György, Bánhidi László adaptációja – meglepődtünk, mennyi mindent lehet még ebből kihozni. Ami a műszaki alapterveket illeti, azok nem változtak. Öt év múlva azonban fontos lenne összehívni a használókat, tornatanárokat, hogy beszámoljanak a tapasztalatokról. Ez igen reprezentatív, országos szintű felmérés lehetne. Az eredmények tükrében akár a szabványok megváltoztatását is el tudnám képzelni.

► **Vajon más funkció esetén is érdemes lehet a tipizálás útját járni?**

T. B.: Ez nem feltétlenül funkció kérdése. Ha van egy előre kitűzött cél, adott pénzüsszeggel, melyet hatékonyan kívánunk elkölteni, akkor felvállalhatatlan műszaki változatossággal nem lehet élni. Azaz a cél csak sztenderdizálva valószínűsíthető meg. Ha csak pénzt rendelünk

hozzá, előfordulhat, hogy az ország két pontján óriási különbség mutatkozik az ár-érték arányban.

T. A.: Minél összetettebb és átszellemültebb a funkció, annál nehezebb ebben a rendszerben gondolkodni. Az iskolák esetében bizonyos épületrészeknél (az aula elrendezése, osztálytermek, tornaterem, közösségi terek) vannak olyan alapmegoldások, amelyek mintaszerűen, ajánlati szinten – építetők, programalkotó szakemberek, monitoringintézmények és a tervező szakma részére – alkalmazhatók. Ilyen, ajánlati szintű megfogalmazást meg lehet tenni egy kórháznál is. Ettől még végtelen a variációs lehetőség. Ami az építési helyszínt illeti, minél inkább meghatározott a szövet, annál kevésbé járható ez az út.

J. J.: Úgy vélem, hogy a tipizálás általában jó program kérdése. Az újkori történelem során a szociálisbérlet-építésben rendszeresen éltek a tipizálás lehetőségével, nagy sikerrel. Szociális feladatnál én ma is el tudom képzelni ezt az utat. Ugyanakkor nagyon fontos a jól meghatározott program, az, hogy központilag szervezve, hatékonyan lehessen elkölteni a pénzt, jól megfogalmazott célra. Erre jó példa a Wekerletelep, vagy a Bárczy- és a Klebersberg-féle iskolaépítési program.

► **Az eddig megvalósult épületek zöme falusias vagy kisvárosias környezetbe került. Amennyiben már a nagyvárosi szövetben mozgunk, ott csak a pályázatás hozhat jó eredményt?**

T. A.: A pályázatás nem a terv, hanem a tervező kiválasztására alkalmasság megítélésére szolgál. Szó nincs arról, hogy csak a tervről szólna. Ennek alapján ki lehet mondani, hogy igen, az illető meg tudja oldani a feladatot. Sajnos abból van a legtöbb konfliktus, hogy sokan úgy gondolják, a nyertes tervbe már senki nem szólhat bele. Magyarországon kétfajta tervezői kiválasztást ismerünk: a transzparens pályázatást, és a „sógorkoma” módszert. Egyik sem fedt le a valós igényeket. Álljon itt innsbrucki barátom példája: ha ott a polgármester a sógorával szeretné terveztetni az iskolát, akkor bemegy a helyi kamarához. A kamara kijelöl két „kontroll” építész, és kér egy egyszerű – két A3-as lapnyi – vázlattervet. Az értékelés nyilvános. Így, ha ügyetlen a sógor kolléga, a polgármesternek nehéz dolga lesz kiállni a közössége elé, hogy miért a rokon tervét választotta. Ez ma nálunk elképzelhetetlen. Éppen ezért időszerű a rendszer megváltoztatása, a többutas – mind tartalmában, mind levezénylésében, mind döntési szintjeiben –, átjárható, az adott fel-

Egyed Mihály Tanuszoda, Sárbogárd.
Fotó: Kedves Zsófia

adathoz és a körülményekhez igazodó, transzparens tervezői kiválasztási rendszer meghatározása.

J. J.: A világ sokszínű, több válasz létezik egy adott kérdésre. Nyilvánvaló, hogy egy városi foghíznál a tipizálás nem járható út. Az általunk tervezett épületek zöme kistelepülésre, falusi környezetbe került. Ez ebben a programban működik, mindenre nem terjeszthető ki. Mi is belefutottunk határhelyzetekbe. Ilyen volt például az az árvízi területen lévő telek, ahová csak lábakra állított uszoda épülhet.

T. B.: Minden feladatnak megvan a tervezője. Az ő dolga, hogy felmérje, az adott helyszínen vállalható-e a terv, vagy darabjaira kell szedni a mintatervet. A gazdagréti tanuszodánál látszott, hogy vannak korlátai a mintatervnek. Bizonyos dolgokat ki kellett feszíteni, és ebben maximálisan jó partner volt a Nemzeti Sportközpont.

T. A.: Közel száz létesítményről beszélünk a második ütemet is beleértve. Ha ezt száz különböző ember tervezi, pályáztatás útján, ott – eltekintve az egyéb faktoroktól – óriási különbségek lesznek az egyes épületek között. Könnyen megtörténhet, hogy egy olyan mai, „trendi” építészeti oktrojálnak egy kistelepülésre, ahol ezt nem fogadják be. Heterogén lesz a műszaki tartalom, a bekerülési költség. Ezzel szemben a típuserv előnye, hogy viszonylag zárt költségvetési keretet biztosít, és egyenletesebb az áthallás a hely között. Egy gyengesége van: egy idő után kifulladás, ezért frissen kell tartani. Az intézményesült folyamatok mindig szeretnek megcsontosodni...

J. J.: Nem tud általánossá válni a típuserv. Magyarország összes gondját nem ez oldja meg. Ha jó programhoz kapcsoljuk, akkor létrejöhet belőle olyan eredmény, mint a már említett Wekerletelep, ami a mai napig tartja értékét, és nem a típuserv jut róla az eszünkbe, mint a panelekről, noha

Tanuszoda, Sümeg.
Fotó: Mészáros Norbert

– néhány meghatározó, egyedi épület mellett – elsősorban típusépületekből válogatták össze az elemeket.

› **Van-e már valamilyen visszhangja ennek a programnak?**

T. A.: A beregi árvíz és a vörösiszap-katasztrófa utáni újjáépítés több társadalmi megbecsülést hozott az építéstartársadalomnak, mint az összes többi szervezet munkálkodása ez ügyben. Ezt mint a Kamara alelnöke mondom. Bizom benne, hogy ez a program is hasonló eredménnyel zárul. A kétkedők részéről sok bírálat érte a mintaterv rendszerét, de a mintaterv csak a nyers hús, ha főzés nélkül fogyasztjuk, belebetegszünk. Ha alapanyagként tekintjük, a legkülönbözőbb, ízletes ételek készülhetnek belőle.

Projektvezető: **Turi Attila**

Vezető tervezők: **Horváth Zoltán, Jánosi János, Terdik Bálint**

Projektirányítás: **Fülöp Tibor, Töviskes Csilla, Kampis Gábor, Lőrincz Anna**

Tornaterem alapterv: **Turi Attila**

Tanuszoda alapterv: **Jánosi János**

Adaptáció: **Álmos Csaba, Arnóczki Balázs, Balassa Endre, Bánhidi László, Benedek Márton, Borbás Péter, Csernyus Lőrinc, Csóka Balázs, Dénes György, Dobó Eszter, Fülöp Tibor, Juhász Balázs, Kiss Márta, Kövér István, Révai Attila, Robitschko Davor, Robogány Andrea, Pintér Ákos, Tóth Márton, Tömpe Zoltán, Turi Gergő, Váradi Balázs, Varbai Alexandra, Vavrik Ferenc**

Épületszerkezet: **Reisch Richárd**

Tartószerkezet: **Pongor László, Balogh Andrej**

Épületgépészet: **Pacher László, Simó Gábor, Szöllösi Árpád**

Elektromosság: **Tóth Zoltán, Hegedűs Zoltán,**

Kovács Lászlóné, Homonnay Zsuzsanna

Sporttechnológia: **Tapler Zita**

Vízgépészet: **Nyeste Zoltán**

Út, közmű: **Kenéz Attila, Gyubák József**

Tűzvédelem: **Horváth Lajos**

Víz-közmű: **Kóczán Gábor, Hajdú Péter, Doszpot József**

Akadálymentesítés: **Parti Mónika**

Művezetés: **Ferencz Attila, Csóka Balázs, Juhász Attila,**

Oláh Márton, Cservenyák Eszter Ilka

TTT PROGRAMME — NEW AVENUES IN TYPE DESIGN II

The Hungarian Government implements the construction of gymnasiums, classrooms and swimming pools financed from the central budget and based on type plans (see issue no. 2017/4 of Országépítő). Locally, these type plans are adapted to the individual regional conditions. The initial plans were drafted by Attila Turi and János Jánosi, making wide use of smaller units, where possible, to facilitate the adaptation of buildings into a string of different settlement structures. Finding the middle ground that is meaningful for the community, but not yet outdated from an architectural perspective and easy to integrate into the environment, is a great responsibility. In spite of the heavy criticism received, the system of type plans is successful in allowing plenty of room for individual adaptation. If viewed merely as the backbone of urban planning, the system may yield spectacular results.

BALKRISHNA DOSHI

Pritzker-díj, 2018

Dénes Eszter

▲ Pritzker Architecture Prize, Vastu Shilpa Foundation

Az „építészeti Nobel-díjként” is aposztrofált Pritzker-díjat az idén a kilencvenéves indiai építész, Balkrishna Vithaldas Doshi nyerte el. A Tom Pritzker és a Hyatt Alapítvány által negyven éve alapított, 80 000 euróval dotált díj történetében először részesült indiai építész ebben a kimagasló elismerésben. A zsűrit a 2002-es év díjazottja, az ausztrál Glenn Murcutt elnökölte, aki laudációjában kiemelte, hogy a mesterként és tanárként is nagy hatású Balkrishna Doshi által tervezett több mint száz alkotás egyedi karakterrel bír, és valamennyi az építész hazája iránti mély elkötelezettségéről és a közösségek iránti áldozatkészségéről tanúskodik. Doshi minőségi, hiteles és a fenntarthatóságot szem előtt tartó építészettel járult hozzá országára fejlődéséhez.

◀▲ Amdavad ni Gufa, Ahmedabad, 1990

▼ A Life Insurance Corporation megbízásából épült lakóházak, 1973

a tervezés során egyaránt figyelembe véve a társadalmi, környezetvédelmi és gazdasági szempontokat, teljes körű fenntarthatóságra törekedve."

Balkrishna Vithaldas Doshi Pune-ben született, 1927-ben. Közel hatvanéves tevékenysége során az épí-

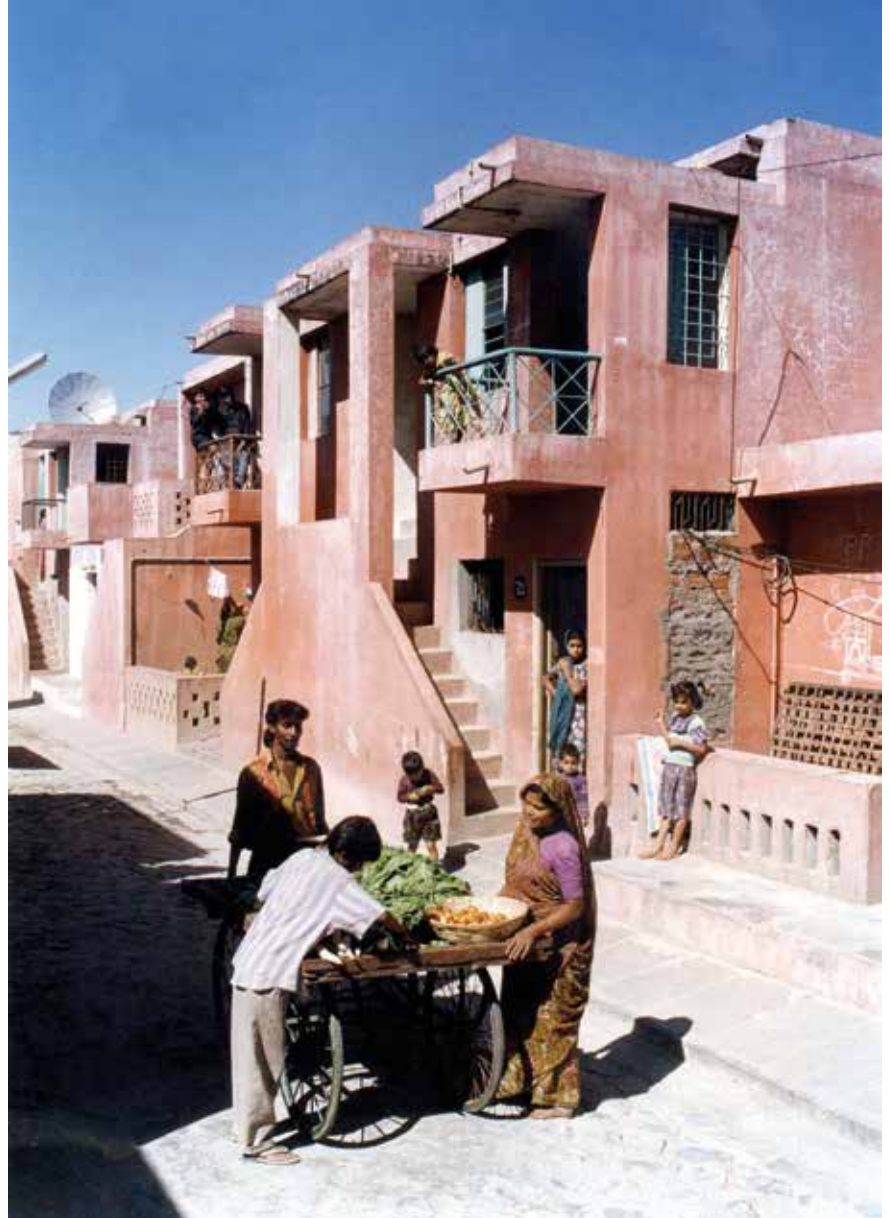
tészet mellett várostervezéssel és tanítással is foglalkozott. A Mumbai Egyetem kötelékében működő Sir JJ College egykori hallgatójaként Doshi egész munkássága során a saját nemzeti kultúrája és a modern törekvések összehangolására törekedett.

Az „építészeti Nobel-díjként” is aposztrofált Pritzker-díjat az idén a kilencvenéves indiai építész, **Balkrishna Vithaldas Doshi** nyerte el. A Tom Pritzker és a Hyatt Alapítvány által negyven éve alapított, 80 000 euróval dotált díj történetében először részesült indiai építész ebben a kimagasló elismerésben. A zsűrit a 2002-es év díjazottja, az ausztrál **Glenn Murcutt** elnökölte, aki laudációjában kiemelte, hogy „Balkrishna Doshi mindig komoly, soha nem hivalkodó vagy a divatot követő építészettel folytat. Mélyen gyökerező felelősségérzettel végzett munkája során magas színvonalú, hiteles építészettel járul hozzá hazája és honfitársai boldogulásához többek között olyan területeken, mint a közigazgatás és a közszolgáltatás, valamint az oktatás és a kultúra, de ugyanez vonatkozik a magánügyfeleinek tervezett otthonokra is. Éles szemmel térképezi fel az épületei környezetét,

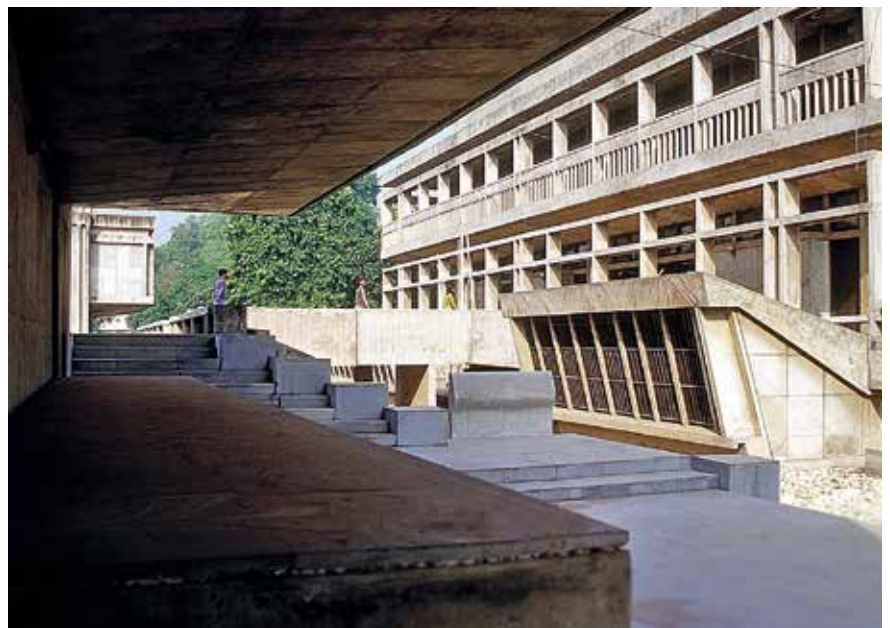

▲ Centre for Environmental Planning and Technology (Környezettervezési és Technológiai Intézet)

A díjat elsősorban mesterének (ahogyan ő fogalmazott, gurujának), Le Corbusier-nek köszönte meg. Párizsi irodájának 1951 és 1954 között volt munkatársa, majd később képviselője Chandigarhban és Ahmedabadban.

„Tanításai, melyek alapján kérdőre vontam az identitást, arra készítettek, hogy olyan új kortárs kifejezőmódban gondolkodjam, mely a regionalitás talaján egy holisztikusan felfogott, fenntartható lakhatásnak feleltethető meg” – mondta a díjazott. Doshi később az amerikai Louis Kahn mellett dolgozott Ahmedabadban, vele együtt jegyzi az Indian Institute of Management oktatási intézményének épületét. Szintén ebben a városban épült meg első önállóan tervezett jelentős épülete, az Indológiai Intézet (1962), mely múzeum és kutató-

„Le Corbusier példáján okulva tanultam meg a környezetet, a hagyományt, a funkciót, a szerkezetet, az észszerű tervezést és a tájat figyelni, és ezekre reagálni. Elmondható ugyan, hogy egy adott mértékben értek az épületek építéséhez, a terek és formák kialakításához, ám az elmúlt húsz év során fokozatosan tudatosult bennem, hogy az épületeim meglehetősen idegennek és tájba vetettnek hatnak. Nem mutatnak semmilyen szerves kapcsolatot a közegükkel. Ebből a felismerésből kiindulva arra igyekszem használni az évek során felgyűlt tapasztalatokat és megfigyeléseket, hogy többet tudjak meg a népemről, a hagyományaikról, társadalmi szokásaikról és életfilozófiájukról.”

[B.V.Doshi, *Contemporary Architects*, 1987, p. 236.]

központ, egyben a legrégebbi kéziratok gyűjteményének ad otthont. E tervezési feladat során, részben a funkciónak köszönhetően, jelentek meg először olyan elemek építészetében, melyek kifejezetten az indiai kontextus sajátjai – igaz, itt még nagyon erős Le Corbusier hatása. A későbbiekben Doshi szakított a nyugati modern kánonnal. A függetlenséget elnyerő Indiában elsősorban az olcsón előállítható szociális bérházak területén alkotott maradandót. Doshi úgy vélte, hogy az európai típusú modern szociális bérházak modellje széttöri a kisvárosok struktúráját, anélkül, hogy valódi fejlődést indukálna. A funkcionalista várostervezéstől végérvényesen elfordult, és 1955-ben

megalapította saját irodáját. A Vastu Shilpa több mint száz megépült munkát jegyez. 1978-ban indította útnak az iroda tevékenységéhez kapcsolódó Vastu Shilpa Alapítványt. Az alapítvány főként környezeti kérdésekkel foglalkozik, felkarolva és segítve az olyan, a helyhez alkalmazkodóbb módszereket, melyek lehetővé teszik a helyi építési hagyományok megőrzését. Doshi tevékenységének elsődleges célja a legszegényebb, nincstelen réteg felemelése. Ennek egyik példája az Aranya szociális lakótelep, amely több mint 80 000 ember befogadására képes. Ebben a szorosra szőtt labirintusban helyet kaptak az indiai építészeti kultúra leginkább meghatározó elemei is: az udvarok és a bazárszerű közterek. Az önálló, szervesen alakuló város mintájára megalkotott telep 1989-ben Aga Khan-díjban részesült. Egy másik, szintén figyelemre méltó, egyedi lakhatási programját 1973-ban a Life Insurance Corporationnek dolgozta ki, melynek különlegessége a (köz)terek és a lakás egységének alakíthatósága, és a különböző generációk igényei szerinti adaptációja. (Ez a projekt nagy hatással volt a chilei Alejandro Aravenára, a Pritzker-díj 2016-os kitüntetettjére.) Az Ahmedabadban, 1980-ban felépített építészstúdiója az indiai kultúra, a művészet és a fenntarthatóság eszméjének valódi szentélye.

Doshi munkáit a beton és a téglakettőse jellemzi, mellyel a komplexumok ridegségét ellensúlyozni tudta, szigorú lineáris

formák helyett szabadon alakítva őket. 1994-ben, Maqbool Fida Husainnel együttműködve hozta létre Ahmedabad Ni Gufa különleges belső kiképzésű, föld alatti kiállítóterét, mely valódi közösségi térként funkcionál. Mindemellett jelentős a pedagógiai tevékenysége: több egyesült államokbeli neves intézményben tanított (MIT, Rice, Pennsylvanie). Az ahmedabadi építészeti iskola megalapítója, melynek első igazgatója is ő volt, majd alapítója a tervező- és környezet-tudományi intézetnek, mely később többek között belsőépítészeti, vizuális művészeti karral is bővült.

Makovecz-kiállítás Szentpéterváron

Összekötni eget és földet címmel **Makovecz Imre** életmű-kiállítás nyílt március 1-jén, és három hétig látogatható a szentpétervári Ilja Repin Festészeti, Szobrászati és Építészeti Akadémián. A tárlat a korábbi hazai és külföldi megjelenésekhez hasonlóan makettek, fényképek, rajzok, írárok és személyes tárgyak segítségével mutatja be az építész munkásságát. A kiállítás a moszkvai és Nyizsnyij Novgorod-i bemutatók után érkezett Szentpétervárra, ahol nagy érdeklődéssel fogadta mind

a nagyközönség, mind az építészszakma. A megnyitót megelőzően **Csernyus Lőrinc** építőművész, az MMA levelező tagja az organikus építészeletről és Makovecz Imréről tartott előadást a Repin Akadémia Építőművészeti Tanszékén. A kiállítás, amely a Magyar Művészeti Akadémia, a moszkvai magyar nagykövetség, a Moszkvai Magyar Kulturális Intézet, valamint a Szentpétervári Főkonzulátus és a Repin Akadémia közös szervezésében, a Richter Gedeon támogatásával valósult meg, áprilistól Cseljabinszkban, május végétől Jekatyerinburgban, ősszel pedig Kazanyban lesz látható.

Munkák, Alkotótársak, Tanítványok

Salamin Ferenc kiállítása

(Megtekinthető: 2018. ápr. 7. és máj. 15. között a pesti Vigadóban)

Salamin Ferenc eddigi életművének bemutatása a megépült épületek, tervek megjelenítésén túl az alkotótársak, valamint a tanítványok munkáinak, a közös tevékenységnek az előtérbe helyezésével történik. A kiállító életműve egységes, alkotói korszakai szervesen épülnek egymásra. Az indulást mestere, Makovecz Imre egyedisége határozta meg. Az építés jóval több volt önmagánál – kifejezte a világnézetet, a közösség erejét, a hely szellemét, a Kárpát-medencei gondolatot. A későbbi munkák a helyi identitás megőrzését és fenntartásának fontosságát mutatják. A tokaj-hegyaljai karakter kutatása, és értő, indirekt, mondhatni, művészi prezentálása adja épületeinek fő gondolatát. Napjainkra Salamin Ferenc építészete egy olyan csendes, méltóságteljes építészetté nemesült, amely figyel a *genius loci*-ra, de játékoságával mégis mindig frissnek hat. Munkássága alkalmas a „magas építészet” és az általános közízlés között tapasztalható szakadék áthidalására.

(A kiállítás a Magyar Művészeti Akadémia és az Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárság támogatásával valósul meg.)

Népi Építészeti Konferencia

A Miszla Art Kulturális Központ és Alkotóház 2018. április 26–27-én rendezti *II. Nemzetközi Regionális Népi Építészeti Tanácskozását*. A rendezvény témája a népi építészeti környezetben jelentkező új jelenségek vizsgálata, a *Településképi Arculati Kézikönyvek* várható eredményei e téren, valamint az illeszkedés fogalma. E jelenségeket a Kárpát-medencén kívül európai szinten, sőt, más föld-

részek vonatkozásában is elemezni kívánjuk. Mivel Miszla környéke rendkívül gazdag a tradicionális építészettel tekintve, ezért a változások kedvezőtlen jelei fokozottan érvényesülnek. A szakmai kirándulásokon keresztül a résztvevők megismerhetik e jelenségeket, kiegészítve az elméleti munkát.

Előadók: **Kerner Gábor, Krizsán András, Turi Attila, Dr. Nagy Dénes, Dr. Szilágyi Mária, Dobosyné Antal Anna, L. Balogh Krisztina, Navratil Andrea, Márton Ildikó, Esztágy Győző, Bogos Ernő**

A részletes programról, az előadások témájáról a www.miszla-art.hu oldalon lehet tájékozódni. A konferencián való részvétel ingyenes, előzetes regisztráció szükséges e-mailben a miszla@miszla-art.hu címen, vagy telefonon Makayné Pál Bertánál (+36 30 996 5615). Szállás- és ellátási lehetőség van, érdeklődni a fenti elérhetőségeken vagy a gabonás magtár honlapon lehet. (www.gabonasmagtar.wordpress.com) A konferencián való részvételre kreditpont jár.

Helyreigazítás

Az *Országépítő* 2017/4-es számában *Stációk* címmel megjelent Kampis Miklós cikkkel kapcsolatban az alábbi helyreigazítást tesszük. A cikk 11. oldalán szereplő 13. stáció szövege helyesen:

„2014. június elején XVI. Benedek pápa pappá szentelésének 60. évfordulójára a Vatikán szervezésében hatvan keresztény művészt hívtak meg a világ minden tájáról, köztük Makovecz Imrét. Imre egy, a templomairól remek fotókat tartalmazó könyvet, és az Apó Vilmos téri templomról saját kezűleg készült rajzait adta a pápának. A pápa a tervrajzokat megáldotta. A megáldott terveken szereplő **templom**, Imre építészeti fő művének megvalósulása értetlenségek és hatalmi okok következtében bizonytalan helyzetbe került.”

Ezúton kérjük Olvasóink és a Szerző szíves elnézését!

Ybl-díj, 2018

Ybl Miklós-díj a legalább tizenöt év kimagasló egyéni – önállóan tervezett építészeti alkotásokra vonatkozó – építészeti alkotói, oktatói tevékenység elismeréséül, életműdíjként adományozható.

Lázár János miniszter úr 2018-ban nemzeti ünnepünk, március 15-e alkalmából Ybl Miklós-díjat adományozott a magyarországi kistelepüléseken rejtőző építészeti értékek védelmében, megmentésében, azok feltárásában és továbbépítésében kifejtett több évtizedes „gondoskodó” építész alkotói munkássága elismeréseként **Callmeyer László** építésznek; Kós Károly szellemi és alkotói örökségének méltó módon történő közvetítéséért, a magyar szecessziós és népi építészeti szakértőjeként végzett munkájáért, valamint magas színvonalú kutatói, építésztervezői és oktatói tevékenysége elismeréseként **Gall Anthony John** építésznek, építészettörténésznek; a jelen és a múlt egységbe rendezett újraértelmezéséért, magas színvonalú, nemzetközileg is elismert építész alkotói munkásságáért, valamint egyetemi oktatói tevékenysége elismeréseként **Szabó Levente DLA** építésznek; következetes, kiváló tér- és formaérzékéről tanúskodó komplex és sokoldalú építészeti alkotói, tanszékvezetői, régész és kiállítás-tervezői munkássága elismeréseként **Vasáros Zsolt DLA** építésznek; valamint a székelyföldi népi építészeti szakértőjeként végzett több évtizedes értékmentő és értékteremtő építészeti munkásságáért, valamint az erdélyi műemlékvédelem területén kifejtett tevékenységéért **Zakariás Attila István** építésznek.

A díjakat **Csepreghy Nándor** miniszter-helyettes adta át a Parlament Vadásztermében. (www.yblidj.hu)

Bolla Zoltán: A magyar art deco építészet – II. rész

A több mint 1000 fényképet és rajtot tartalmazó második rész az első részben ismertetett építészeti munkássága után egyéb budapesti (II. fejezet) és vidéki épületekkel (III. fejezet) folytatódik. A IV. fejezet épülettípusok alapján, infrastrukturális, intézményi, egyházi, kereskedelmi, szórakoztatóipari és kiállítási alkotásokra csoportosítja az épületállományt. Az V. fejezet épületekhez kötődő alkalmazott- és iparművészeti részletekkel foglalkozik, mint kapuzatok, vas munkák, szobrászat, üvegfestészet, díszítőfestészet, temetőművészet és tipográfia. A könyv a művészet- és építészettörténészek, a laikus érdeklődők számára is több, eddig nem, vagy kevésbé ismert épületekkel és gazdagabb életművekkel eleveníti fel a két világháború közötti időszakot, benne sok archív fényképpel.

288 oldal

ISBN 978-963-12-9745-4

Kiadó: **Ariton Kft.**

Fogyasztói ár: **7990 Ft**

SZERZŐK

72 A 2018 | 01-es lapszám szerzői:

Barabássy Miklós (1950)

Marosvásárhelyen született, ma Németországban élő mérnök. Temesvár, Gépészmérnöki Kar (1974), Ruhr Universitát. A Marosvásárhelyi Főiskola és a Bolyai Líceum oktatója volt 1985-ig, miközben a kutatólaboratóriumban anyagvizsgálatokkal és hőkezelési technológiákkal foglalkozott. Németországban főmérnöki minőségben sebességváltókkal, motorok tervezésével, szélérőművekkel foglalkozott. A Budapesti Műszaki Egyetem tiszteletbeli oktatója. Több világszabadelom szerzője, szerzőtársa. Nyugdíjazása óta kutatja a magyar Szent Korona történetét.

Csóka Balázs (1979)

Építész (BME, 2005), Kós Károly Egyesülés Vándoriskola (2014). Mesterei: Litkei Tamás, Turi Attila, Salamin Ferenc. Budajenő főépítész (2015–2018), Zichyújfalui főépítész (2018–), az Év vályogháza díj (2013) birtokosa, az *Országépítő* folyóirat szerkesztője. A Pécsi Tudományegyetem DLA-hallgatója.

Dénes Eszter (1978)

Építész, BME Építészmérnöki Kar (2012), PPKE BTK francia szak. A DNS-Műterem társalapítója, 2013-tól az *Országépítő* felelős szerkesztője. Rendszeresen publikál építészeti témában különböző folyóiratokban és online felületeken. Pro Architectura díj (2016). A tervezési munkák mellett több mint 15 *Településképi Arculati Kézikönyv* társszerzője, szerkesztője.

Dévényi Sándor Habil. DLA (1948)

Kossuth-díjas építész (1999), akadémikus (MMA). BME (1973), műemlékvédelmi szakmérnöki képzés (1978–80), MÉSZ Mesteriskola (1980–82). Munkahelyek: Iparterv (1973–75), Baranyaterv (1975–80), Pécsiterv (1980–87), Pécsi Építész Iroda Kisszövetkezet (1988–91), Dévényi és Társa Építész Kft. (1991–). A Kós Károly Egyesülés alapító tagja, 2009-től igazgatója, a PTE habil. egyetemi tanára. A Magyar Művészeti Akadémia alelnöke (2014–), az *Országépítő* folyóirat főszerkesztője (2013–). Ybl-díj (1998), Pro Architectura díj (1994), Magyar Művészetért díj (2012).

Erhardt Gábor (1974)

1998-ban diplomázott a BME Építészmérnöki Karán, majd a Kós Károly Egyesülés vándorépítészé. 2002 óta az AXIS Építésziroda Kft. munkatársa. Tervezési munkái (új borászati épületek építése, műemléki épületek felújítása) Tokaj-Hegyaljához kötik. 2012-ben az AXIS tagjaként Kós Károly-díjat kapott. Több építészeti témájú publikációja jelent meg a Magyar Építőművészet, a *Borbarát Magazin* és az *Országépítő* folyóiratban. Az *Orszagepito.net* szerkesztője.

Kassai-Szoó Dominika (1977)

Építész, települmérnök, városenergetikus szakmérnök. YMMF (1998, 2000), BME (2008), DE (2013), SZE PhD-képzés (2014–). Munkahelyek: Triskell Kft. (1999–2007), Budakalász főépítési referens (2007–2016), Dzone Studio Kft. alapító tag (2006–). (2017–) Kesztlőc, Dömös, Pilisszentlászló, valamint a Farádi és Sopronhorpácsi Körjegyzőség főépítészé. Több mint 15 *Településképi Arculati Kézikönyv* társszerzője.

Kuli László (1968)

Építész, Ybl Miklós Műszaki Főiskola, Budapest, magasepítő mérnök (1992), YMMF, építésztervező szakmérnök (1995), a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolája (1999), a Kós Károly Egyesülés tagja, a Vándorépítész Kft. alapítója és tagja (2002–2010), Budajenő Község Településfejlesztési Bizottságának elnöke 2006-tól, Pest Megye Építészeti Nívódíja (2009), a Magyar Építőművészek Szövetségének tagja.

Terdik Bálint (1978)

Építész, BME Építészmérnöki Kar (2003), KKE Vándoriskola-diploma (2009). Mesterei: Kőszeghy Attila, Sáros László, Turi Attila, Salamin Ferenc és Makovecz Imre. 2006-tól a Triskell Kft. munkatársa. Az *Országépítő* folyóirat szerkesztője.

A LAPOT TERJESZTIK:

Éghajlat Könyves Kávészó (1117 Bp., Karinthy Frigyes út 9.)
Fehérlófia Könyvesbolt (1084 Bp., József utca 8.)
FUGA Budapesti Építészeti Központ (1052 Bp., Petőfi Sándor utca 5.) | Gondolat Kiadói Kör (1053 Bp., Károlyi Mihály utca 16.) | Írók Boltja, Parnasszus Kiadó Kft. (1061 Bp., Andrássy út 45.) | LAPKER Zrt. (1097 Bp., Táblás utca 32.) | Lira Könyv Zrt., Szakkönyvárúháza (1065 Bp., Nagymező utca 43.) | Lyra Könyvesház Kft. (2600 Vác, Piac utca 1.) | Magyar Építőművészek Szövetsége (1088 Bp., Ötpacsirta utca 2.) | Püski Kiadó Kft. (1013 Bp., Krisztina körút 26.) | Ráday Könyvesház (1092 Bp., Ráday utca 27.) | SZKITIA Nagykereskedés (1063 Bp., Szondi utca 60.) | Vince Kiadó, Műcsarnok könyvesbolt (1146 Bp., Dózsa György út 37.)

A Kós Károly Egyesülés örökös tagjai:

Kálmán István | Kampis Miklós | † Makovecz Imre

Cégek:

Archevil Kft. | AXIS Építész Iroda Kft. | BEÖTHY & KISS Építésztervező és Geodéta Mérnökiroda Kft. | BODONYI Építész Kft. | CompArt Kft. | Csíky és Társa Beruházásszervező Kkt. | DÉVÉNYI ÉS TÁRSA ÉPÍTÉS Kft. | GOMÉP Kft. | Győri István | Hayde Tibor/NRZST Kft. | KOMÁRY Építő Kft. | KÖR ÉPÍTÉS STÚDIÓ Kft. | KŐSZEGHY ÉPÍTÉS ZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. | KVADRUM Építész Kft. | Litkei Építésziroda Kft. | MAKONA Építész Tervező és Vállalkozó Kft. | Mediterrán Kerámia Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. | MÉRMŰ 87 Építészeti és Geodéziai Kft. | OPEION Kft. | PAGONY Táj- és Kertépítész Kft. | Pallér 2 Kft. | PARALEL Építésziroda Kft. | SÁROS és Társa Építésziroda Bt. | TÁJRAJZ Tájépítész Bt. | TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. | UNITEF-83 Műszaki Tervező és Fejlesztő Zrt. | Vándorépítész Tervező és Szolgáltató Kft.

Egyéni tagok:

Balogh Levente | Bogos Ernő | Ekler Károly | Eszenyi Ákos | Esztány Győző | Farkas Miklós | † Gerle János | Győri István | Hayde Tibor | Komáromy Tamás | Kuli László | Litkei Tamás György | Márton László Attila | Müller Csaba | Papp Vilmos

Örökös tiszteletbeli tagok:

† Dr. Simcha Yom-Tov | † Kund Ferenc | Kund Ferencné | Pap Gábor

Kerámia építőanyagok a Wienerberger csoporttól

Innovatív Porotherm
okostéglák, falazóelemek,
hanggátló téglák, áthidalók,
kerámia födémrendszer,
valamint minőségi
Tondach kerámia
tetőcserepek
és rendszermegoldások.

1119 Budapest, Bártfai utca 34. | Infóvonal: 1/464-7030 | www.wienerberger.hu

Kültéri és beltéri nyílászárók igényes alapanyagokból, korszerű gyártástechnológiával, szakszerű beépítéssel. Egyéni igények alapján készített bútorok, lépcsők. Különleges belsőépítészeti kialakítás egy kézben.

SŐREGI
MESTER KFT.

Kartal, Kodály Zoltán u. 29. | +36 (28) 439-463, +36 (30) 934-3011 | info@soregimester.hu

www.soregimester.hu

ÉPKOMPLEX Kft.

ÉPÍTŐIPARI GENERÁLKIVITELEZÉS

2100 Gödöllő, Rét u. 37.
Tel/fax: +36 (28) 420-995
epkomplex@epkomplex.hu

TARTÓS TETŐ SZÁZ SZÍN BEN

Kerámia tetőcserepek a Creatontól

CREATON
A TETŐCSERÉP

Sokak számára a tető tartóssága egyet jelent a tető színének, felületének tartósságával. Aki a Creaton kerámia tetőcserepei közül választ, az nem csak egy tartós tetőmegoldást, de a környezetudatosságot és a természetességet részesíti előnyben. A Creaton kerámia tetőcserepek 50 év múlva még mindig eredeti szépségűek és változatlan minőségűek, de a hasznos élettartamuk évszázadnyi. Aki a Creaton kerámia tetőcserepei mellett dönt, viharálló és minőségi tetőjét csak akkor cseréli majd le, ha megunta.

Kerámia tetőcserep. Természetesen.

SOKON Építőipari és Kereskedelmi Kft.

2484 Agárd, Széchényi úti pavilon sor,
telephely: 8095 Pákozd, Dinyési út 6.
tel.: +36 22 579 000 • fax.: +36 22 579 001
e-mail: sokonft-online.hu • www.sokon.hu

A makói termál- és gyógyfürdő épületének rétegelt ragasztott fa elemeit gyártottuk, és az Egyesülés felügyelete mellett végeztük a szerkezet szerelési munkáit.

Szabó Tamás asztalosmester

PERBÁLABLAK

igényes fa nyílászárók, háromrétegű üvegezéssel,
műemléki épületekre, családi házakra, passzív házakra

2074 Perbál, Fő út 70. | tel.: +36 (26) 370-280, +36 (20) 385-3187
perbalablak@t-online.hu | www.perbalablak.hu

Játszható terek... kaland, élmény, kihívás...

Ilona-malom Műhely Bt.

H-8294 Kapocs Kültelek 1. tel: +36 70 941 1143
muhely@ilonamalom.hu www.ilonamalom.hu

Új kapocsi telephelyünkön kibővült kapacitással,
egyedi kötélhálógyártó technológiával állunk rendelkezésükre.

.MŰHELY.
Ilona Malom

KRIZSANYIK ÉS TÁRSA KFT. EGYEDI NYÍLÁSZÁRÓK GYÁRTÁSA

2173 Kartal, Hunyadi út 24/b

Telefon/fax: +36 (28) 437-564 | Mobil: +36 (30)960-3030

E-mail: janos@krizsanyikkft.hu

Homlokzati
hőszigetelő
rendszerek

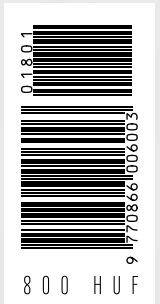
Glettanyagok
és vékony-
vakolatok

CUPA PIZARRAS
The world leader in natural slate

www.termespala.hu

Tető Horn Terméspala Forgalmazó és Kivitelező Kft.
8230 Balatonfüred, Ady E. u. 10.
Tel.: +36 20939 4379
tetohorn@tetohorn.hu

tetőhorn

800 HUF